

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

I.

kno se je odpiralo proti poldnevu, ali zdaj je bil večer. Bele gardine so se zibale kakor tenčica svečenic, ki gredo po melodiji; čez vrtove se je nosil veter, vroč in dišeč po cvetju in po vodi. Kakor brušen ščit iz kaljenega jekla je temnelo nebo; od zapada so štrleli večerni oblaki, mirni in podolgasti, kakor žareče ostrine.

Spodaj na cesti je hodilo dvoje ženskih: mladi šivilji iz podstrešja tiste hiše. Doktor Čander ju je slišal prihajati in odhajati po naraščanju in pojemanju otožne pesmi, ki sta jo peli polglasno, v zamišljenosti, zlatolasa Liza s svetlim, drobnim glaskom, bruneta Nela s temnim altom, ki je lil polno in sladko, kakor zrela strd iz okovanih rogov.

Pesem je bila o ljubezni, in ko se je glasila v sobo, je razsipala polno davnih, mladih hrepenenj; prostor med rjavkastimi tapetami se je polnil z mlačnim, mehkim valovjem, tisto valovje pa se je laskavo ovijalo duše in misli, da so objemale druga drugo in so bile bele in tople kakor device, ki so si ob bistri reki odpele oblačila ter se spuščajo v kopel v omračenem tolmunu.

Doktor Čander je sedel v fotelju, noge navzkriž, roke prekržane na prsih; prijetna trudnost mu je držala ude kakor v čudesni mreži, srce je utripalo in je bilo hvaležno. Za njim, pri zrcalu, ki je segalo od vrha do tal, je šumela ženska obleka; z nečim temnim in mehkim se je razgovarjal glavnik. Mogočna je bila izkušnjava, da bi se okrenil in opijanil ustnice, nasitil oči do poslednjega; zakaj — „minuto še, dve minuti ali nemara tri, pa se zapro vrata, drobni, brzi koraki zamro na stopnicah, in nje ne bo več: danes je bilo prvič in zadnjič, nič več se ne bova ljubila, ko pride jutrišnji dan . . .“

Ali doktor je v takšnih trenutjih, ki niso bila redki prazniki v njegovem življenju, brez izjeme občutil čudno, zelo nenavadno in prejkone perverzno izkušnjava: napenjati žejo in željo do viška, toda ne dvigniti čaše do ust; hoteti in hrepeneti, preživeti in užiti

v razpaljenih slikah domišljije tisočkratno resničnost, naposled pa — odreči si, vstati in zapeti snažno, skrbno zlikano suktno, z obrazom modrijana, ki je spojil ceno zveličanja z bohóto greha, venec askeze s peklenko pogubnostjo naslad.

Ni se ozrl. A dvignil je desnico do las, in glejte, nepopisno se je ustrašil: nikoli prej se mu niso zdeli koti na čelu tako globoko zarežani kakor ta večer. Pobrskal je s prsti po laseh, kakor da bi mogel otipati, če se že šopiri sivina med skrbno, velemodno pričesko, napol črno od esenc in dišečih mazil.

„Starost, starost!“ je pokimal nemo sam sebi. „Post iucundam iuventutem . . .“

S polagno, leno in do pičice premišljeno kretnjo, ki je predstavljala v sebi vzor elegantnosti človeškega gibanja, je vzel z usnja tega področnika še levico ter je potegnil v lepem, njemu samemu prijetnem loku z dlanjo preko lica in po gladki, obriti bradi. In zopet se je zgrozil doktor Čander, kakor mrzle mravlje se mu je usulo po hrbtu in po rokah, in glava je namah zabrenčala od misli na smrt.

„Obril se nisem davi . . . Vedi Bog, zakaj se nisem? Vedi vrag, kako sem mogel pozabiti . . . Ah, stari prihajamo, prezgodaj smo oslabei; mladi starci se poslavljamo od življenja, in krive so naše nikdar brzdane strasti . . . Krivo je to prokleta moderno materijalistično umevanje življenja: glej hudiča,“ je godrnjal v svojih mislih, „glej satana, da je že tako daleč z menoj! Guba pri gubici, brazda pri brazdi; koljejo se in sekajo, obraz je že razoran kakor Karadag in Libanonsko pogorje . . .“ V duhu je pogledal svoje obličje pred lastnimi očmi kakor lice tujega človeka, raztrgano, razbito, prepleteno z bridko pisavo ostarelosti, in takšna so bila njegova čuvstva v tem trenutku, da si je verjel in ni pomislil, da pretirava. „Stari prihajamo; koža je kakor usnje, možgani so kakor mrtev loj: ni ene sveže, pametne misli! Tako se maščuje posamezniku, da se je naša gnila in bedasta družba do golega slekla idealizma; idealizem pa je krščanskemu človeku kakor srajca, — in majčkeno čiste lepote, to je boljše od figovega peresa . . . Grešili smo, o Čander, in zdaj nas grizejo naši grehi; bodočnost je kakor polna postelja stenic. Vidiš, nepridiprav, in vsa ta kazen je tako-rekoč samo zaraditega in zategadelj: kdaj si, mrha, naslajal svoje ničemurno srce ob idealih?“

Roke so se sklenile, glava je omahnila na prsi kakor debel, neroden cvet, ki se je zaprl in je ovenil.

„Post molestam senectutem — nos habebit humus! Še malo let, jedva par dihov življenja, — in potem revolver, — prsk! možgani na štiri vetrove, — et nous aurons vécu . . .“ je mislil doktor, premikaje ustnice, kakor da govori, in predstavljajoč si v duhu, kako bi zveneale francoske besede.

Takšna je bila njegova volja, ko je stala Gilda pred ogledalom, ki je iz somraka odsevalo njeno lepo lice z južnimi, pravičnimi črtami.

Čutila se je užaljeno, ker se ni menil zanjo in ni govoril. Še od prej ji je viselo na licih dvoje debelih solz. Pozno je prihajalo, pred oknom je bilo vse bolj rdeče, vedno glasneje in češče so se oglašale pesmi in smeh; barve in obrisi so se topili v večeru, tako da Gilda že ni več dobro videla svojih ustnic. Ali vedela je, da se nabirajo v žaloben, temen lok in da so pripravljene vzdrgetati čez minuto v jeznem, krčevitem ihtenju, ki požene vso kri v obličje in zvije vse telo.

Zavezavala je rdečo petljo pod strmim, zlikanim ovratnikom; drobni prsti, ne čisto gladki in mehki, kakor so prsti imenitnih, brezdelnih gospa, so ji trepetali, odrekli in neštetokrat ponavljali delo.

„Lepo je bilo in sladko,“ je mislila najpoprej; misel se je razlila po životu kakor žlahtno vino, in Gilda bi bila skorajda še ostala. „Toda moje sanje so bile lepše in omamnejše; tam je bil fant ves mlad in bel in vroč . . . Vse stvari so najlepše, preden se zgodijo in uresničijo . . .“

„Ali Gilda zares že odhaja?“

Pred oknom, zdaj, ko so nedaleč prižigali svetiljke, je sedel doktor kakor temna silueta, roke sklenjene za tilnikom; njegov glas je bil starikav, zaspan in skaljen od pritvorjene mehkode.

„Da . . .“ je dejalo dekle s hipno tesnobo. „Toda, če hočeš, ostanem!“

Poslednji zlog se je pogreznil v rahel, nežen molk, ki je drhtel od neme želje in je prosil v svoji tihoti.

„Ne, hvala . . .“ Doktor Čander je zazehal z veliko brezobzirnostjo. „Četrť ure še, potem odidem tudi jaz, po opravilih: zborovanje ali nekaj takšnega. Zelo lepo je bilo, da je Gilda prišla k svojemu mucku,“ je dodal čez čas, zakaj zdelo se mu je, da ni dovolj prijazen; toda njegov glas je donel napeto in topo in je bil ves ravnodušen.

Gilda je molčala; preslišala je njegove besede, kajti v tem hipu jo je bila do dna duše ovladala misel, da je s tem človekom, ki

ga ljubi in vendar sluti, da je tuja njegovemu srcu, pravkar preživela uro, ki je ni še nikdar prej in je nikoli več ne bo prvokrat, uro, ki je ni mogoče izbrisati iz življenja.

„Kako se je zgodilo? In zakaj, zakaj, o Bog? . . . Bilo je vroče, bilo je sladko: pijača, ki s trenutnim valom zagrne glavo v pijanost! Ali nato je bilo pri kraju, in takrat se ji je pokazal tuj... Čemu je že prišla k njemu? — Ah, da, prosil jo je; z lepimi besedami, s trdimi očmi: usta so prosila, pogled je ukazoval. On ima nekaj v očeh, nekaj čudnega, mogočnega; kruta črta leži nad njimi in pod njimi, krutost in moč je okoli ust, a pogled je kakor roka z mlačnimi prsti, in kjer se dotakne človeka, je gol in si ne ve pomoči. Morala je priti, ko so zahtevale te oči; sicer bi jo bile žgale vse dni, v vseh mislih in v slehernem snu . . . Ko pa je bila tu, v njegovih objemih, njegove poljube na licih, na vratu, na prsih, ki so dihale pod redko letno bluzo, ni vedela in skorajda še zdaj ne ve, kaj se je zgodilo . . . Bilo je toplo in silno kakor temno grško vino s težkimi, tujimi dišavami; okusila je kelih in še bolj jo je zažejalo po napoju, spoznala je vir in kakor skozi jutranjo meglo se ji dozdeva, da bo vrela kri po tem spominu vse žive dni . . .“

Bila je skoraj že gotova. Ozrla se je proti oknu; doktor je sedel kot kip, in smotka, ki jo je pušil, mu je zavijala obrise lica v rdečkast sijaj.

„Ne ogovori me, ne da mi besede, ki bi segla milo in mehko v srce,“ si je dejala Gilda z bolestjo. „Ne mara me več poleg sebe: nasitil se je, in zdaj me pošilja domov . . . Odslavlja me kakor brez slovesa, in jaz ga ljubim! Bog, kako je duša žejna njegovih poljubov . . . Zemlja leži razpokana in žareča od solnčne pripeke; oblak nosi roso v nedriju in se ne približa! Česa mu nisem dala, kar more živ človek žrtvovati? Ostaja življenje; z roko naj bi trenil, pa pristopim in ga položim v dar . . . Zakaj to, kar je v meni, se širi in razpenja tako brezmejno, brez vztoka in zapada, brez dna . . .“

Takrat se je oglasila v njenih prsih misel, vsa ostudna, vsa mrzla; poljasna zavest, da je med vzhičenjem ljubezni storila nekaj, česar ne bi bila nikdar, z nobenim drugim. Zagledala se je na ulici, kjer je mrgolelo moških brez števila; in s katerimkoli obrazom se je po sili zvezal spomin na pravkar prežito uro, — misel sama je bila tako blatna in nizka, da se je Gilda izpozabila ter je tukaj v zaprti sobi dvignila roke na obraz. Okrog srca se je skrčil skrit obroč in je razlil nepoznano muko po vseh živcih in žilah; zazdelo se ji je, kakor da se je vžgal ogenj izpod prejetih poljubov: vsa

polt jo je zapekla s plameni sramu. Kajti namah se je odkrilo vprašanje:

„Ali ni vse, kar se je zgodilo nocoj, do pičice tisto, kar bi bilo s komerkoli iz vrveče ulice? Jaz ga ljubim, toda on je prišel in me je vzel brez ljubezni, kakor tujec tujo stvar; zdaj je minilo, zdaj je vse končano, — in vendar je ostalo vse, zakaj, minuta je prišla, dogodek je bil, greh je storjen, in če bi prav ne bilo sodnika nad nami, — nihče ga ne izbriše v spominu.“

Oči so zasketele, obraz se je oblil s solzami. Doktor Čander, ki je sedel in čakal s srdito nestrpnostjo, zavedajoč se mučne neokusnosti položaja, obenem pa poln prizadevanja, da bi do zadnjega ohranil svojo trezno in preišljeno pozo, ki se mu je videla zanimiva, izvirna in primerna rečem, je začutil dvoje vročih rok, ki so se oklenile njegovega vratu. Rosno, razpaljeno lice se je priželo k njegovemu in dvoje mladih, polnih ustnic, mokrih od kapelj, ki so se udirale odzgoraj. Doktor se je zgrozil v svojem srcu: da si je vse že kopnelo v mraku, vendar ga je obvladala kakor sredi poldneva njegova stara, od mladosti ukoreninjena mržnja do objokanih ženskih obrazov; poleg tega se je nepopisno ustrašil za svoj novi in precej dragoceni modni telovnik, — ki ga ni imel na sebi.

Z naglim gibom je vzel s posteljne omarice mehko ruto; preložil jo je iz desnice v levico, nato se je privzdignil v naslanjaču, snel Gildino desnico izza svoje glave, stisnil raskave prstke, ki so krčevito objeli njegove, in dvignil roko, z natančno in zelo laskavo zavestjo, da ravna po stari, dobri in že mnogokrat preizkušeni metodi. Vstal je, njeno roko še vedno v svoji, priokrenil se na levo in prijel za hrbtom še levico. Ko je nato dvignil desnico, njeno v svoji, še više in proti svoji levi rami, levico v levici z rahlim pritiskom na njenih prsah, mu je leglo vse njeno mlado telo počasi, s polagnim, božajočim dotikom mehkih oblik v naročje. Gilda se je začutila na doktorjevih kolenih, in doktor, ki je sedel zdajci zopet v naslanjaču, ji je z rutico brisal obraz.

„Nič joka, punčka!“ je tolažil mehanično, z mirnim in pokroviteljskim glasom, srebajoč svojo blaziranost s posebno in malo znano naslado. „Hrabra bodi, Gilda: vidiš, to je takorekoč veliko, in je zopet prazen nič, življenje, z eno besedo! Tiho, tiho, tiho . . . Čemu bi? Ali ni bil lep nocojšnji večer? Kaj? Poslušaj! To, vidiš, je umetnost življenja: uživati, veseliti se iz hipa v hip in pozabljati, danes ne misliti na včeraj, jutri ne na današnji dan . . . Nič sentimentalnosti, Gilda! Od same sentimentalnosti je bridka čaša naših

dni," je dodal z globoko zavestjo, da govori izborne, modre in zelo nadčloveške besede.

„Ah!“ je srdito vzkliknila Gilda in se je siloma vzpela v naročju. „Kaj mi pripoveduješ prazne reči! To je dolgčas, ki si ga lahko mislim sama . . . Reci rajši: ali si me ljubil? Ali me še ljubiš?“ Belina v njenih očeh se je zasvetila tesno pred njegovimi, čelo mu je oblila snažna, strastna sapa njenih ust.

„Lepa si, Gilda, in sladka!“ je dejal doktor Čander z očetojsko prijaznostjo in z usmevom visokomerne ljubeznivosti, ki ga je videl kakor pred seboj.

„Torej me ne ljubiš!“ je zaječalo dekletu z ubitim glasom. „Nič ljubezni . . .“ je ponovila in je vstala. „Pa to je bilo . . . In jaz sem mislila . . . Zato, ker si rekel . . .“ V srcu se je pletlo nekaj, česar usta niso znala izreči.

Že se je obrnila, glavo sklonjeno, roke viseče ob životu.

„In jutri . . . in potem? Torej praviš, da je vse pri kraju?“ je vprašala nenadoma z bolestno odločnostjo.

„Vse!“ je padlo doktorju od ust, trdo kakor udarec kladiiva; kajti zdelo se mu je umestno, da prikrajša „to staro in naveličano komedijo.“

„Če hodiš k ženski, vzemi bič s seboj!“ si je citiral z udobnostjo naobraženega in razvitega človeka. „Ako pa pride ona k tebi, ga prinese sama,“ je dopolnil in se je nehote nasmehnil.

„Vse . . .“ je ponovila Gilda v drhteči muki sramu, ki je zdaj prihajal z neskončnostjo svoje teže.

„Vse!“ je pritrdil doktor Čander s cinično resnobo, „vse do pičice. Da vam povem po pravici, gospodična Gilda, po božji in po človeški, — jaz ljubim v ženskah pravzaprav samo problem. In ženske so izvečine le dotlej problemi, dokler jih nimaš, no, in . . . Zaradi tega, ljuba Gilda, ljubim vsako žensko samo enkrat, in ko sem jo ljubil, je nič več ne ljubim. Vaš problem je zame popolnoma jasen in ne potrebuje več niti najmanjšega poizkusa . . . A propos: to pač veste, kaj se pravi problem? Sicer bi vam drage volje raztolmačil . . .“

Gilda je vrgla roke pred obraz, da so ploskoma udarile po čelu, ter se je okrenila proti vratom.

Tisti hip se je doktor Čander spomnil slučajne misli, ki ga je navdala ob njenem prihodu:

„Kako so Gildina krila navadna in skromna . . . Bluza iz židovske konfekcije, predpasnik za dve kroni! In srajčka, — ah, mili

Bog! čista je, ampak tako običajna, brez čipk, brez vsega, kakor nalašč za revno devico . . .“

Čuvstvo, ki ga je poznal le v najredkejših trenutkih svojega življenja, se je razprostrlo po širokih prsih doktorja Čandra; zazdelo se mu je, da zahteva vsa estetika njegovega ravnanja takorekoč z neizprosno nujnostjo, da zaključi genljivo novelo današnjega dne z dejanskim dokazom velikodušja. Stopil je za njo, roko v žepu svojih skrbno zlikanih hlač.

Gilda se je obrnila, kakor s poslednjo nado, in je iztegnila desnico naproti. Ali hip nato je vzkriknila kakor pred gadom; nekaj je padlo na parket, z žvenkom zlatega novca, ter se je zatrkalo pod omaro.

Doktor Čander je obstal v silni osuplosti. Dekle je povесilo glavo še niže, zajokalo je s tistim drobnim, tihim, čisto tihim jokom, ki se jedva sliši in vendar trga mozeg in kosti, in je odšlo proti vratom, počasi, s trudnimi, nesrečnimi koraki, zadevaje se v mraku ob razpostavljeno pohištvo. Album s fotografijami je ropotaje zdrknil z mizice na tla.

Tam, pri vratih, jo je zagrabilo kakor srd. Glasno je zaprla za seboj, in doktorju se je zazdelo, da je pred pragom udarila z ного. Nato je prisluhnil in je začul, kako stopa po stopnicah, umerjeno in težko, ter plaka vedno huje in se ne more več premagovati: čimdalje krčeviteje, čimdalje glasneje . . .

„Jezus, Marija, kako neokusno!“ je siknil doktor Čander, sam sredi sobe. „Brezobzirnost razjarjene modistke! Kaj naj si mislijo ljudje? Toliko geste za takšno lapalijo . . .“

II.

Preteklo je nekaj minut, preden se je pomiril dodobrega. Nato je začutil trudnost in izmučenost po vsem životu; v glavi je brnelo kakor slabo napeta struna, kolena so se upogibala, jedva da so stale noge.

„Divja mačka!“ se je spomnil z veliko zadovoljnostjo. „A mi prihajamo stari in onemogli, in nič več tako vrlo ne prenašamo sladkih križev in zapeljivih težav . . .“

Stopil je k omari, da zaklene tablete, ki jih je jemal v krepčilo. Prižgal je svečo na dragem svečniku; držala ga je gola bronasta plesalka z vitkimi, napetimi rimskimi udi.

„Kakor Gilda!“ se je nasmehnil tiho. In ko je pogledal v razsvetljeno starinsko zrcalce na steni, se je začudil, kako globoko in temno se mu vdirajo oči.

Nato je segel po brušeni steklenici s konjakom fine importirane marke; mlada gospa, njegova prijateljica, mu ga je bila poslala pred štirinajstimi dnevi za god. Nalil je kozarec, podržal ga je proti luči, v svečanem, lepem loku ga je nesel do ust in ga izpraznil z enim, dolgim, nasladnim požirkom. Takrat so se mu razširile nosnice od močne, opojne vonjave, ki je bila neopažena napolnila vso sobo ter zadušila duh Gildine obleke in Gildinih las. Ozrl se je na levo; bile so cvetlice, ki jih je prinesla Gilda: tuje, temnordeče, doktor Čander jim ni vedel imena. Velik šopek jih je bilo, povezan z ozkim, modrim svilenim trakom.

„Kupila jih je, zakaj na vrtovih revščine ni takšnega cvetja,“ je šinilo doktorju po glavi. „In poceni jih ni dobila; stale so dve kroni ali več . . . To je skoraj že denar za novo bluzo; pri tem pa, — ali morda ravno zato, — ker se ji je užalilo, je vrgla dvajset kron po tleh kakor vinar. Uboga je prišla, uboga je odhajala . . . Naposled bi jo bil moral poplačati na finejši, obzirnejši način; uboga Gilda! Človek si ne bi mislil, da ima toliko lepote v krvi . . .“

Zamišljenost se ga je lotila. Upihnil je svečo, obstal je v temi, ki se je bila že zgostila, ter je nekaj trenutkov z zanimanjem tehtal ginjenost svojega srca. Nato se je spomnil, da še ni večerjal; položil je prst na čelo, v temi je vzel klobuk in se je napravil po stopnicah.

Med prvim nadstropjem in med pritličjem je gorela plinova luč; tik pod njo sta se srečala z upokojenim profesorjem iz tretjega nadstropja. Gospod Kajdiž je odkril podolgasto, plešasto glavo z ogromnim čelom, zagodrnjal je nekaj o dobrem večeru in o lepem izprehodu ter je spustil preko vse postave doktorja Čandra začuden, skorajda ogorčen pogled, ki ga Čander ni opazil.

Med vežnimi vrati je stala kuharica hišne gospodinje ter je kramljala z golobradim fantom v delavski obleki; doktor je šel mimo njiju in je čul izza hrbta, da se natihem smejeta.

„Gotovo sta slišala Gildo,“ je dejal z nejevoljo sam pri sebi. „Ampak, — koliko je pravzaprav ura? Ali je družba že zbrana, ali še ni? Ali prihajam rano, ali mudim?“

Ko pa je segel po uro, je zatipal golo srajco; pogledal je po sebi in je zardel kakor otrok, videč, da je prišel na ulico brez suknje in telovnika, da, celo brez ovratnika in brez kravate. „Satan in babnice!“ je zaklel med zobmi ter je krenil okrog vile, čez vrt

in skozi zadnja vrata v hišo nazaj. Jedva pa je stal zopet med svojimi stenami, že je začutil z obžalovanjem, da pravzaprav nima nikakega gladu.

„In da bi hodil samo na razgovor, za to sem prelen nocoj!“ je dejal sam pri sebi: „Kaj hočemo?“

Gildine cvetlice so dehtele čimdalje močnejše, kakor da bi se vonjava v težkih meglah razgrinjala po zraku. Doktor je poiskal v temi čebulasto vazo iz mavrskega stekla, postavil je cvetlice vanjo in jih je nesel na mizico pred odprtim oknom; nato je šel po konjak, in ko je bilo vse pripravljeno, je primaknil naslanjač. Spustil se je vanj, z vso udobnostjo, noge iztegnjene, roke povešene, tlečo trabuko med kazalcem in med sredincem desnice; pričel je piti in premišljovati.

Zunaj je temnela velikomestna noč; redke zvezde so napol ugasovale od pisanih ognjev nižave. Luči, jasnobe, krvavkaste, žarkordeče in modre, so svetile v ravnih in zavitih vrstah, kakor so se vlekla pročelja hiš; vse življenje mesta se je zdelo osredotočeno v njih žarkih, zakaj poslopja sama s svojimi nešteti nadstropji, z dimniki, podmoli in stolpiči so ležala kakor temna, prihuljena masa.

Raznotere posamezne vrste večernega šuma so se strinjale na daleč v en glas, zdaj razburjen in nervozen, zdaj bolesten, zdaj vesel, zdaj topel in udoben, kakor mrmranje ogromne, čudoviščne zveri, ki se izteza v svojem ležišču in renči od zadovoljstva. Tuintam se je iztrgal iz splošne reke glasov žvižg parnika v pristanu, ali pesem, ki se je dvignila iz krčme, ali prepir, ki se je vnel bliže spodaj pod vrtovi. Šivilji iz podstrešja se nista več izprehajali; utihnil je bil sopran zlatolase Lize, Nela pa je menda sedela doma pri oknu in še ni bila prestala peti: sladki odmevi njene južne pesmi so se razsipali v zrak, listom vročih, temnih rož enaki, kadar jih roka igraje izsipa vetrovom.

Doktorja Čandra je na vsem lepem objela melanholija. Bilo mu je, kakor da bi bil izgubil dušo v tisti Nelini pesmi, in prišel je hip, ko se je zalotil, da dela nepopisno sentimentalen obraz. Potem se je spomnil, da je pevka lepo dekle; Gildine rasti je, njeni lasje imajo podobno barvo, samo da so bogatejši; kakor dva široka oblaka se kopičijo nad nizkim čelom. Ali dočim je Gilda vitka, je Nela še vitkejša, skorajda šibka, in blede; bolna je, od sedenja in od dela po noči. Nje lica nimajo rdečice in čudne čare skriva tista njena rahlobronasta polt.

„Saj se ji pozna že po glasu, da je lepa!“ je dejal zase; pokimal je z glavo in si je natočil pač že sedmikrat. „Kdor je dober poznavalec ženskih, razloča lepoto po glasu, ne da bi videl obraz. To so takšni čudni, svoji drhtljaji; ne vem pravzaprav, če imajo vsi ušesa zanje . . . Ali rekel bi, nemara prihaja to razlikovanje od vznemirjenega spola: le mâle en rut! Ampak, Nela je sladka; prelest bi je bila takole . . .“

Čudno je zamahnil z roko; v hipni strasti je stisnil pest in zaškripal z zobmi. Vele mišice njegovih udov so se napele in zopet vdale. Nehote je segel po kozarcu.

„In Malvin konjak ni slab . . . Pri moji duši, brez njenih žganic bi jo bil pozabil že pred letom dni!“

Ta misel je odprla naslednjim drugo smer.

„Koliko jih je že, odkar se bavim s tem amaterstvom? Dvesto, tristo, štiristo, petsto? . . . Bogme, ni jih mnogo manj. Če človek premisli grehe takšnega Donjuana . . . Prijetna podlost; ampak na koncu koncev prihaja po malem dolgočasna. In zakaj vse to, čemu ta neprestani abotni da capo al fine? Na zunaj se vidi kakor postoterjenost življenja; pravzaprav pa, ko človek poizkusi in poizkuša leto dni, dve leti, pet let in dalje, kakor jaz, — o Bog, potem je sama enoternost, sama siva in moreča, z vso nezmisljenostjo pretiravanega športa . . . Čander moj dragi, poglej vase, priznaj si po pravici: ali ne tiči nekje na dnu, čisto spodaj nekje v globini vseh globin, košček navadne laži? Tiči? Kaj ne da! Pa če ni ta mali košček navsezadnje velika laž, ogromna prevara, vse tvoje življenje prepregajoča? Prvič je poza; in drugič, prijatelj, je tudi patos, tisti votli, zoprni patos, ki bobni nad gnusom in nad ostanki davnih ran . . . Ampak naposled!“ je stresel z glavo, „kaj bi bilo! Konjak je menda nalašč za falote v trenutkih omahljivosti, da se ne izneverijo zlemu in da jih v pravi uri pobere hudič, — oziroma, da bi jih, če bi bil! . . . Čudna reč,“ je dodal, zdaj že v polglasnem razgovoru s samim seboj, „kadar pretipavam svojo dušo, hahaha!“ se je zasmel, „kadar pretipavam svojo deviško dušo,“ je ponovil z veliko zadovoljnostjo nad dobrim izrazom, „vselej se mi dozdeva, da sem naravnost nezaslišano naklonjen k veri v hudiča. Tako mi duše, veroval bi vanj, s fanatizmom spoznavalca bi se ga prestrašil, sam iz sebe bi ga našel in bi si ga postavil v svarilo, — da niso ti prokleti ljudje že toliko gobezdali o njem: da ga niso razvpili s prižnice in da se ni reva degenerirana prikazoval starim devicam ob smrtni uri. Strah

kanalje je kompromitiral hudiča, kakor je ljubezen kanalje kompromitirala Boga; jaz sem izgubil obadva, amen!"

Prej je bil veter odnehal, zdaj se je dvignil vnovič in močnejši. Proga smrdljivega premogovega dima se je potegnila mimo okna, tako gosta, da so za minuto otemnele vse luči, kar jih je videl doktor po mestu. Zoprni duh je segel tudi v sobo; doktor je zakašljajal in je vstal, ves nejevoljen, da zaloputne okno. Šipe so zacingljale, on pa je začutil, da ga noge skoraj več ne drže, glava pa da mu je težka, težja od svinca.

„Napil si se, šema!“ je zagodrnjal sam sebi, z usmevom tope naivnosti na obrazu. „Ali nemara sem pijan od Gildinih cvetic? Kako diše: mogočno, sladko in strupeno kakor maščevanje . . .“ Nagnil je vazo k sebi: od vonjave cvetov, ki so mu zakrili obraz, je stalo dekletu nenadoma zopet pred njim, a s tistimi solzami srda in bolečine v očeh, ki so drle tiho in nevzdržema, ko je odhajala iz njegove sobe.

„Revica Gilda!“ se je zamislil nad novim kozarcem, „več si od drugih, takšna si, da bi postal grešnik, sentimentalen in bi napisal zaljubljen sonet, ako ne bi bil slučajno doktor Čander. V tebi je ogenj stotine in morda je tudi duša v tebi . . . Kako bi morala ljubiti, da sem jaz tisti, ki ti je usojen v krvi in v mislih od početka dni; kajti v tem je sodba, je fatum, ki ne pozna usmiljenja. Ljudje smo kakor zvezde vsemirja; sleherna svojo pot, in včasih se križa dvoje poti. Včasih se najdeta dve in pritegneta druga drugo, da ne moreta narazen, temveč da se vrtita skupaj skozi eone; včasih je strast silnejša: blisk in tresk, druga ob drugo, tako da se zdi vse pogubljeno in uničeno v plamenih; tepec sedi na zemlji in zija nakvišku ter misli, da gore svetovi in da zvezde umirajo. Da! Kakor se mi vidi, ne umre niti najmanjši atom; samo preraja se: iz dveh propalih zvezd se stvori eno ognjeno solnce, ako je sreča velika; ako je manjša, jih je sto in tisoč in več. Vsakteri novih svetov gre svojo pot in sveti svoje življenje, in vendar je med njimi zakon, skupnost, privlačnost in harmonija; ne morejo se razdružiti, dokler ne pride nov sodnji dan. Pravzaprav je vseeno, človek na zemlji ali zvezda vsemirja, samo da prokleti astronomi računajo zvezde višave, človeške neumnosti pa ne morejo izračunati; in prijetno bi bilo zvezdam, da ni astronomov. Pa kaj! Zvezde ne vedo, da jih norec umeva, ne vidijo ga; le on sedi na svoji zemeljski žogi in jih vidi in gleda ter piše njih pot na papir. Tako je nemara tudi v človeškem življenju; proroki so le najmanj zabiti med za-

bitimi; tisti pa, ki mu je vsa skrivnost razprostrta, hodi slep z odprtimi očmi in strmi z velikim začudenjem otroka . . . Gospod doktor, vi se vdajate filozofiji; in če ne pride brž izpreobrnitev grešnikov, poginete s pečatom mistika na čelu!" se je prekinil v hipni veselosti. „A tega je kriv vaš konjak, milostljiva, in tvoje cvetlice, o Gilda, in vsi tisti čudeži, ki si jih prinesla s seboj!"

„Da si tukaj, nemara bi te poljubil!" je nadaljeval svoj samogovor po nedolgem molčanju. „Ampak vem, da te ne bi; zakaj ljubezen je meni le še eksperiment in rešitev problema, ta problem pa je rešen, kakor hitro se zgodi skrivnost; jaz ljubim enkrat, in katero sem enkrat ljubil, tiste ne ljubim nikdar več!" je neštetokrat zopet ponovil svoje načelo. „Toda čudno je in, naravnost povedano, velika in neodpustljiva hudomušnost božja: kako malo razlike bi trebalo, uboga Gilda, pa bi se midva zaljubila, drug v drugega, ne le ti vame; zaljubila bi se in se ne bi pustila na veke. Danes morda mislim, da si preprosta in nespametna: ker te ne ljubim; zakaj, umevanje deli edina ljubezen. Pa če je ljubezen zato neumnost, kakor sem prej dejal o zvezdogledih? Naj bo; in modrost je bližja nespameti kakor nauk filozofov, in je lepša od filozofije. Gilda, ljudje smo kakor krogi na ribnjaku: so, ki se najdejo in strnejo, so, ki se skrivajo drug pred drugim, so, ki se zaslutijo med seboj, pa utonejo vsakeri zase, ker jim ni bila pisana združitev. Stvarnik pa je otrok, ki sedi na bregu in meče kamenčke v svojo zabavo: moj kamen je pal prezgodaj, tvoj prekasno . . . Pa kaj, sentimentalnost! Ljudje smo plazovi: tresk! v dolino, pa če je konec vsega! Pij, gospod doktor; sicer boš mislil jutri zjutraj, da si se pomoralil in boš tarnal sam nad seboj . . ."

To pot je nastavil steklenico; pijano in željno je razširil ustnice ter je pil, oblivaje se s tekočino, pil, da mu je tekel konjak po srajci in skozi njo do znojne polti; pil je in ni mogel nehati. Nenadoma pa se je zavrtela soba in križ zaprtega okna in vse luči, ki so svetile zunaj na prihuljeni masi hiš; doktor Čander se je zvalil z naslanjača, brušena karafa se je s treskom razbila na tleh. Bila je prazna.

Gildine cvetlice so dišale brez usmiljenja.

Zgoraj pa se je utrnil Nelin glas. Prišel je mir; le prsi doktorja Čandra so se dvigale v težkem, šumnem sopenju, in zadovoljna zver tam zunaj se je v lučih in v ploskvah odurne teme oblivala z rekami nepokojnih množic ter je renčala svoj večni samogovor.

(Dalje prihodnjič.)

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

III.

sebni vlak nevažne stranske železnice je z obširnimi žvižganjem in z raznovrstnim drugim ropotom obstal na majhni postaji, kakor da bi hotel nalašč opozarjati nase in na resnično dejstvo, da je v skromnem trgu dogodek, kar brez vznemirjanja minuto za minuto prenaša London ali Pariz. Potniki, nervozni od tiste počasne, čimdalje bolj zavrte vožnje, s kakršno se napovedujejo postaje, so stali vsi pri oknih in so moleli pisano razstavo svojih glav na prosto.

Na takozvanem peronu se je steklo, karkoli je bilo živega na nogah: postajenačelnik z rdečo čepico, obraz brkat in s črtami neutajljivega veljaštva, uslužbenci v povaljanih oblekah, par težakov, debel človek z dolgim, zakrivljenim nosom in z rjavim kovčegom v desnici, ki ga je naglo postavil v prvi izpraznjeni voz, da se še sam porine za njim, ter dvoje gospodičen, prva bledeča, druga polnih, zagorelih lic, v smešnih, mestno prikrojjenih oblekah. Došlecev je bilo malo: kmetska mati s pisano turško ruto in s trebušatim belim jerbasom, nekaj možakov, ki so prihajali na zabavo — bila je nedelja —, troje pijanih fantov, ki so vriskali in kleli, dva trgovska potnika, debela in krivonosa kakor tisti, ki se je odpravljal, obilen vaški župnik in njegov dolgi, suhi kaplan. Že se je zdelo, da ne izstopi nihče več; izprevodnik je hodil ob vlaku in je zapiral vrata, ob progi so se razlegali klici za odhod, ko se je prikazal na stopnicah edinega voza z drugim razredom dostojen človek preko štiridesetih let, ne velik, ne majhen, ne debel in ne mršav, zdravega obraza in razumnih oči, fin panama na glavi, lice obrobljeno z rahlosivkasto, lepo pristriženo ostro brado, ki je bila tako nevsiljiva in rodoljubna, da ni puščala niti majhnega dvoma o njegovi zaslužnosti in poštenosti.

Kdor je poznal Savla, ne bi bil sanjal, da vidi Pavla pred seboj; in da je stal pred kolodvorom znanec doktorja Čandra iz bivših dni, takrat ko je bil še mlajši in pregrešnejši in si je bril

obraz po amerikanski šegi ter je zapeljal ženske grešnega sveta, — moj Bog, tisti človek bi bil gledal neznanca in ne bi bil prišel, da mu ponudi roko v prijateljski pozdrav. Kajti danes je hodil okrog z vsemi znaki modrega in izkušenega moža, in ni je bilo črte v vesoljni zunanosti njegovi, ki bi bila le količkaj izdajala podrobnosti očividnih izkušenj. Kratko, ves nastop doktorja Čandra je bil tako priporočajoč in v toliki meri priča neobičajne častivrednosti, da ga je pogledal trški policaj, ki je dremal izmed vrat čakalnice v popoldansko solnce, z viškom oboževanja ter se je nehote vzravnal in pritisnil desnico na vegasti senčnik svojega pokrivala.

Z zaupanjem se je približal tudi sluga edinega hotela, ki ga je premogel tisti kraj.

„Hotel «Pri modrem volu», gospod?!“ je izpregovoril z odličnim spoštovanjem in z najzapeljivejšim glasom, ki je kdaj preskočil njegove ustnice, ter je obenem že iztegnil roko po prtljagi.

„Dobro, prijatelj, dobro, dobro!“ se je nasmehnil doktor Čander z veliko ljudomilostjo. „Ali je daleč do tistega hotela? — Deset minut?! Tetete! . . . Jaz pa sem menil, da leži trg takoj pri postaji,“ je dodal, z očmi človeka, ki se čudi po vsej mogoči pravici. „Ah, voz imate? Lepo, prekrasno; peljite me torej k «Modremu volu», dragi moj . . .“

Par trenutkov kasneje se je premaknila starinska, žolto pobarvana barka na štirih vegastih, glasno zabavljajočih kolesih, zaprežena s konjem ali bolje rečeno s kobilo, ki je kazala vse mogoče barve, povrhu pa še nadmerno obilnost, kakršno je Bog dodelil sicer samo nekaterim krčmaricam in vaškim županjam. Na kozlu sta sedela sluga in voznik, zabuhel fant z veselim žganjarskim obrazom, ki je z vsemi svojimi potezami oznanjal imenitno čast, da pelje gospoda, spodobnega in bržčas velikega gospoda, nenavadno prikazen, poslano temu zapuščenemu kraju če že ne iz daljne Amerike, pa vsaj iz Trsta ali iz bele Ljubljane.

Doktor Čander se ni malo zavedal svoje vloge; vsa njegova solidna zunanost se je zbirala v gubah in gibih bizantinskega dostojanstva in vsa notranost je bila polna raznovrstne prijetne zavesti.

Cesta je ležala pokrita z globokim, mehkim prahom ter je bruhala izpod koles oblake, ki so mestoma zakrivali voz in vprego in popotnika, oblake prahu, ki so bili že davno odeli vse travnike daleč naokoli v svojo nečisto, zoprno belino. In strašna vročina je pritisкала na vso rast in na vse življenje; znoj je stal v ogromnih kapljah na obrazu, kakor potoki se je udiralo s čela; pod temenom se je

vtelo v težkem, blaznem, počasnem in vendar neprestanem obratu, kakor da se zdajpazdaj razpoči čepinja. Strupena soparica je dihala nad vsemi predmeti in od sleherne stvari; le obrazi, kolikor jih je srečavalo voz nenavadnega prišleca, so bili veseli in pijani ter vsi pokriti z nekakšno drobno, vročo zlobo, kakor da so že od rojstva vdahnjeni s to soparico ali morda celo rojeni iz njenega morečega diha, z njo kot dušo v zabitih in zapitih možganih ter v prsih, kjer je pač malo najti idealov, mehkih in ubranih misli in sladkosentimentalnih hrepenenj.

Doktor Čander še ni bil našel hipa, da bi se razžalostil nad toliko odurnostjo kraja, ki mu je bil namenjen v bivališče: kakor vedoč, da mu bo ostajalo še vedno dovolj brezdelnega časa v opravljanje te reči in v dopolnjenje dolžnosti vsake človeške duše, ako je količkaj razvita in plemenita, čuteča in bogata estetskih razpoloženj, — kakor sluteč vse to izza pragov prihodnosti, se je vdajal zgolj čudnemu, nenavadnemu in odločno bolnemu strmenju. Kakor prijetna groza je prihajalo čezenj in kot bič uspavnosti, spleten iz tisočeri vzrokov, iz imenovanih in iz vzrokov brez imena; bolj od vsega pa ga je presenečal njegov lastni pogled, ki se je bil danes razdvojil: pol so ga obdržale oči, pol se ga je odcepilo in izločilo v obdajajoči svet, odkoder je motril samega sebe, doktorja Čandra kakor tujca, ki se vozi po žalostni okrajni cesti proti gričem, stoječim v smrekah in borovcih, v trg, neznan mu do tistega dne.

Vsako drugo uro bi se bil nemara prestrašil takšnega občutka, kakor se je spominjal, da so se ga zbali drugi ljudje; danes pa je z usmevom na ustnicah mislil na mladega ruskega revolucionarja, ki je bil nekoč, v Ženevi, njegov znanec in sostanovalec. Tisti fant, begun, doma obsojen na smrt zaradi pol ducata političnih umorov, ki jih je bil izvršil v burnih časih vsesplošnega vrenja, človek torej, ki ni bil vaje tehtati duš in življenj s premislekom in preudarkom, se je neko noč obrnil na svoji postelji ter je zajokal z glasom, tako zverinsko divjim in neutешnim, da je Čander zakričal od strahu in planil pokoncu, prižigat luč. — „Kaj ti je, Fedja, za Krista milega?“ je vprašal z glasom, ki je trepetal kakor rutica v vetru. — „Ja, posmotrjel na sebja so storoni!“ se je glasil obupni odgovor.

„No, mi se dosihdob še nismo gledali od strani,“ je menil doktor Čander sam pri sebi, „ampak, če je vselej tako prijetno in v toliko izpodbudo, potem ne vem, čemu je tulil moj bedasti Fedja Trofimov . . .“ Kajti on se je čutil naravnost očaranega od svoje slike: „Mož, ki bi delal čast tudi drugim, večjim narodom,“ se je

spomnil častitljivega rekla, priljubljenega našim dičnim slovenskim kritikom, esejistom in časopiscem. „Samo nekaj mi ne gre iz glave,“ je nadaljeval svoje modrovanje, z jasno željo, da bi položil prst na umno in prijazno nagubančeno čelo. „Samo nekaj ne: kako je mogoče, da smo se namah tako izpremenili? Čudež božji; ali ukana peklenščkova, bi rekel naš pokojni oče, ki je bil velik falot in je zvesto veroval v svete reči. Kdaj smo se poboljšali, kdaj prekrstili? Kaj se je zgodilo z nami? Ali se je utrgal kos duše in je propadel brez sledu, ali se je pogreznil težak spomin, kakor se pogrezne kamen v čistem jezeru ter obleži na dnu kot slutnja, jedva verjetna mislim, komaj še vidna očem? Saj so vendar živeli časi, mdá, časi so živeli takorekoč, — ampak, pustimo tiste čase, zakaj davno je, odkar smo blagoslovili grobove, in zdaj smo drugi ljudje in nič več ne maramo spomina. Časi so živeli, rekel bi, — ali, vraga, kaj nas brigajo tisti časi! Kdo te je klical, mehkoba in sentimentalnost? Ne moti nam vesele volje: satan, poberi se! Tako, da . . . In potem so prišli drugi časi; požrli so prve kakor sedem suhih egiptovskih krav: časi pregrehe in razvratnosti, časi blaznega uživanja, ko je telo omagovalo, duša pa še ni bila sita hudobij . . . Kdo prešteje tiste grehe? Kdo je zapisal ljubice, kdo nam povrne denar? Kaj smo pravzaprav mislili one dni? Bilo je kakor pijanost: neroda se naloka jeruzalemca in hodi po svetu kakor rjoveč lev, ki išče, kako bi ga polomil. In ve, da ga lomi, in žal mu je včasih, in sram ga je v imenu estetike in morale in vsega skupaj, kolikor je tistih ongá, no . . . Zakaj ure prihajajo, trenotki, — o Gospod! — ko bi grešnik rajši, da se odpre zemlja in ga pogoltne, ali da pade strela z vedrega, tresk! na prokleta čepinjo, — in vendar ne more nehati: on ve, da vzame danes ali jutri vrag vso kramo in še njega povrhu, in vendar se zdi sam pred seboj kakor kozel na plazu, ki jezdi v dolino in sluti, da živ ne prijezdi, pa čuti, da se živ ne otme. A kako pride kozel na plaz? Trezen ne, s pametjo ne, nikdar po božji milosti, nikoli po dobroti človeški. Zakaj, kozli poznajo svoja pota . . . Morda je bežal, bežal pred nečim, česar ni smel več gledati, ne več čutiti okoli sebe, ne več, nikdar več misliti, da je; tako je stekel: kamorkoli, in ko je zagrmelo okrog njega, je zapazil, da se je udrlo pod nogami. — Molči, sentimentalnost! — In zdaj — in tisto — in kar je bilo potem, vse je pri kraju, vse je ugasnilo in umrlo, vsega je konec in amen današnje dni; vrag si je premislil, ne mara več naše duše . . . Pa je ne imej, kopitež kozlobradi! . . . Moj Bog, moj Bog! kako se je

zgodilo?“ je premišljal doktor Čander med dolgočasno vožnjo, toda vprašanjem ni bilo odgovora, duša ni dala klicem odjeka.

„Saj je vendar nerazumljivo: dolga doba je pretekla, preden so enakomerne kaplje poštenih ur izbrisale madež pokvarjenih let... In če se danes zamislimo, gospod doktor, prav tako je in nič drugače, kakor da smo preživeli dni pokore v snu. Rekli bi, da sploh nismo živeli teh dni: zgodilo se je čez noč, prišlo je z jutrom, krepost se je prikazala kakor goba na gozdnem parobku! Toda glejmo, — naša brada je zrasla, osivela je, postala je častitljiva; strigli smo si jo, pozna se ji, da nosi v svojem ščetinju blagodat latinske kulture... Život se je izbočil, pridobil je solidnosti; in dasi nismo trebušasti, vendar se nam napenja kakor potni list v nebeški raj, potrjen s pečatom spodobnosti in pravice; s prijazno milobo se je zalil pogled“, doktor Čander je držal zrcalce v roki, „da, se je zalil pogled, kakor z oljem modrosti, — in naš smehljaj je postal, ah, tako sladak in o, bi rekel, tako rodoljuben! Kdaj se je vršila izprememba, če ne v dobi let?“

„Poboljšali smo se, slekli smo grdo suknjo starega človeka, pomladili smo se v Gospodu, prerodili smo se v milosti in v dobroti. Spoznali smo lastne grehe, navadili smo se odpuščati tuje; v srcu nam domuje prizanesljivost in blagohotno umevanje zmot. Nič več ne želimo svojega bližnjega žene, marveč zadovoljni smo in zahvaljujemo Previdnost, da drugi ne morejo želeti naše, ki nam je tvoje usmiljenje in naprtilo, o Gospod! In brez pohujšljivih misli srečavamo device; mi nismo več kakor tisti cestninar, doktor Čander, ki je živel pač skorajda že pred tisoč leti in je menil v svojem ničemurnem srcu, da sta nebo in zemlja postelja njegove slave...“

„Utrdili smo si priporočljive nazore, poglobili um, spoznali ničevost posvetnih reči; povzdignili smo se nad človeka, zakaj, človek je takorekoč uš, ali kakor pravi Zaratustra, nekaj, kar treba premagati: posmeh ali sram, ki boli. Mi pa smo kakor znanitelj bliska in težka kaplja iz temnega oblaka: in temu blisku je nadčlovek ime. Tako je dejal Zaratustra...“

„Samo kdaj, o kdaj se je zgodilo? To ni čudež, da se gledamo od strani: sebe, misleč, da vidimo tujega človeka, ki ga občudujemo in odobravamo; ampak to je čudo in čarovnija, da je čas izginil, da je ugasnil spomin. Vemo: takšna bo resnica, da smo šli nekoč vase in smo se skesali v imenu dobrote in lepote in kar je še tistih ongá, pa smo se odrekli napuhu in izkušnjavam; zaljubili smo se v solnce nesebičnosti, šli smo za njim. Potili smo

se po bolnišnicah, ob siromašnih posteljah smo stali, v gnezdih revščine, na moriščih gladu; zastonj smo razsipali blagoslov učnosti in smo si nabirali zaslug. Skrbeli smo za prosveto, za napredek naroda našega, za svobodo in za slavo domovine; imeli smo poljudna predavanja o jetiki in o zobobolu, o varstvu otrok in o preobljudenju zemlje, bili smo član mnogih društev, dvakrat smo kandidirali v deželni, enkrat v državni zbor. In če nismo bili izvoljeni in odposlani, ni naša krivda, temveč naša zasluga, zakaj nehvaležnost je plačilo tega sveta . . . Vendar pa je bilo bridkost in se ni prileglo doktorja Čandra rahločutnemu in v dnu svojega bistva mehko blagemu srcu; sklenilo je ločitev, zaželelo je pokoja, dela z znojem in nevenljivimi, skritimi zaslugami, okolice preprostih, nepokvarjenih ljudi . . . Brali smo v časopisih, da je to kraj, ki potrebuje zdravnika in smo slišali ustno sporočilo, da leži daleč od kulture in od pokvarjenosti današnjega sveta, brez vojašnic in nad sodišča, brez gledišča s predstavami francoskih packarij, brez malo pridnih žensk in brez političnih lumpov. Zatorej smo si dejali, da se pojdemo semkaj odpočit in zaključit stare dni, in smo prišli, in glej, zdaj smo tukaj v tej čisti, deviški, trikrat nepokvarjeni naravi!

Ta hip, ko se je vsa uganka razodela in razložila, je doktor Čander dvignil glavo in je videl, da drdra kočija mimo kamenoloma; pred kamenolomom se je cedila umazana vodica, na levi in na desni pa so temnele višave od temnega, jeznega igličevja. Še malo, in pripeljali so se do nizke obcestne krčme, ki se je senčila pod vejami ogromnega kostanja; kmetje in delavci so stali ob surovih lesenih mizah pred hišo, steklenice in fraklje v rokah, ter so pili med pridušanjem, kričanjem in grohotom. Dva poldorasla fanta, bledih in grobih lic, sta se objemala in sta pela s hripavim, opotekajočim se glasom:

„Oj, Micka, kaj tajiš,
da sama ti ležiš . . .“

Krčmar je nosil umazan predpasnik; potrj je bil njegov obraz, ko je stopical okrog dekle; ta je hodila z velikim vedrom semintja in je oblivala pesek, ki je bil krvav kakor po kolini.

„Holá!“ je zaklical voznik. „Ali so se zopet!“

„Pa kako!“ je odkliknil oštir in je mučeniško dvignil oči, dočim je voznik nehote zaustavil konja. „Kaj takšnega! O, živine, pijane!“

„Jezik za zobmi!“ se je postavil visok kmet, rdečenos in s širokimi brki. „Ti sam si jim ponujal; če so ga — ti si kriv!“

„Kaj so ga? Koga so? Kje imate ranjenca?“ je vzkliknil doktor, čuteč, da je prebledel, obenem pa hkratu zadovoljen s svojo sočutno, od nesreče bližnjega potrto dušo, in nezadovoljen s položajem, ki mu je veleval, da skoči z voza.

„Kaj pa briga tebe, ti —?!“ je zarobantil kmet. „Ali si od sodnije, ali si padar, kali?“ In s srdito, pijano kretnjo je pograbil zelenkasto steklenico.

„Jaz sem novi zdravnik iz trga!“ je suho odgovoril doktor in prezirno vzravnal svoj stas. „Kaj je torej z ranjencem?“

„Aaa!“ so dejali možaki ter pričeli snemati klobuke.

„Torej kaj je z ranjencem?“ je vprašal Čander glasneje. Noga, v žoltem čevlju ameriškega kroja, mu je nestrpno udarila po tleh.

„Kaj je z ranjencem?“ se je oglasil postaren delavec z globokim, raskavim basom. „I, kaj bo z ranjencem? Naj ne zamerijo, gospod doktor“, — to besedo je izgovoril z živim zadovoljstvom človeka, ki ceni svojo naobrazbo, — „naj mi prav nič ne zamerijo: kaj, hudiča, hoče biti, kaj mislijo oni? s človekom, ki so mu prerezali vrat, tako da je iztekla vsa kri iz telesa?“ Pri teh besedah je razkrilil roke v pomembno gesto, ki jo je spremljal hipen, oduren smeh, njegov in vseh, ki so stali pred hišo.

„Čigav pa je bil?“ se je oglasil sluga, ki je leno sedel na svojem kozlu, prižigajoč ugaslo viržinko.

„Tomazljev iz Blagote!“ je žalostno viknila dekla; doktor je šele zdaj opazil, da ima oči vse rdeče in zabuhle in da joče s polglasnim jokom: nevzdržema so ji drle solze čez obraz.

„Torej pravite, da je mrtev?“ se je obrnil k delavcu, s tesnobo v srcu.

„Kako ne bi bil mrtev? Saj ga je kakor pujska: omahnil je, opetekel se je parkrat — takole, vidite, — nato je padel, trésti se je začel, kri je vrela in vrela, — pa je bilo po njem. Ničesar ni rekel, samo kričal je nekaj časa: «Aaa . . .!» potem je grgral, nazadnje — je molčal!“ je končal delavec, ko je z zgovorno mimiko pokazal doktorju ves odurni prizor uboja.

Zdravniku se je zdajci odvalil kamen od srca; prijazno je pokimal in se je obrnil k vozu.

„Križajev ga je pa zaklal!“ je kriknila dekla s srditim glasom ter je obstala pred doktorjem, prazno vedro v roki; oči so se ji zasvetile. „Križajev iz trga!“

„Tiho bodi, punca!“ se je zarežal eden izmed tistih dveh fantov, ki sta pela. „Saj ni bil prvi, bi dejal! In če boš pridna, dobiš mene namesto njega!“

„Gospod doktor!“ je zaklical krčmar, ko je Čander že sedel v voz. „Gospod doktor! Ampak, naj verjamejo — jaz nisem kriv! Jaz nisem podpihaval prepira, ni res, gospod doktor, — in da bi jih bil silil s pijačo, tudi ni res, veš ti, Žbontar, ki piješ za moj denar!“ Sklenil je roke, kakor da bi prosil; oči so mu bile polne slabe vesti in odkritosrčnega strahu.

„Gobec, molči!“ je zarežal brkati kmet. „Jaz pijem na svojo hišo, ki jo imam, in na grunt, ki mi ga je oče zapustil; a ti ga nimaš, ti si se priklatil, vedi, hudič, kje te je skotila mati ciganska!“

„Tisto pa —“ je zaklical delavec, „če ga hočejo videti, gospod, — pravkar so ga odnesli! Preden se pripeljejo v trg, ga dojdejo, če Janez le količkaj požene!“

Voz je zdrdral; voznik in sluga sta se polglasno menila.

„Križajev ga je! Križajev iz trga!“ je vreščala dekla izpred krčme.

Doktor je bil vesel, „da nam ni treba uganjati komedij; kajti sam se je napil, sam se je tepel, in če je umiral brez naše pomoči, se je zgodilo po spodobnosti in po pravici . . .“ Nato je začutil, kako neplemenita in malo požrtvovalna je njegova misel; za trenotek je osupnil.

„Ampak res je le!“ se je potolažil naposled. „Zakaj, vraga se ne tepemo mi, ki smo dostojni in takorekoč blagorodni ljudje?“

Izza griča se je dvignil stolp z bakreno, rdeče pobarvano streho. Doktor Čander se je nagnil iz voza; in ko je spustil oči do ceste, je videl v prahu kri, mastne, široke kaplje, ki so temnele skorajda v umerjenih presledkih.

„Vidite!“ je kriknil voznik. „Tam ga neso! Hej, vi! Počakajte! Zdravnik je tu!“ je zaklical za možmi, držeč roke pred usta.

„Novi gospod doktor!“ je ponovil sluga zmagoslavno. „Pravkar so ga pripeljali!“

Možje so obstali tik voza. Štirje so ga nesli, sami pijani, na deski, morda na pokrovu s pивske mize, kakor zaklano žival. Mrtvec je ležal z velimi udi, obraz krvav, vrat kakor prevezan s široko, temnordečo ruto, roke krvave in prašen; tudi kri na obrazu, na rokah in na obleki je bila pomešana s cestnim prahom ter je tvorila ostudno črnkasto skorjo; očitno so ga bili med potjo vrgli s pokrova.

Doktor je pristopil in pogledal. Videč, da je Tomazljev z Blagote v resnici temeljito odrešen pozemeljskih muk, je zamahnil z roko.

„Kdaj je že po njem!“ je dejal suho. „Kar v mrtvašnico ga nesite; in obvestite orožnike in tako dalje, kakor veste, da je potrebno.“

„Seveda je mrtev!“ je prijazno potrdil obrit možak nizke rasti, z rdečo ruto v žepu in s kratko pipico med čeljustmi. „Skoraj celo uro je ležal; dejali so, da mu ni pomoči, pa smo ga pili še dva litra, za na pot . . .“

Ko je doktor sedal v kočijo, so bile oči ubitega kakor naravnost obrnjene vanj: široke, steklene, z divjim in žalostnim izrazom groze. In kakšen je bil obraz: zobje stisnjeni, ustnice krčevito razklenjene, kakor pri ženski, ki se je nekoč zastrupila in je ležala včasih doktorju Čandru na vesti in na spominu. Ta hip se mu je zazdelo, da je mrtvec iztegnil ude in premaknil desno roko.

„Naprej, naprej!“ je nervozno podrezal voznika. Bič je švrknil, kobila je stekla, hiše so se zvrstile mimo oči, in voz se je ustavil pred „Modrim volom“.

(Dalje prihodnjič.)

Smrt Maničke.

Od mlade, razkošne ljubezni rojena,
je rasla, kot še ni rasla nobena
cvetlica mojih veselih dni,
zdaj pa odšla je, in več je ni.

Zdaj več je ni, samo še spomini
ostali so nanjo mi sladko edini,
tako nežni, tako čisti ko lilije cvet,
ne omrači jih usoda nesrečnih let.

Ne omrači jih, čeprav polnočni viharji
ne puste vzplapolati moje sreče zarji —
tam v duši svoji sem ji prostora dal,
tam imel bo svetišče moj ideal.

Petruška.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

IV.

iša je bila dokaj starinska, z majhnimi okni in modro pobarvanim pročeljem, toda dvanadstropna, kakršne so hiše le malokaterih veljakov po krajih brez velike kulture in velikih bogatij, in s tem tako različna od drugih, da se je doktor nehote okrenil ter

pokazal s prstom na drugo:

„Pa ta? Čigava je?“

„Tista je občinska!“ se je oglasil hotelir, ki je brez sape prišel naproti. „Občinska in moja sta najlepši v celem trgu; sodnija pa leži bolj zunaj, na onem koncu; ne vidi se odtod . . .“

Doktorjev pogled se je dvignil do velike deske, ki je visela nad vhodom: tam je bila naslikana s kričečo ultramarinasto barvo velika žival, na glavi rogove, ki niso bili kozji niti goveji; toda ker pozabljeni Rafael ni opustil nekaterih drugih vidnih znamenj, se je naposled razodelo, da predstavlja „modrega vola“.

Hotelir je bil majhen in okrogel kakor žoga; ko je tekel z umerjenim zibanjem trebuščka pred nejevoljnim in upehanim Čandrom, je pograbila doktorja nespodobna želja, da bi ga poizkusil z nogo, če bi odskočil. Črno čepico, ki jo je nosil po navadi, je držal zdaj v rokah, poln zavesti, da spremlja odličnega in nevsakdanjega gosta. Mračilo se je; in v somraku, ki je ležal po obširni veži, zastavljeni z rjavimi mizami in klopmi, pripravljenimi za manj imenitne pivce, se je medlo svetlikala ogromna pleša na njegovi okroglasti glavi.

Stopnice so bile čudne in izhojene: kdove koliko nog je hodilo po njih, kdove koliko popotne revščine in koliko trškega dostojanstva! Založene iz surovega, glasno odmevajočega kamena, s škripajočo leseno ograjo, so se vile gori v nadstropje, kjer so bile naoknice zaprte, okna pa bržčas še zunaj zasenčena z drevesi, tako da se je stiskala na mostovžu skoraj neprodirna tema.

Gospodar je prižgal svečo v čistem medenem svečniku, ki je služil po vsem videzu samo za najimenitnejše ljudi. Nato sta se v

naglici zmenila za majhno, še dovolj prijazno sobico s starinskim, temnorjavim pohištvom in z dvema belozavešenima oknoma, ki sta gledali na sredo trga, naravnost proti občinski hiši.

„Dolgo pač ne ostanem; en dan nemara, ali dva,“ je dejal doktor malomarno in je pomolil gospodarju izkaznico, ki mu jo je bil položil na mizo. „Saj pravijo, da imam prosto stanovanje v občinski hiši . . . Izvolite!“

„Doktor Čander... Gospod doktor Čander!“ je vzkliknil hotelir s presladkim glasom, ko je prebral. „Vi ste torej naš novi gospod zdravnik? In vi ste nas počastili! In to — in takšna reč! Da, kako naj... Ne — ah, najrajši bi si želel, da postanem vaš prvi bolnik!“

„Da, jaz sem doktor Čander!“ je odgovoril gost z resnobnim zanosom, kakor da bi rekel: „Jaz sem tisti, ki ga iščete, vojščaki Poncija Pilata!“ S temi besedami se je vrgel v naslanjač, ki je z glasom ogorčenega ugovora zaječal pod njim.

„Bržčas ste trudni, gospod doktor? — Kaj? Takšne reči da ste videli na poti v trg? Moj Bog, moj Bog, jaz niti še nisem vedel!“ se je prestrašil gospodar, dasi je bil povedal novico o uboju že vsem gostom, kolikor jih je sedelo na „verandi“. — „In takoj da je bil mrtev? Ah, križ božji, kaj pravite! Da, da, pijanost, pijanost, ta zahteva žrtev v našem kraju: povem vam, gospod doktor, leto za letom redno po štiri ali pet . . .“

„Poslušajte,“ ga je prekinil doktor z umorjenim glasom. „Stvar je ta in ta: ali bi lahko še danes govoril z županom?“

„Z županom!“ je vzkliknil lastnik „modrega vola“ ves osupel in prestrašen. „Z županom!“ je ponovil kakor zase. „Hm, z županom . . . Da, z županom . . . Ah, z županom, seveda, morate govoriti. Pa zakaj vprašujete, če bi mogli? To se razume da lahko, če le hočete: Saj zato je tu, zato je župan, da govori z ljudmi, kadarkoli kdo hoče,“ je dodal s prikrito zlobo v očeh, ki so se čudno svetile v medlem soju pravkar prižgane svetiljke. „Morda ga izvolite povabiti sem? — Ne? No, seveda, to ne pojde; navsezadnje res ne bi prišel,“ je dodal s potuhnjenim usmevom. „Stanuje tamkajle!“ In sklonil se je skozi okno. „Zgoraj stanuje, spodaj ima trgovino; ampak slaba mu prede s trgovino v teh poslednjih časih, preveč se je urezal pri hmelju, ljudje pravijo, da bo vsak trenotek bogpomagaj! Če morate ravno nocoj — hm, da, lahko bi stopili k njemu; doma ga pa ne najdete; to je kakor enkrat ena. Veste, on je pri veselici; tam bi ga dobili,“ je zaključil s skrivnostnim glasom, vprašujoč doktorja Čandra z očmi.

„Pri kakšni veselici?“

„Pri tisti pač, ki jo imajo,“ je odgovoril gospodar skoraj nestrpno. „Tam bi ga mogli dobiti: pri „zlati zvezdi“, čisto na koncu trga, tista gostilna na desni strani, ki ima takšen velik vrt, veste, in — no, saj najdete sami. Sicer pa, oprostite mi, gospod doktor, neskromno in neumestno vprašanje — ne vem namreč, ali vam naj priporočam, da se napotite v tisti kraj — kakšnega mišljenja ste pravzaprav?“

„Vsakovrstnega in samsvojega,“ se je odrezal doktor z brezmejno resnicoljubnostjo. „Pa kako? In čemu . . . Ali se pije tam za mišljenje?“ Dvignil je roke nad život, ki se mu je bil zazibal od neradovoljnega smeha.

„Tisto ne, nikakor ne mislim tistega, dragi gospod doktor,“ je dejal hotelir. „Ampak pogledjte, — res, ne! Kakšna izborna šala: ali se pije tam za mišljenje? Tega ne, v dandanašnjih časih solidnega gmotnega in duševnega napredka je žalibog nemogoče piti za mišljenje — in morda vendarle: Že marsikdo je zapil mišljenje, in več mišljenj, nego jih je imel!“ je dodal pomembno. „Toda, hotel sem reči, ako gospodu doktorju ni prijetno, zabavati se v družbi brezvercev in framasonov, ako se prištevate, gospod doktor, k tistim možem, ki v tej dobi opasnosti in vsakojakih pogubonosnih stremljenj pogumno dvigajo prapor našega dobrega in vernega ljudstva, — potem, o gospod doktor, ne hodite na tisti kraj!“

S patetsko gesto rotenja je iztegnil zalite roke, svetopisemski prorok z životkom imovitega rodoljuba in s čepico preprostega krčmarja, ki ni razodevala, da tli pod njeno zavaljano svilo iskra političnih mišljenj.

„Mož je gotovo poslanec ali bivši kandidat,“ je uganil doktor Čander v svojem srcu. „Toda poslanec ni: moral bi ga poznati.“

„Pa brez zamere, dragi gospod, povem vam po pravici in po resnici, ker ste od daleč in bržčas ne poznate naših razmer. Seveda,“ je dodal s poudarkom, „vseeno pa ne bo, kako se odločite, na to stran ali na drugo, zdaj ko se naselite med nami.“

„Bodite pomirjeni, dragi gospod hotelir,“ ga je parodiral gost z zadovoljno pikrostjo. „Prav nič mi ni zoprna družba brezvercev in framasonov; zakaj, vsega smo vajeni v naši obrti, in vemo, da so na svetu še hujše reči, kakor če veren človek sedi, pije vino in posluša muziko, pa čuti peklenško izkušnjava in očitne grešnike ob svoji strani!“

Gospodar je potrto zmajal z glavo in se je po kratkem opravičevanju odstranil, da naroči doktorju večerjo.

Ta je čutil, da ga trudnost zapušča; čileje so se napenjale mišice po udih, glava se mu je bila zjasnila in mračno nebo, ki se je razpenjalo nad rdečim obzorjem, je čimdalje prijazneje temnelo skozi bele zavese. Prejšnja vročina je bila popolnoma pojenjala: svež in zdrav je segal veter v sobo, nasičen z vonjavo polj in smrekovih goščav.

Duh jedi se je približal doktorju s posebno mikavnostjo, kakor da se je šele ta hip zavedel nestrpnega gladu. Zazdelo se mu je, da so zobje trdi in krepki, kot so bili v mladosti, in da se preraja od nasičenja, ki mu ga prinaša ta čudesni tek. Vse misli, vsi dvomi, kar je bilo nadsnovnega v njem in med vesoljnim obzorjem življenja, se je pogreznilo in umaknilo prijetni, polni zavesti, da je v tem trenutku z vsemi utripi svoje krvi nemara prvikrat, odkar hodi po svetu, zgolj mirna, s seboj in z vsem ostalim zadovoljna žival.

Nalil si je vina in je z otroškim veseljem poslušal pesem drobnega curka, ki je od nagiba vitke steklenice polagoma tekel v kozarec. Vino je bilo staro in močno; doktor je čutil, kako ga prešinja z gorkoto po vseh udih, do mezinca na iztegnjeni roki.

Nato je zapalil smotko; stopil je k oknu, napol omamljen od dišečega dima, kakor da puši prvikrat v življenju. Zunaj še ni bilo čisto tema; predmeti so stali mehki in nežni v rahlem večernem mraku.

„Kaj se godi z menoj? Ali je slutnja? Nekaj se pripravlja v življenju,“ se je razgovarjal sam s seboj, ko se je sklanjal na prosto. „In prsi: kako so široke in žejne zraka! In roke: objemale bi, objele bi svet od neba do neba!“ Začel je odpirati podprte naoknice; potem je zopet pogledal na trg.

Zagledal je nenavadno prikazen: troje ljudi je stopalo proti „modremu volu“, v cilindrih in črnih suknjah, dva tolsta in srednje velika, tretji nepopisno suh; tako suh je bil tretji mož, da mu je suknja komaj segala do polovice stegen, in tako staromoden je bil njegov cilindar, da se doktor Čander ni spominjal enakega, dasi je živel že precejšnjo vrsto let. Prišli so do hiše, obstali so pred njo, a približali se niso; sklonili so glave na kup, da so se trčili s cilindri, in zdelo se je, da gre razgovor o zaupnih rečeh. Nato se je tisti, ki je bil dolg in suh, obrnil naravnost k Čandrovemu oknu ter je rekel glasno in s poudarkom:

„Morda je prav tamle gori gospod doktor Ambrož Čander, naš novi zdravnik?“

Doktor je videl, da so se po teh besedah vsi trije precej malodušno ozrli na vrata gostilne. Prihajalo mu je veselo.

„Skorajda!“ je zaklical na cesto. „In s čim naj razveselim gospodo slavno?“

Troje rok se je dvignilo z nedvojljivim migljajem, da naj pride doli. Čander je pograbil slamnik ter je pritekkel, vsa usta še polna smeha. Črni možje so ga potegnili v svojo sredo, in ko so bili malo dalje od hiše, so se predstavili z vihtenjem cilindrov in s širokimi nakloni:

„Edvard Žolna, župan!“

„Milan Mekinda, notar . . .“

„Jernej Cepuder, nadučitelj.“

„Ah! kako nezaslišano krasno!“ se je razveselil doktor Čander in je „s pogledom od strani“ mahoma zazrl svoj gornji život v neprestanem nihanju poklona, ki se kar ni hotel nehati. „A zdaj mi povejte, gospodje in rodoljubi: kateri iz vaše dične in velecenjene srede se je tako prestrašil „modrega vola“, da ste klicali mojo malenkost iz daljave? To sem videl, da ni bratovske sloge med vami in med veljakom, v čigar hiši sem našel jed in prenočišče: svaril me je pred vašo brezversko in framasonsko družbo.“

„O, to si mislim, dragi gospod! To verjamem!“ je hitel župan. „Poslal sem že po vas z vabilom k naši slavnostni prireditvi; ali »modri vol« se je uprl, da sploh ne izroča takšnih vabil . . .“

„Modri vol je eden najzagrizenejših nasprotnih agitatorjev,“ je menil notar z ogorčenim poudarkom. „Lani je kandidiral v deželni zbor . . . Ampak frčal je, to se razume! Sicer pa, oprostite, doktore, nočem se vam zameriti, stvar je ta in ta: kakšno je pravzaprav vaše prepričanje? Zakaj vseeno ne bo v teh časih, ali stojite tu ali tamkaj . . . Kakšnih nazorov ste o dandanašnjih razmerah, o bratomornem boju, in tako dalje?“

„Raznovrstnih in samsvojih!“ se je zagrohotal doktor, spomnivši se, da rabi iste besede kakor prej. „A počemu vprašujete, gospodine moj? Ne vznemirjajte se, isto me je vprašal namreč že gospod hotelir in — kandidat, kakor slišim. No, zatrjujem vam, da mi je bila družba očitnih grešnikov še vedno ljubša od družbe očitnih svetnikov.“

Vsa četvorica je bušila v smeh, zakaj spodobilo se je pokazati, da je bil dovtip izboren in poslušalstvo hvaležno.

„Mi smo se namreč hudo čudili,“ je dejal učitelj s tenkim, tarnavim glasom, ki je zvenel po rahli pijanosti, „hudo, hudo smo

se čudili, misleč, da ste s premislekom šli v brlog nasprotnikov . . .“

„Mi? Kdo: mi?!“ je zarenčal notar. „Kam se prištevaš, šleva pijana? — On je prišel prej po vas,“ je šepnil doktorju v uho, „pa so ga dobesedno vrgli na cesto!“

„In zdaj, kaj ne da? nam izkažete čast, da se daste pozdraviti v naši veseli sredi . . .“

„Čredi!“ je prekinil notar cvetoče besede župana.

„. . . v naši veseli čredi — sredi! sem hotel reči, kjer praznujemo spomin slavnega Valentina Vodnika in še mnogotero drugih lepih reči; pijače je kakor v morju, ženskih ko muh, večer je prijazen in tudi kraj — sicer pa, evo ga!“

Doktor je že od svojega okna slišal godbo, ki se je razlegala po trgu.

„Zahvaljen bodi, o Gospod, da nisi poslal v to zakotje nobenega izmed skladateljev, ki igrajo njih melodije: zbesneli bi po vrsti in moja ponižnost bi imela še opravka nocojšnji večer,“ si je mislil doktor natihem, ko je prisluhnil k raztrganim zvokom godal, mešajočih se s precejšnjim vriščem gostov, ki se je razsipal preko živega plotu, neurejena reka ženskih in moških glasov, visokih in nizkih, treznih in pijanih, razburjenih in mirnih, prijetnih in zoprnih do nežnosnosti.

„Jama razbojnikov je v najlepšem cvetu,“ je dejal notar zadovoljno. „Bog nam blagoslovi delo: oborožili smo se s predpotopno žejo in sveti Valentin iz Šiške vasi mora imeti veselje nad nami.“

Takrat so stali tik pred vhodom na vrt, pred slavolokom, ovenčanim in polnim lampijončkov, ki je nosil v rdečemodrih črkah rimani napis:

„Rodoljubom lep pozdrav!
Kdor je z nami, dela prav!“

Tudi na vrtu je viselo nešteto pisanih lampijonov v kričečih barvah; in ker je ležala že tema na zemlji, se je zdelo doktorju Čandru, da vidi veselo meglo luči, zibajočo se v gibanja prazničnih postav in živo od krepkega razgrajanja zbranih veljakov ter od prisiljeno afektirane milobe ženskih govoric.

„Torej, torej!“ je priganjal doktor Čander. „Radovednost me ima, in ne najmanj po vaših dičnih damah in mičnih gospodičnah . . .“

Obstali so pri dolgi, belopogrjnjeni mizi, kjer je bilo veljačine obojega spola kakor listja in trave. Doktorja je objel duh po vinu, pivu, jedi in tobaku; še bliže mu je zadišalo po najobičajnejših

ženskih parfumi. V prvem trenutku ni razložil nobenega obraza; ves prizor je vrvel pred njim kakor dobra in spretno barvana kinematografska slika ali kakor igra marionet, ki se otepajo na nevidnih motvozih in predstavljajo nepopisno naivno komedijo, navdušljivo za mlade ljudi in kuriozno za starce, ki so vajeni gledišča.

Zdelo se mu je, kakor da bi se bil ves izselil iz svojega človeka in se osredotočil v nevidnem gorišču duševnih žarkov, ki motri njegovo dejanje od strani; tako se je zagledal izpremenjenega v samostroj zelo dobrega in zanesljivega sestava, ki je nihal naprej in nazaj, na desno in na levo, in se je veselil in čudil, čestital sebi in drugim, navdušujoč se pred životi in plešami gospodov in cedeč se ljubeznivosti spričo medenega fagotenja dam.

Nato je zaslišal tenki glas Jerneja Cepudra, poln čuvstva in kreposti:

„Gospod doktor Čander — moja gospa . . . Blanka, tak pozdravi gospoda doktorja!“

Nekaj se je obrnilo k Čandru; začul je glas, lep in znan, ki se je mahoma utrgal. Pred njegovimi očmi se je postavilo kakor trenutna svetloba bližnjega bliska; nato je padla tema in konec je bilo vsega: le nekakšni krogi, rdeči in zeleni, moreči in čisto nezmiselni, so se še vrteli, semintja, vrteli, vrteli . . . Njegovo telo se je prelomilo v naklonu; pogled od strani je bil ugasnil; roka je segla v njegovo in duša je ležala v tisti dlani, znanka Čandrovega hrepenenja izza davnih let.

Notar in župan sta ga vlekla dalje in sta predstavljala, predstavljala . . . Doktor pa je hodil kakor brez misli; samo sladkost je gorela v srcu z velikim plamenom in stare ustnice so se prožile enako zaljubljenim ter so šepetale na znotraj:

„On revient toujours . . . on revient toujours vers ses premiers amours . . .“

In čudno: to pot se ni spominjal, da zvene francoske besede prijetno in odlično. Pozabil je, da je blagoroden in velecenjen in da so dični in zaslužni vsi, mične in zornolične vse, kolikor jih je naokoli; vsa stvar je prestala biti komedija in se mu je navsemlepem zazdela tragična, s tisto resno tragiko osemnajstletnega fanta.

Obstal je; potipal se je za brado in za trebuh, če ju še ima, in se jima čudom začudil. Kajti, za vso resnico, bil je zaljubljen fant z osemnajstimi leti, in čeprav je nosil brado petdesetletnega in izkušnje tristoletnega moža, v srcu je bil vendarle osemnajstleten fant.

„Pa kaj? In kako? Slišite, človek božji!“ in mahoma je stresel notarja za rame. „Plemeniti vitez Don Quijote de la Mancha je zašel med čarodejce in kriyovernike, ki so mu z zločesto prevaro in lažjo nastavili obličje . . .“

„Zorne Dulcineje de Toboso!“ je zaključil notar, obraz sila nedolžen, glas pa enomeren in zaspan, kakor da bi se mu sanjalo.

„Ti, šolmošter, pazi na svojo babo!“ je šepnil župan Jerneju Cepudru, ki se je bil približal.

Nadučitelj je odprl usta in se je poslušno ozrl za gospo Blanko.

Doktor pa je stopal z notarjem k družbi nazaj, levico v žepu, desnico s prstom na čelu:

„Pa kako se je zgodilo? Zopet se je utrgal kos življenja in je propadel: kakor da so vsi grehi odpuščeni . . . Ali je resnica, ali prevara? In če ni laž oči in laž možganov, ki morda vro od čudne, zagrizene bolezni, — kako je potem mogoče? Kakšna je bila zgodba, kako se imenujejo vzroki, da je prišla ona v ta kraj, med te ljudi, v naročje svojega moža?“

Pogledal je kvišku: gospod Jernej Cepuder je stal pri svoji ženi; doktorju se je zazdelo, da nikdar ni videl toli gnusnega in mrzkega človeka in da tudi Jernej Cepuder ne more biti vedno tako gnusen in mrzek kakor baš ta hip, za ravno ta pogled doktorjevih oči.

(Dalje prihodnjič.)

G r o b.

Sredi polja prostranega,
sredi polja oranega
sanjal bi tako rad vekomaj,
ko grem z belo nevesto na raj.

V planem grob izkopljite mi,
poljskih rož vanj denite mi,
ko bo zarja zlatila nebo,
žvrgolel moj škrjanček sladko.

V grobu zarja sijala bo,
v grobu pesem ostala bo —
ves ozarjen bom vekomaj spal
in škrjanček mi bo drugoval.

C. Golar.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

V.

„Tukaj smo pri omizju inteligence!“ je izjavil notar, ko je posadil doktorja za mizo. „Tu smo takorekoč ‚anternú‘, tam pa je za kmete in za druge domače živali . . .“

Doktor Čander se je ozrl in videl vse polno miz, nepogrnjenih ali pokritih z umazanimi belimi prti, kjer so sedeli ljudje iz okolice in iz vasi: bistrooke, dostojanstvene mamice v širokih prazničnih krilih, s poškrobanimi ruticami na glavi, resnobni možakarji, viržinko slovesnosti namesto pipe med zobmi, fantje in dekleta v oblekah, ki so kazale sledove novih mod. Veliko razliko je opazal med njimi in svojo družbo: dočim je vladala tukaj prešernost in veliko zadovoljstvo s seboj, izražajoče se tuintam v neprijetnih in smešnih pojavih, ni bilo ob mizah priprostosti niti pritvare, niti razgrajanja, niti napuha. Vsi obrazi so pričali že oddaleč o skromnih, resnobnih razgovorih; obračali so se s spoštovanjem drug do drugega in s hvaležnostjo do gospode, kadar je pristopil kdo izmed rodoljubov na par besed o „sedanjih razmerah“ in o raznovrstnih položajih, pa tudi o domačih rečeh in skrbeh, da ne bi „nastalo prenevarno odtujenje med častivrednimi sloji našega naroda“. Doktor Čander je vsak trenotek, kadarkoli je pozabil gospe Blanke ter se ozrl v ta mirni in čisto drugačni svet, zahrepenel po priliki, da bi se preselil medenj. Pijanih skorajda ni bilo videti; le prav na koncu vrta sta se prepirala dva možaka z nenaravno glasnimi besedami. Pač pa je videl, kako so se ob posetih županovih pokrili nekateri obrazi s tisto vedro, pretkano ironijo, ki je ni dobro prezirati pri kranjskih ljudeh.

Na doktorjevi levici je sedela učiteljica Karla, vitka, nekoliko sloka temnolaska; njen obraz ni bil, da bi rekel, krasota, temveč izmed tistih ženskih lic, ki so vsa izraz duše in se obdajajo z njo tako neodoljivo, da jih moraš poznati dolgo časa, preden ti pride na um, da izpregovoriš o telesu. Doktor Čander, ki je delil vesoljno ženstvo tega sveta na tri poglobitne kategorije, jo je prištel od

prvega trenutka v prvo in ji je sosedoval zategadelj z velikim spoštovanjem.

„Da, da,“ je modroval neredkoma svojim znancem, „vsaka ženska pripada ali prvi, ali drugi, ali tretji kategoriji, in natanko tej ali oni; čim večja je številka rubrike, tem širša je, tem več jih stoji zapisanih pod njenim zaglavjem . . . Prva kategorija, to so ženske z dušo, ki vas obvlada v hipu in tvori vso vašo predstavo o nji, ženske, ki se vtisnejo spominu, dasi jim ne pomnite obraza; izkratka, ženske, v kakršne se zaljubijo idealni in razviti mladeniči in kakršne mi izkušeni starci edine še spoštujemo . . . Druga, — to so ženske, obdarjene z rečmi, ki se jim divi naš „anthropos“, naš človek razpoloženj in enodnevnih nagonov; obdarjene s telesno lepoto brez duševne gloriije, ženske pravilne rasti, srčkane punčke, ki nas ogrejejo, dasi morda niso vzori krasote, in končno tiste ženske, bodisi lepe, bodisi grde, ki se zavijajo v tak mogočen „odor feminae“, da se samec v naši grešni koži mahoma zelo prijetno spomni samice . . .“

Tudi nocojšnjo družbo je nehote že od začetka razdelil po kategorijah; odločno v prvo je povišal Karlo, vse ostale razen gospe Blanke pa je obsodil v tretjo, v tisto skupino ženskih, „ki vidiš v glavi lahko psihološki problem, kulturo, naobrazbo in ves ongá, in vendar čutiš v celoti naturo, samo naturo, ničesar razen brutalne, ostudne nature, v prvem hipu večinoma brez opredelitve spola, — gol organizem, ki opravlja abotno delo prebave . . .“

Samo z gospo Blanko dolgo časa ni vedel kam; naposled se je spomnil, da sodi po vsej očitni nujnosti bivših dni in nocojšnjega večera v prvo kategorijo, ter jo je odločno prisporedil učiteljici Karli. Vendar pa je ostala med njima še dovršen čas občutna, dasi nerazložljiva razlika in je bolešno motila doktorja Čandra, kolikokrat je mislil nanjo, tem bolj, čim je nikakor ni mogel odpraviti.

Poleg učiteljice je sedel mladi inženir, prijeten fant z angleškimi brčicami, razumnih oči, temnolas kakor ona in istotako ne grde zunanosti. Zdel se je zelo užaljen, kadar ga je kdo iz ostale družbe pritegnil k razgovoru; rajši se je menil s Karlo, polglasno, večinoma vsakdanje reči, a z veliko pozornostjo in s pogostimi presledki čudnega medsebojnega gledanja.

„Poznamo to!“ si je mislil doktor Čander.

Tačas si je osvojila njegovo pozornost postava, dolga in sključena, z nedomačimi črtami plavobrkatega lica, na zunaj opremljena z velo eleganco in vendar vzbujajoča popoln vtis duševne malo-

znatnosti. Dvignila se je na drugem koncu mize izmed župana in notarja, s prožnostjo izžitega štiridesetletnika se je okrenila za dvanajstletno punčko pristriženih plavih las in v svetlomodrem krilcu ter potrkala na kozarec.

„Degeneriranec!“ je vzkliknil doktor v svoji duši. „Kriste moj, ta človek bi lahko redil postrvi v svojih možganih! Odkod vendar v kmetskem gnezdu takšna specijalnost? Kdo je ta imenitnik, milostljiva?“ se je obrnil k debeli, gorostasni, napol sivolasi davkarici, ki je ob njegovi desnici nabirala usta v mladosten smehljaj.

„Ta gospod? Ali je mogoče, da ga ne poznate! Oh, čuuudež božji!“ je zasvirala gospa s sladkotnim glasom popolnoma nove okarine. „Ta gospod je vendar naš gospod barronn: jako, ja-ko ljubezniv gospod!“ je dodala z važnim, malodane užaljenim poudarkom in z dolgim pogledom v obljubljeni stran, odkoder se je zdajci oglasil trušč in šunder.

„Pósluh! Pósluh!“ je kričal župan s širokim glasom. „Vele-rodni gospod baron ima besedo! Pósluh, gospoda moja!“

„Čujmo, poslušajmo!“ je šlo pri mizah naokrog. Po dolgotrajnem sikanju in pstikanju se je razprostrla grobna tihota.

Baron si je važno odkašljaj. Vprl se je z dlanmi v rob mize, nato je segel z levico k nosu ter je popravil ščipalnik. Pogledal je v zrak, odprl je usta in pokazal zobe, vse z zlatom okovane, da se je zasvetilo daleč na okoli.

Tačas se je dvignil v soseščini, kjer so pile tri moške prikazni dokaj nesolidne zunanosti, napol vinjen fant z vihrajočo kravato:

„Ti pa kar tiho bodi!“

„Ven z njim! Ven z njim!“ je zaorila veljačina od vseh strani; doktor je pogledal tja, z veselim smehom na licu; fant ga je videl, odsmehnil se je, v širokem loku je nastavil kozarec.

„Fi pótite diho!“ je zarenčal baron visokomerno; potem se je obrnil k družbi ter je nadaljeval z nosljajočim glasom:

„Kospota slafna! Pregrasne tame — eeemjá! — in ferli rotoljupi dega graja! Mjá, s ratostnim zercem se boslajlam ot faše trušpe, gi se je strušila — eeemjá! — na dej, mjá! sarés imbosantni slafnosti f sbomin Falendina Fotniga, gi je pil, gagor malo trukih, ismet berfih in najimenitnejših besnigov granjsge tešéle. Mjá! Duti jas sem ka brasnoval in broslajljal, goligor sem ka mokel. Sagaj, fino — eeemjá! — je pilo zilno topro, mjá, in fse je pilo, mjá, selo lebo in topro, mjá, musiga je bisgala gagor sem šlišal še malogje, mjá, mjá, in kospot šupan,“ — naklon, — „in kospot

nodar,“ — naklon, — „in kospot natučitel,“ — milostljiv prigib glave, pred katerim je zanihnilo truplo Jerneja Cepudra z nosom do kolen, — „mjá! fsi so koforili s naftušenjem — eeemjá! — in so brisbefali dagó brelebe koforance k slafi našeka Falendina Fotniga is Šišge fasi, mjá, gagor je tejál kospot nodar, ta je pilo duti moje zerce nebobisno kinjeno in satofoljno. Mjá! — mjá! — Fse truko se mi je stelo sarés braf lebo in čutovido — eeemjá! — Zamo sarati Falendina Fotniga sem pil narafnost fenomenalno ratofeten, eeemjá! ambag, mjá! brimojtuš! nizem šlišal trúseka, gagor do, ta je pil granjsgi besnig in is Šišge fasi. Eeemjá! In ger se mi satorej tostefa, ta je moral piti nenafatno breprisan in bameten člofek, bijem dale gosarec slofesa na njekofo strafje — eeemjá! pardong, f njekof sbomin!“

To rekši, je zvrnil kupico in se zadovoljno poklonil. Z zavestjo človeka, ki je napravil dovtip, je stresel ustnice v kratkem, veselem smehu.

Urnebesen „Živio gospod baron!“ je zaoril po zabavišču. Kmetje so se grohotali, veljaki so se zbrali okrog barona, ki je držal punčko za roko in odhajal. Ko se je doktor ozrl po damah, je videl zgolj razočarane obraze; davkarica, ki se ni znala pritvarjati, je odkrito kazala nezadovoljnost, ker se je „jako ljubeznivi gospod barronn“ poslovil, ne da bi se s kakšno posebno laskavostjo spomnil ženskega sveta. Samo učiteljica Karla se je zdela tako zaglobljena v svoj razgovor z inženirjem, kakor da je preslišala baronov odhod in njegovo napitnico in ves prizor, ki se je vršil. Doktor je prisluhnil: govorila sta o delu, on o zgradbah in o delavcih, ona pa o šoli in otrocih.

„Križ božji!“ se je začudil sam pri sebi, „in vendar sta zaljubljena, Čander ti moj: le poslušaj njiju glas, kako govorita . . .“

„O, hvala!“ je brezobirno odkliknil notarju, ki ga je tisti hip preko mize vabil na gornji konec med zaslužne može: baronovo mesto je bilo prazno. „Milostljiva,“ — ozil se je na davkarico ob svoji strani, ki ga je takoj nagradila s svetlim pogledom, — „se preveč prijetno razgovarja, in za resne stvari je tudi jutri še čas; saj sem takorekoč še tujec med vami; uradno mi je priti čez osem dni.“

„Ampak, zdaj ostanete tu, dokler teh osem dni ne preteče?“ je vprašala Karla, in tudi inženir se je obrnil k njemu.

„Težko bi odhajal, če je vsak dan tako veselo kakor nocoj“, je menil doktor z negotovim zmisлом besed, pozorno motreč dvojico. „In vi, gospod inženir, — ali ste tu na počitnicah, ali imate delo? Velikih podjetij pač ne premore ta kraj?“

„Kako da ne?“ se je postavil inženir. „Vsa zemlja je polna črnega demanta. Zdaj imamo — akcijska družba — že poldrugo leto cvetoč premogokop, ki daje čimdalje več nad prvotna pričakovanja. Pa da ne bi bilo podjetja v tem kraju? V tem kraju, gospod doktor, imamo enega izmed tistih redkih virov velikega kapitala, ki niso v tujih rokah . . .“

Doktor je videl, da se njegova soseda tudi v razgovoru z njim niti za trenotek ne pustita iz oči. Videl je vse črte okoli njiju ustnic v tisti čudni napetosti vročega razpoloženja, ki jo je poznal sam iz podobnih položajev, v očeh pa je videl svetlobo, kakršna ne sije vsak dan.

„Opalni blesk zaljubljenih oči,“ je dejal zase, „kimaje z glavo, obenem pa čuteč veliko naklonjenost do zaljubljenec, ki si jo je razlagal s prijetno zavestjo, da nocojšnji večer tudi sam ni boljši od njiju. „Kakor osemnajstleten fant, prav takšen si postal,“ je prigovarjal samemu sebi, „nič več te ni spoznati. Leteče sanje, duša kakor pesem na pomladni loki, in tisti strah pred njo, spet tista sveta groza pred ljubljnim človekom, da se bojiš pogleda v obraz svojih želja.“

Glas Blanke je prihajal iz nedaleka, mehak in božajoč, kakor je bil nekdanje čase, samo da še mirnejši in resnobnejši. Doktor se je zalotil, da prisluškuje, ne besedam, temveč glasu, iščoč v njegovih valih le enega skritega drhtljaja, ki bi mu razodel, da je po tem nenadnem svidenju nocojšnjega večera tudi njegov prihod deležen njenih misli, tistih, ki jih je za njenih dekliških let primerjal židanim meglam, kakršne se ob jesenskih jutrih pode nad zlatim holmovjem.

Spet so se prelivale besede kakor nekdanje čase; pred očmi je cvetlo v rožah in v čudesnem pravljичnem listju, kakor pač zasanja pogled od pesmi svirajočih favnov k čarobnim plesom mladih vil, ko slave v omamljeni samoti svoje večne godove . . . Doktor je čutil tisto blaženo drhtenje vseh svojih živcev in misli, ki je nekdanj tako mogočno prihajalo vanj, da si je mislil neredkokdaj: od dveh je, medsebojno zibanje dvojne duše, objem dvojne ljubezni in vendar ene v svoji dvojnosti, objem hrepenenja drug po drugem, ko se roke ne morejo sprijeti . . .

„Glej, človek,“ je govoril sam s seboj, „kolikokrat si razmišljal v topih urah, pa si rekel svoji duši: — Umrla je ljubezen, pokopana je, viharji grehov so zasuli gomilo s prahom pozabljenja, in komaj da se še vidi spomenik. Ti pa si priromal danes v ta kraj,

misleč, da prihajaš med tuje ljudi; in kar je delalo praznik v tvojem srcu, ni bilo očiščenje, temveč onemoglost hudobije; odvezo si zazrl šele zdaj kakor zarjo na nebu, ko čutiš speč in spet tisočkrat veš, da ljubezen ni mrtva, ker še ni poginilo, kar je bilo kdaj božjega na zemlji. Še več! To uro ti je očito, da je bila ravno ta ljubezen veliki višek tvojega življenja; ali se spominjaš, grešnik, kako si včasih gorkeje objemal druge, zvečer povabljene, zjutraj pozabljene, ker so ti govorile z njenim glasom in so te gledale z njenimi očmi?"

Otožno se je nasmehnil, in davkarica, ki je govorila z njim, je menila, da k njenim besedam o predpustu, ki ga je bila v prvem letu svojega zakona preživela v Ljubljani. Ubit od truda, od uživanja in od studa, ki ga rode ponedeljki življenja, je gledal zdaj svoj obraz zablodivšega popotnika v ogledalu popolne in neodoljive jasnosti, da je bil nekoč pripravljen in dovolj močan, vkleniti življenje v jarem svoje mladostne, krasne volje, ukrotiti ga, kakor pač kroti čil pastir upornega vola, in premagati svojo usodo, kakor jo more premagati vsakteri človek, a malokdo večkrat kakor v eni, edini uri svojega bitja. Vedel je, da stoji v knjigi dogodkov nad to uro v ozarjenih črkah ime ženske, ki je nocoj v njegovi bližini in ki bo nocoj kakor vse noči žena Jerneja Cepudra. Ali, to ime je ostalo sen, ni se izpolnilo v svojem namenu; in dasi je bilo njegova usoda, dasi je padlo kakor meč med dni njegove mladosti — tu vsa preteklost, tu ona sama, stoji na prečrtani strani starega dnevnika, — on se je preplašil in ga ni znal vklesati v živo dejstvenost resnice. Ljubezen je ostala iluzija, življenje je krenilo v drugo smer, toda ne zaradi ljubezni: spoteknilo se je nad njenim grobom. Tako je poginila, nerazodeta, propadla je brez sledu, in nocoj, ki so jo nedomiselnih valovi nanovo dvignili iz brezdnja, mora duša videti, da so bili vsi grehi le ena neprešteta hekatomba, vsa pokora pa topa omamljenost dolgega jutra po dolgi daritvi.

Pa že stotikrat ta večer se mu je zacepila v glavo nerazrešljiva zagonetka:

„Kako je bilo z njo od tistihdob? Kaj se je zgodilo? Saj je vendar nemogoče in proti vsem navadam dostojnih ljudi, proti vsem zakonom njene narave: ona, pa v tem položaju življenja, priklenjena v to ozračje! . . . Kaj se je zgodilo, kaj spi čudnega in grdega na dnu? Ali je tudi tukaj opravljal stud življenja svoje strupeno, počasno krvništvo?"

Doktor Čander se je bil od tistihdob izogibal njenega mesta, izogibal se razgovorov o rečeh, ki bi bile dale zvezo z njenim

imenom, izogibal vsega, kar je moglo obuditi spomin in dražiti rane, izročene pozabljenju. Zato ni našel odgovora na svoje vprašanje.

„Veste, gospod doktor,“ je kramljala obilna davkarica, „meni pravijo, da sem vodenična, pa ni resnica, verjemite mi, da ni; saj tudi sicer nisem tako debela, kakor bi si človek mislil in kakor se vam je pač dozdevalo na prvi pogled: naravnost vitka sem, kadar hodim z modrcem, ampak zdaj, v teh vročih dnevih, se oblačim bolj narahlo in na široko, da prihaja zrak do telesa in da je človeku prijetnejši hlad. Poglejte, čisto tenko bluzo imam,“ — nategnila jo je z dvema prstoma, ustrežljivi doktor pa je pogledal, in ker je bil višji od gospe, je s strahom zazrl pod čipkami dvoje ogromnih, brezobličnih grudi, — „in krilo je čisto rahlo, pogledjte!“ Z opreznim pogledom naokoli in z vzdihljajem obilnosti se je sklonila ter privzdignila krilo do srede meč; doktor je ubogal in je zagledal nekaj kakor dve stoletni debli v bombaževih, zeleno in žolto pisanih nogavicah.

„Zares!“ je dejal s kolikor mogoče nedolžnim in začudenim glasom, in ko je imel pogled zopet na mizi, mu je bilo, kakor da se je rešil Meduze. Ob tej misli so mu črte za hip zaigrale v zlobnem usmevu; toda oko davkarice se je porosilo in je bilo naenkrat tako polno žalobnih očitanj, da se je nehote spomnil tiste ogrske grofice, ki ga je v veliki družbi, kjer je bil njen sosed pri mizi, nenadoma nagovorila z besedami:

„Monsieur, je suis veuve . . .“

„Kaj menite, gospod doktor,“ je nadaljevala davkarica, „odkod prihaja ta vročina? Večer se je že napravil, hladno postaja, ah, in — ali ga čutite? — ta krasni pomladni vetriček v tej divni poletni noči! Meni pa je vroče, — in srce mi utriplje kakor še nikoli; tako mi je, kakor da me zdajzdaj zadene apombleksija . . . Kaj? No, vi ste teligenten mož, vi morate vendar vedeti, česa mi manjka!“ je vzkliknila nestrpna sobesednica, ko je videla, da se doktor samo smehlja in ne da odgovora. V začetku svoje kariere je bila preprosta dekla; no, kasneje so njeni izrazoviti boki omamili davkarja Špelca, ki tačas še ni bil davkar, in ko se je prištela med „teligenco,“ je rada podčrtavala svojo „visoko naobrazbo“, kakor se je izražala tuintam, z raznoterimi eksotnimi tujkami, vse preveč zabavnimi za doktorjeva ušesa. „Ojejmene, kako lepo brado imate, gospod doktor!“ se je začudila v poslednji nadi, da pridobi svoji naklonjenosti za-sluzeno cenitev.

Ali doktor je ni več poslušal.

Gospa Blanka je sedela nedaleč na drugi strani mize, v navidezno zelo živahnem razgovoru s prijateljico, ki se doktor ni spominjal, da ji bi ga bili predstavili: bila je mlada rjavolaska shujšanih in bledih lic, toda s tisto fino milobo, ki jo daje nekaterim ženskam prvo materinstvo. Poslušala je zvesto in vdano, tuintam popravlja svetlo, preprosto krojeno bluzo, z roko, ki je bila ozka in bela, skorajda prozorna. Njen stas se je zdel pri vsej oslabelosti še vedno obdarjen z bujnostjo, ki je delala Blanko tem vitkejšo, tako da jo je Čander videl nežno kakor nekdej.

„Ni malo ni izgubila lepote!“ je strmel na tihem. „In vendar je morala trpeti; mar je življenje Cepudrove žene brez skrbi? Za pet ran, kakšni dve imeni: Blanka in Cepuder!“ mu je preskočila misel. „Tako se godi... Blanka, to diši po snežnih rožah, Cepuder pa — ah, kaj! Uboga človeška duša! Kjerkoli bivaš, komurkoli si zašla v prsi, ko gledaš nazaj na življenje in misliš na Nirvano ali na nebeški Jeruzalem, kakršen je že tvoj okus, takrat si sploh in povsodi menda redno in do pičice Blanka Cepudrova! — Toda lepi ste, gospa Blanka, čudovito krasni; izpreminjala so leta, lepote niso oškodovala. Koliko imate otročajev? Ne vidi se vam, da bi jih imeli... Bog, še vedno tisti bogati, zlati lasje: kakor megla iz raztopljenih cekinov! V neprešteti sanjah sem jih poljubljal davne dni... In obrvi, temnejše od las, gredo še vedno v visokem loku do nosu in do senc; gube še niso razorale čela, v lica se ni začrtala bolest, svilna senca trepalnic je gosta kakor nekdej... Le usta, njim se pozna; bridka so postala, nekdej so bila vesela; pomnim še njih polglasni smeh! Uboga Blanka, zlatolasa Mignon, kaj je bilo?“

„Was hat man dir, du armes Kind, getan?“

se je spomnil z mehko v srcu. „In roke — o Bog, roke so ohrapele; nič več niso bele in mehke kakor tistikrat, marveč raskave so videti od truda in črne po nekod, morda celo razpokane...“

Glava se mu je sklonila v težki zaglobljenosti; vse misli so se oblile z mračno roso melanholiije. Prekinil jih je davkaričin glas:

„Ali poznate gospo, ki ste jo ravnokar opazovali? Gospa Blanka Cepudrova...“ Doktor Čander je vzdrgetal. Takšno ime! „Žena suhega nadučitelja, saj so vam ga predstavili... On je jako, jako teligenten mož, veste, ona pa — povem vam, kakor mrtva živalica. Dolgčas za vsako družbo, brez čuta za pujezijo in za takšne reči. No, jaz ne rečem ničesar, ampak vsi drugi, kogarkoli vprašate, pravijo, da je neumna...“

„Jaz, milostljiva, je ne poznam; nisem še govoril z njo, kakor ste videli,“ se je zlagal doktor s strogim in karajočim glasom. „Da je neumna, že mogoče; vsi smo bolj ali manj neumni: velika modrost je majhna neumnost, pravijo ljudje . . . In ženski, naposled, ni pravično zameriti, če je zunanost obdarovana s tistim, za kar je prikrajšan um.“

Pri teh besedah se je srdito ozrl po davkaričini lepoti.

„Tako mislite?!“ Sobesednica je zaškrlatela; spodnja ustnica se ji je povесila, da so zablislili krepki zobje. „Ali mislite mene?“

„Vas, milostljiva?“ se je začudil doktor z nenadno ljubeznivostjo. „Kako bi? Zakaj bi, in čemu? Sicer pa jaz prav nikoli ne mislim tako: to bi bila grda in pregrešna razvada.“

Gospa Špelčeva ni odgovorila; naslonila se je na komolec, zagledala se je v drugo stran, morda s tihim sklepom v dnu srca, da ne zboli, dokler bi morala klicati zdravnika Čandra, pa če bi trebalo živeti tisoč let.

Tudi doktor je molčal; pomilujoč, skorajda porogljiv je bil usmev, ki je skrivil njegove črte. Prišlo mu je na misel, da Blanka nemara vendarle okuša nekaj sreče v tem svetu: srečo osamljenosti, tisto lepo srečo človeka, ki stoji visoko na višini svoje duše in gleda v dolino; golazen mrgoli in bruha svoj gnev navzgor, čeda se srdi na tistega, ki se je izločil, ker zna živeti in trpeti, ne da bi oskrunjal svoje križe in rane s svojim sočutjem do drugih, s sočutjem drugih do sebe, nizkih do velikega.

„Vem,“ si je dejal, „ko je bilo vse pri kraju, sem rekel: „Lepoto sanj si izlil na tuj fantom, ker je prišel v križišče tvojih žarkov; sebe si ljubil v svoji ljubezni; povišal si idol, ker nisi mogel ljubiti majhnosti, — in zdaj si se iztreznil . . . Toda pretekkel je čas, vse cvetje so vzele kose; in vendar je zopet pomlad . . . Nenadoma je prišla, s časom poletnega večera, in zdaj, ko je tukaj, je vse ko nekdanj. Ti pa, malovernik, se spokori in objokuj; grešil si, ko si dvomil, kajti, kar si obsodil za prevaro, se je spet vrnilo in je pokazalo o sebi, da je bilo resnica.“

Tako so se mu razigrale misli, da bi bil najrajši iz dna srca privoščil Blanki davkaričino mržnjo; zbal se je, da se obrne k sosedi, nehote in neradovoljno, ter zaprosi:

„Usliši me, lepa gospa, ti čudež krasote z ogromnimi prsmi in s pisanimi nogavicami, ti mlada smreka s sivimi lasmi, vitka, da bi te jedva opasal z ekvatorjem; daj, mazili moje srce s sladkostjo

in povej še enkrat, kako neumna je zorna Dulcineja de Toboso ali podomače Blanka Cepudrova!“

Čutil je mladeniški usmev svojih lic, ko je premišljal te reči, pomenkujoč se preko mize z bradatim pesnikom in s suho notarko. Nato je mahoma prisluhnil k sebi; tako se je zazdelo, kakor da je napolnila prsi prijetna groza, ki se polagoma širi čez vse telo: Že trepeče roka, že dreveni obraz. Pogledal je kvišku: oči so se same namerile k Blanki. Njeno lice je bilo obrnjeno naravnost vanj; sladko je ležalo na ustnicah, slajše na očeh, ki so gledale izpod dvignjenih lokov obrvi. Ko je videla, da se je doktor okrenil, je povabila obraz; Čander pa je osupnil v svojem srcu:

„Kaj pomeni ta pogled? Bilo je kakor ljubezen: opalni blesk oči . . . Ali je mogoče, da sva že takrat obadva hotela isto in da je trebalo le besede, zdaj pa se pokoriva oba, ker je nisva izrekla?“

(Dalje prihodnjič.)

Pri božjem grobu.

Mrak je skrivnostno plul med oltarji,
tiha svečanost je bila v očeh,
duše so romale v temno davnino . . .
ustnic obkrožil ni sladek nasmeh:

tiho nad Tebe klonila so lica,
solze so križev oškropile les —
še ona prišla je, še ona je dala
biserno solzo iz črnih očes . . .

Nežna in plaha vsa — se je sklonila,
petkrat, o Kriste, si čutil sladkost
ustnic presladkih, a meni je dala
v trenutku slovesnem — slovesno bridkost . . .

Mrak je skrivnostno plul med oltarji,
Kriste je ležal svečano na tleh,
jaz pa sem videl v vseh kretnjah in gibih
davno hinavstvo — očetovski greh! . . .

Jos. Premk.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

VI.

isiel je prišla za mislijo; doktor se je spomnil davnega večera. Bilo je po leti kakor nocoj, nemara da je sijala kresna noč s tisočermi očesi. Velika jasnost je bila v naravi; kakor iz zatemnelega srebra so se zibali vrhovi, polja so ležala v daljavi, od hribov je prihajal šum. In velika tema je bila v duši Ambroža Čandra, ko je hodil ob molčeči reki, obstajal, prisluškal, ali ga ne pokliče glas, in metal up za upom v globoki, kakor iz mesečine in baržuna izrezani tolmun. Črna voda je ležala brez valov in brez glasu; le odtrgan list je tuintam priplaval po gladini, lahno in počasi, trepetaje, kakor da je droben čolnič, z mislijo, ki ga krmari in razpenja rosno jadro hrepenenj. Čandru se je zdelo, da bi se spustil v globino kakor v objem in bi poginil z naslado, ne manjšo od tiste, ki jo daje polna čaša žejnemu v puščavi. Bilo je takrat, ko je tem jasneje vedel, da je Blanka čisti, izračunani zmisel njegovega življenja, čim se mu je kazalo v trdi gotovosti, da bo po sodbi, ki mu je pisana, do konca dni pogrešal tega zmisla ter se trkljal po kolovozih in obležal za cesto kakor kolo brez osi. Takrat se je vprašal: Čemu si? Ali ni nespamet? Ali ni strahopetnost? Zdaj je konec vseh reči, finis Poloniae z eno besedo; izvrgla te je tehtnica, premalo te je bilo; ali pojdeš zdaj okoli iskat, kako bi se prilagodil, in jemat danes ali jutri oglje namesto zlata, ker ni drugače?

Tako je tistikrat premišljal Ambrož Čander; pozneje, v dnevih njegovih grehov, so ga obhajali trenotki, ko se mu je zdel vesoljni vrvež teh preudarjanj hudo mladosten, ali bolje rečeno, nenavadno eksaltiran, škandalno otročji in romantičen. Poleg tega prepričanja pa ga je navdajalo drugo, veselejše in prijetnejše njegovemu moštvu, ker je potrjevalo Čandrovo neustrašenost in možatost: da je bil tisti večer v resnici že jako blizu, niti za las ne več oddaljen od praga, ki vodi iz življenja v smrt; in da ga zemlji ni ohranila bojazen ali karkoli, temveč gola častiljubnost in tisti glas v njegovih

prsih, ki je govoril neprenehoma, dokler ga ni preveril: — Zdaj ne pojdeš; to je tako, kakor če se obesi otrok, ki so ga natepli . . . Bilo bi zaradi drugih; priznal bi oblast razmer nad seboj; uklonil bi se, z eno besedo. Ne stori Ambrož, pusti, Čander; pozneje storiš, ko bodo vse reči v redu, ko boš premožen gospod in velik filistejec pred Kristom, tako da živemu človeku ne bo hodilo na um, tudi našim pokvarjenim in škodljivim nihilistom-literatom ne, da bi pisali o tvojem koncu sentimentalne romane. Ti, fant, napraviš tako: počakaš, da se solnce zasmee v zenitu, potrpiš, da bo tvoje življenje ozarjeno z vsem mogočim, — potem ga vržeš od sebe: — Brr! ne maram te, dolgočasiš me, naveličal sem se tvoje izžetosti, citrona, božji dar! Ti nisi komandiralo mene, temveč jaz sem jahal na tvoji grbi, in zato ni govora o porazu in o puški v koruzo, temveč zgolj o treznem preudarku in o pošteni volji filozofsko naobraženega človeka! — Samo tragičen junak ne postani, Ambrož, samo tistega se ogiblji, o Čander, in vse drugo pojde od sebe po pravem tiru; kajti, kar je žalost za lože in za parket, je neredkoma smeh za galerijo . . . In kaj bi rekel ti, če bi se znašel onkraj časa na galeriji, pa bi zagledal na odru spomina tisto opero o Ambrožu in Blanki? —

Tako je napočilo za večerom dvomov in omahovanja prelepo jutro; mladi Ambrož Čander je sedel v kotu velike kavarne, s čudnim smehljajem na obrazu, nekoliko pijan od popitega žganja, ki je z blagodejno omotico nanovo zvezalo raztrgane dušne in telesne moči. Kimal je z glavo semintja ter si prisegal natihem:

„Tako bodi! Jahati hočem na vrhu, norčevati se z vsem in z vsemi, nasititi se vsega, brez milosti, brez usmiljenja. Enkrat pa pride dan, o Blanka, ko se vidiva, in pride noč, o Blanka, ko boš moja tudi ti: zato ker mora priti. Ako ne bi bilo tako zapisano v knjigi usod, te ne bi bil ljubil Ambrož Čander in ne bi bil zaradi tebe zadavil svoje mladosti.“

Nocoj so se vračale vse te reči, jasno in natanko po vrsti, kakor so se bile godile. Kakor meglene prikazni so stopale mimo doktorja, ki je gledal v svoj kozarec, zibaje glavo, začuden usmev na skrivljenih ustnicah.

„Kasneje sem se večkrat smejal tisti prisegi. In vendar, nocoj se godi, kakor da je prišla ura, ko se izpolni prorokba pijanosti . . . Kaj sem počel? S čim sem zaslužil? Ali je nemara pa vendarle živela v meni volja, skrita kdovekje med mislimi in med dejanji, tako zagrizena v globino srca, da me je nehote in nevede pritirala

do cilja — če je cilj? Bogme, človek pač ne ve nikoli, kaj vse je skrito v predalih njegovih lastnih prsi . . .

„No, da,“ je nadaljeval sam pri sebi, med razgovorom z notarjem, ki se je bil porinil medenj in med davkarico, „pravzaprav bi bilo odveč. Če se natanko premisli, če se vzame, kakor je, — v mislih in v sanjah sentimentalnih ur sem preživel vse: trenotek, ki sem si ga obljubil, in uslišanje tudi . . . Kdo prešteje objeme, kdo poljube, do neba plameneče? Kaj to, da se ni godilo v resnici? V mislih je bilo . . . Preostajal bi da capo al fine . . . Da sem se spomnil, tudi to bi bilo! Duša je pravzaprav nesramnejša od telesa, idealna ljubezen vsiljivejša od satirov, in lepota — kakor hitro se je ženska zave — je prostitucija! Zahvaljen bodi, o Gospod, da ti ne pride na um, pretvoriti Ambroža Čandra za kazen njegovih grehov v čisto devico; Kriste, kako bi hodil po svetu: kakor gol! Čutiti vse želje, ki bi se ovijale človeka, — jaz bi jih čutil! — vse misli, ki bi lazile za menoj, vse objeme in poljube, ki bi se godili v sto in sto domišljijah, in to brez orožja, da se jih ubranim! Kaj bi mi pomagal pergamen in pečat na pismu, da ni tako? Zdi se mi, od jeze bi se zaljubil v gobavca in bi ga poljubljal, dokler mi ne bi zgnil obraz: tako! zdaj uganjajte poželenje . . . Ako premišljam, v kretinkah edinih je menda še prava čistost, dasi bržčas ne popolna: zakaj, so ljudje z ekscentričnim okusom. Non ha in tako dalje, chi non ha in tako dalje la zotta, pravijo Lahi . . .“

Dvignil je glavo; gospa Blanka je stala zelo blizu in govorila z možem. Jernej Cepuder je držal roke v žepih, cylinder spredaj in postrani, redke brke povešene, obraz žalosten in poln kreposti. Tako se je zibal v kolenih, vedoč, da ga vidi mnogo oči, ter po vsem videzu stremeč za vtiskom dovršene elegance.

„Tudi nji se je godilo tako,“ je dejal doktor svoji duši. „Uboga Blanka! Ali pa morda ne; morda je njena lepota zgolj moja domišljija: poglej, Čander, poglej in prepričaj se, da je čelo previsoko; nos ni pravilen in nekam čuden je oval. Lahko da sploh ni lepa; moja ljubezen jo je ovenčala z lepoto od svoje lastne: zato je lepa zame in morda za nikogar drugega na svetu razen Jerneja Cepudra . . . Jernej Cepuder in Ambrož Čander! Povej mi, koga ljubiš, povem ti, kdo si! Moj Bog! Ali je on modrijan? Ali sem jaz bedak? Ali ni ne to in ne ono, temveč sva obadva, jaz in on, dva navadna, čisto navadna, puhla in ničeva človeka, niti velika, niti majhna, nego iz tiste proklete srede, ki je najbolj pozabljena od svetega Duha? To so reči — ne, satan! Kakšne neumnosti premišljujem? Za pet

ran, kdor bi jih zapisal, bi delal sramoto tudi drugim, večjim narodom . . .“

„Tekne vam naše vino, dragi doktore!“ se je zasmel notar ob njegovi strani.

„Diši, ne pa tekne!“ se je uprl doktor z začudenjem.

„O, počakajte samo!“ je pokimal notar, „samo počakajte: resnično, resnično vam pravim, preden bomo odhajali, vam bo teknilo. To je zavratna kapljica; najpoprej se prileže in gasi žejo, nato jo dela, veste, da vas žeja boljbolj, potem vas razveseli, kakor da bi bila oštarija nebeško kraljestvo, in nazadnje — vam tekne, — da, tekne, tekne . . .“

Doktor je pogledal bliže: res, notar Mekinda je bil pijan. Ozrl se je naokoli; tudi ostala veljačina je bila vinjena. Vsi so kimali z glavami, smejali se z nenaravno veselostjo najpustejšim dovtipom, govorili z resnobnim zanosom in z velikimi razmahi o malenkostih ter prepevali zdravice z neubranimi glasovi. Ženske so se hihitale; gospodje so postajali prijaznejši in smelejši v svojih besedah. Od kmetov so nekateri odhajali; tisti, ki so ostali, so bili po mizah in kričali. Nesolidna družba ob stranski mizi je sedela pred polnim štefanom, z vrčki namesto kozarcev; fant s široko kravato je pripovedoval dolgo in po vsej priliki neblagorodno historijo.

Edini trezni človek, ki ga je videl doktor Čander v vsem svojem okrožju, je bil učitelj Brglez, šele nedavno prestavljen v tisti trg iz glavnega mesta, zato ker je robotal v moderni literaturi in ker je bil vse preveč revolucionaren domoljub. Sedel je inženirju ravno nasproti, kozarec limonade pred seboj, poleg njega gospa Mekindova. Notarka je govorila z inženirjem, učiteljica Karla s svojim sosedom na levi, ki ga doktor ni poznal. Brglez, v turistovski srajci in črnem žaketu, lase nazaj, bujno temno brado v desnici, je strmel v namizni prt, kakor da bi razmišljal o novi tragediji; tako se je zazdelo doktorju, ko je videl vse črte njegovega obraza nabrane v en sam izraz važnosti in junaških sanj.

Notarka, suha ženska z rdečim nosom in z očmi, ki so ko- ketno pričale o zavesti nenavadne mikavnosti, je bila pričela z inženirjem duhovit razgovor.

„Gospod inženir,“ je menila, „kaj pravite: ali ni muka človeku med temi ljudmi? In med njih razgovori? Poslušajte: o vsakdanjem kruhu, o politiki in o ubogih ženskah . . . Kakor da ni višjega, ni lepšega na svetu . . .“

„Res!“ je menil inženir z veliko resnobo.

Sobesednica je obvisela s pogledom na njegovih ustnicah; videč, da je to vse, se je nasmejala s tistim glasnim smehom ženskih, ki vedo, da imajo prijeten glas. No, doktor ni bil njenega mnenja.

„Histerija!“ je zamrmral sam pri sebi. „Vse priča: lice, glas, gibanje, pogled, vsa prikazen . . .“

„Res? Kaj: res?“ je nadaljevala notarka hudomušno. „Menila sem, da poveste kdovekaj modrega . . .“

„Sem tudi mislil, milostljiva, pa sem pozabil kakor nalašč; morda vas je roka božja obvarovala zla, da bi slišali neumnost . . .“ je dejal inženir, grizoč si ustnice kakor človek z ironijo na jeziku.

„Vi ste sploh čudni nocoj; ne govorite, skoraj da ne pijete, družbo prezirate kakor kralj na prestolu in bledi ste kakor Werther...“

„Aha!“ je dejal doktor in nastavil ušesa.

„Ni se čuditi, milostljiva! Morda mislim ta hip na štiri poslednje reči . . .“

„Pa zakaj? Vi ste sploh vedno tako mračnih in črnih misli; stavim, da na skrivnem tehtate življenje in ljubkujete s samokresom . . . Pred vami se vendar razgrinja vse: solnce in nebo in vsa panorama pozemeljskih blagrov. Čemu ne segate po njih?“ ga je ogovarjala, kakor da izpreobrača asketa.

„Prosim vas, kaj mi more nuditi življenje?“ se je upiral inženir; njegovo lice se je naenkrat skrivilo v gubah strašnega pesimizma, razen skritega kota ustnice, kjer je trepetal smehljaj.

„Kaj?“ je menila notarka; oči so se ji razširile in zablestele. „Vzemimo naprimer ljubezen . . . Povejte mi, ali vas ljubezen ne mika?“

„Bi me, če bi bila . . . Kaj pa vas, milostljiva; kaj mislite vi o ljubezni sploh in posebej?“ In za trenotek, ko je gospa Mekindova povabila oči, se mu je razširil skriti usmev čez vse obličje.

„O, mene!“ je dejala nato ona s tišjim glasom. „O, da! Ljubezen, gospod inženir, je višek življenja; ljubezen je — kako naj se izrazim? — nepopisno lepa reč . . .“

„Torej naposled nisva zelo različnega okusa?“

„Bog varuj! Oziroma, nikakor ne. Kako zastarelih izrazov se poslužujem, kaj? Bog varuj . . . haha! Veste, jaz, Mina Mekindova, sem pravzaprav docela moderna ženska; to se pravi, misli so moderne, izraz pa je tuintam zastarel kakor pri vsakomer. Tudi o ljubezni imam jako moderne nazore: zelo, zelo moderne. Jaz, gospod

inženir, sem omožena; in vendar si kot moderna ženska niti od moža niti od teh in onih drugih reči ne bi puščala braniti, da gojim prijateljstvo še s kom drugim.“ Zardela je in še tiše je dodala: „Vam, gospod inženir, sem na tihem že dolgo časa dobra in vdana prijateljica. Vi ne verjamete? — Smelo verujte . . . Tako dobra sem vam — ah, včasih postajam kar otročja: zadnjič se mi je zahotelo, da bi se igrala z vami tam kje v pesku na bregu morja; čisto, čisto bi se zakopala ob vaši strani . . .“

Sklonila se je naprej, glavo povešeno, kakor da pričakuje odgovora.

Inženir se je smehljal; doktorju se je parkrat zazdelo, da hoče odgovoriti, toda molčal je; pokašljajal je, kakor v zadregi je potegnil z roko preko čela.

„Vaše oči so tako nesramno lepe . . .“ je šepnila notarka; njen obraz je bil bled, a se je nenadoma pokril s škrlatno rdečico.

„Kaj pravite!“ je vzdihnil inženir v smešni osramočenosti.

„Kaj spi v njih na dnu? — Recite, Boris: ali vas ne žeja moje vroče duše?“

„Inženir Gaber, ste hoteli reči milostljiva,“ je dejal sobesednik, nenadoma s trdo resnobo. „In prosim: ne varajte se . . . Ne žeja me; ničesar ni, ničesar ne bo. Oprostite . . .“

Vstal je, odšel je po vrtu.

Literat Brglez je govoril s tistim gospodom, ki je sedel minuto prej pri Karli. Mahal je z rokami, zavzemal dramske poze in razkladal ob ognju besed in z množico patetskih gest.

„Kaj pišete v teh časih, gospod Brglez?“ je vprašal gospod.

„Dramo pišem . . . In povem vam: ta stvar bo tako prokleta skozinskoz tendenčna, kakor še ni bila nobena v našem slovstvu — in morda niti še ne drugod.“

„Pa snov? Kaj zgodovinskega seveda?“

„Kajpada . . . Prosim vas, čemu ne bi pisali zgodovinskih dram? Ali si morda upate trditi, da naš narod nima zgodovine?“

„Nikakor ne; Bog mi stoj ob strani!“

„Torej! . . . Naslov moje drame se glasi: Matija Gubec, slovenski kralj . . . Morda ga izpremenim: Matija Prvi! Ali ni že naslov kakor plamen? — Torej! Ampak, drama bo skozinskoz tendenčna! Vsa umetnost bodočih dni bo tendenčna. Vse bo tendenčno: Nebo — tendenčno, zemlja — tendenčna!“ Z orgiastnim zamahom desnice je vprl pogled v sobesednika, ki je sedel pred njim mlad, plavolas, s kuštravo glasbeniško glavo.

„Oprostite,“ je menil ta ravnodušno. „Da bo vaša drama tendenčna, o tem ne dvomim; to si lahko mislim z eno besedo . . . Toda zaradi umetnosti bodočih dni, in nebo, in zemlja? Ne; veste, meni se pravzaprav vidi, da se skladata umetnost in tendenca na vsak način še malo slabše od tokajca z rabarbaro . . .“

„To je zopet ena izmed absurdnosti, s kakršnimi hočete povsod in za vsako ceno imponirati!“ je krasnoslovil Brglez z gromovitim glasom, videč, da nekaj ljudi posluša.

„Zares?“ se je nasmehnil gospod; lice mu je zaigralo v sila nedolžni veselosti, gladko, skoraj brez potez, kakor da bi se skrivalo za meglo. „Da, prav zares; zatrjujem vam, dragi in cenjeni gospod Brglez: jaz se naravnost strastno rad ponašam z absurdnostjo . . . Saj dovolite?“ Presedel je k nesolidni družbi s štefanom in z vrčki; eden od trojice je ležal pod mizo, njegov stol je bil prost.

Doktor Čander je vstal; noge so mu drevene.

„Informoval se je zaradi vas!“ mu je kriknil župan z veselim, vinjenim glasom.

„Kdo?“ Doktor je pristopil. Sedeli so skupaj: Edvard Žolna, Milan Mekinda, Jernej Cepuder, poštar Žužnja in še kup drugih, v cilindrih in brez cilindrov. Miza je bila polita z vinom; vsi so neprestano trkali in pili. Star gospod s častitljivo belo brado je držal kozarec z drhtečo roko proti luči in preklinjal, ne da bi zinil kaj drugega.

„Kdo se je informiral?“ je vprašal Čander župana, ki se mu je bratovski obesil pod pazduho.

„Informoval!“ je vzkliknil župan z užaljenim poudarkom. „Informoval se je gospod baron; vprašal je o tebi — pardon, o vas! — No, veš kaj, doktor? Pijva bratovščino!“

Z gromkimi požirki je izpraznil kozarec in je poljubil doktorja z mastnimi, debelimi ustnicami na obedve lici.

„Tudi midva jo pijva!“ je predlagal notar. Preden je preteklo četrť ure, se je pomnožilo število Čandrovih pobratimov za sedem. Čutil je, da se obračajo misli po napetem, nenavadnem taktu, in da se reši osmega pobratimstva, je vstal.

„Pijan si, Ambrož!“ je rekel svojemu človeku, stopajoč z opreznimi, premišljenimi koraki. In strašno se mu je zastudil nocojšnji večer, tako zelo, da se je še svetleje razgorela slika gospe Blanke in še mogočneje oglasilo hrepenenje.

Bujna temnolaska je bila odšla; gospa Blanka je sedela v tem trenutku sama. Doktor Čander se je osrčil; mimo Karle in inženirja,

ki sta se smehljala drug drugemu in sta se tiho razgovarjala o Kaliforniji, se je s tesnim srcem napotil do nje,

VII.

„Ne trpinči duše! Prideš, sedeš, molčiš; usta se gibljejo, besede ni; srce posluša, molk se ne dvigne; duša je žejna, rosa ne pade . . . Vem, muka ti je z menoj; ali, od tvoje muke je moja večja: raste, širi se, napenja prsi, zdajzdaj se raztrga s solzami. Obadva hočeva govoriti, nihče izmed naju ne najde besede; v pozni jeseni si prišel, pesmi so izdonele, glasovi mehkode so pozabljeni; zakaj si prišel?“

Takšne so bile misli gospe Blanke. Doktorju Čandru se je zdelo, da jih vidi v njenih očeh; toda strah, da ga ne bi prevaral ljubeči vid, se ga je oklepal obenem z radostjo nad blagrom, ki ga je slutilo srce. Preden se ji je pridružil, je bilo nakopičenih besed kakor bujnih, toplih rož, da jo pozdravi; še ta hip jih je čutil, nabrane v prsih nekje, za težkim kamenom, ki se je bil zavalil prednje, da jih ni videl spomin. Zdaj je bil tako blizu nje kakor bržčas nikoli; kajti zaljubljeni mladeniči, dokler so idealni, se boje svojih deklet. Slišal je rahli, napeti šum njenega diha; od mlačne noči se je dvigala vonjava Blankinih las ter je prihajala k njemu; lahko bi bil prijel za roko, ki je ležala na krilu, — njemu pa je bilo, kakor da je vse zamujeno in izgubljeno: hip je že bil nocoj in se nikdar ne vrne; kamen v prsih je z vsako minuto težji in ogromnejši, duši sta se zagledali in se zdita druga drugi tuji od lastne plahosti. Neizrazno čuvstvo ga je trlo s fizično grozo; dasi je bilo bridkost, vendar se je rosilo od sladkosti; in dasi je bilo blaženost, vendar je trepetalo od bolečine.

Naposled, z obupnim naporom, se je osvobodil vezi ter je izpregovoril. Njegov glas je bil tih in hripav, drhtela je vsakdanja beseda:

„Prišel sem, da vas pozdravim . . .“

Nato se je osrčil in popravil:

„Prišel sem, da vas pozdravim s pozdravom preteklosti, v imenu dni, ki se vračajo nocojšnji večer . . .“

„Verjela bi in ne bi verjela, da ste vi!“ je dejala gospa Blanka; tudi njen glas je bil tih. „Prestrašila sem se vas, ko ste prišli, kakor človeka, ki je vstal iz groba.“

„Čemu, gospa Blanka?“ je dejal doktor s trpkostjo. „Jaz sem se vas razveselil: kakor da bi se raj odpiral v puščavi; in še zdaj

se vprašujejo oči, če ni vse le sen, ki skopni kakor fatamor-gana.“

„Vi niste vedeli, da sem tu?“

„Ko bi bil vedel, ali menite, da bi bil prispel do semkaj? Ne hodi se daleč s takšnim trepetom v srcu, ne hodi se tja, kjer cveto sanje davnih noči. Gledal si jih, pa so zbežale; in zdaj, ko jih zopet pozdravljaš, so drugega last.“

„Zakaj ne bi bili prišli?“ je vprašala Blanka z mehkim glasom. „Čemu me sovražite? Ali se me bojite?“ je dodala z usmevom, ki ga je poznal.

„Jaz naj vprašam! Čemu ste se prestrašili vi, ko sem prišel? Jaz, mislim, se nisem zapisal z bolečino v vaše življenje: ob strani sem stal, človek s spoštovanjem na čelu, dostojen berač s klobukom v roki; gledal sem, molil sem za vašo dušo in puščal sem ji, da je hodila svojo pot. Vi pa . . .“ Čander je umolknil.

„Čemu ne govorite? Kaj sem jaz?“ je vprašala Blanka; njen glas je bil malodušen; nato je zasijalo v očeh, čisto drugače, čisto tuje, in doktor, ki so mu bili sicer ženski pogledi kakor odprta knjiga z jasnimi reki, je strmel ta hip pred zagonetko. „Bogve, če ste mislili name; in ako ste, ali morete reči, da ste se me spominjali z zlim? Nikdar vas nisem ranila . . .“

„Niste; in vendar mi je krvavela duša . . . Pustiva to! Gospa Blanka, koliko let je preteklo? Drug za drugega sva mogla biti že davno mrtva. In kje vas moram videti? Ali so čudeži vašega življenja čakali, da odide tisti berač s klobukom v roki, in so se potem pričeli goditi?“

„Tako se zdi!“ Gospa Blanka je nervozno pritiskala prst za prstom na rdečo kapljo vina, ki se je poznala v namiznem prtju.

„Strmel sem, in še zdaj mi je pravljica . . . Hotel bi, da ste moja sestra; potem bi vas vprašal po dogodkih; tako si ne upam, zakaj, na vaših ustnicah stoji zapisano, da so težki med njimi. Toda, veste kaj: meni je, kakor da je bilo predvčeranjim in danes; včeraj je izginil brez sledu, duša ga je pozabila ta večer. Propadlo je kakor moreče sanje . . .“

„Priatelja sva bila tiste dni . . .“ je rekla Blanka zamišljeno.

„Nikoli si nisva razodela prijateljstva,“ je odgovoril Čander, in glas besed je pričal: „Jaz sem ti bil več!“ in je vpraševal: „Kakšna si mi bila ti?“

„Nikoli . . . In vendar sva bila . . . In tisto je že dolgo, dolgo!“

„Moj Bog!“ se je prestrašil doktor. „Kaj sem govoril? Recite: ali naj grem?“

„Ničesar niste rekli,“ je menila Blanka tiho, oči povešene. „In če vam ni dolgčas, ostanite: v prvem hipu, ko sem vas zagledala, se mi je zazdelo, da si pove nocoj dvoje ljudi dvoje povesti. Moja je žalostna; ali je vaša vesela?“

Doktor je sklenil roke:

„To je ravno žalost, da morate, morate staviti vprašanje. Ako bi bil upal, da se enkrat vidiva, bal bi se ga bil vse dni. Temna je povest moje duše, temnejša je povest mojega življenja, kakršen je bil njegov zunanji tek; in če jo boste poslušali, prijateljica Blanka, ogrnite se s prizanesljivostjo in ne karajte tistega, kar je v moji povesti greh!“

Zdelo se je, kakor da ju je družba nalašč pustila sama. Nekaj gostov se je poslavljaljo in stalo z dvignjenimi kozarci pri „šentjanževcu“; ostali so bili malodane vsi na kupu: veljak za veljakom se je dvigal ter govoril napitnice s tako gromovitim glasom, da človek ne bi bil slišal niti zvonov, nitar pa pogovora, ki se je razpletel med Čandrom in Blanko.

Doktor se je oprl z levim komolcem na mizo ter položil glavo v dlan. Prijetna gorkota ga je bila prešinila z mehkim čarom; tisti kamen v prsih je izginil, besede so bile lahke in pripravljene; zdelo se mu je, da stoji pred blagodejno veliko izpovedjo svojega življenja. Ona, v modri bluzi, ki je prijetno mejila s črnim krilom, se je oprijemala stolovega hrbta z obema rokama; prožilo se je vitko telo, prsi so bile napete, glava sklonjena, da so se obešali razčesani lasje v dveh valovih, ki sta se svetlikala v medli luči lampijonov; oči so gledale izpod čela, doktorju naravnost na usta . . . Le kadar je premolknil pa je ona izpregovorila, takrat je zasijalo oko v oko, in obadva sta se zgenila v tistem zagonetnem veselju, ki ga razlije medsebojni objem dveh pogledov.

„Še danes mi je v spominu kraj, kjer sva spoznala drug drugega,“ je rekla gospa Blanka.

„Kdo bi ga pozabil? Pot nad gozdom zunaj mesta, na griču. mimo vrta, ki je ne vem čigav . . . Zadaj še šume drevesa: smreke in tudi bukve semintja; toda več je smrek nego bukev, tistih visokih smrek, ki govore z oblaki. In pred človekom, ko stopi iz gozda, leži široka ploskev solnca: tam sije menda ves božji dan, tisto nepričakovano, bujno solnce, ki omami izprehajalca, da se ustavi in jedva more dalje in da je žalosten, ko se zopet sklenejo veje nad glavo. Tam je bilo . . .“

„V rožniku; jutro je hladilo s prijetnimi vetrovi. Prejšnje dni je ležala soparica, tisto noč pa se je razsulo neurje, kakršnih pomnim malo: ponekod so bile povodnji. In zjutraj je stalo nenadoma vse nebo v luči in vedrini; samo trava je bila rosna, hlapovi so dišali v zraku, in mokrota se je oglašala pod koraki. Bila sem sama zunaj, na izprehodu; zakaj, naša hiša ni ležala daleč odondod.“

„Tako pod brdom . . .“

„Prejšnji dan so mi bili povedali, da pridete: oddaljen sorodnik, študent, ki je ušel iz lemenata.“

„In vaš oče bržčas ni bil prav vesel, da je ušel. Sam mi je pravil, pozneje, ko me že ni več rad videl pri hiši. — Zakaj si se izpridil, je dejal, zakaj si pustil izvoljeni stan, ko veš, da je v časti pri ljudeh in da ima rodbina sramoto? — On je zelo gledal na besede ljudi . . . Cutil sem to očitiranje, tuintam napol odkrito in še večkrat skrito za navidezno prijaznostjo pogovorov, ki so šli o vsakdanjih rečeh. Mnogokrat sem grizel ustnice, lopovščine sem se obtoževal natihem; in vendar, ko bi bil odšel tiste dni, poginil bi bil gladu kakor pes ob cesti . . . Bridki časi so bili!“

„Ali se vam vidi, da so trajali predolgo? Meni je, kakor da so minili čez noč: prišli so, in mahoma so bili pri kraju.“

„Tudi jaz sem si očital, leta in leta, kadarkoli se je oglasil spomin; kajti v treznih urah sem ga hotel izruvati in zadaviti . . . Vedel sem, da je bilo in da se ne vrne nikdar več: pokaj bi sanjaril o cvetju, kdor se je izgubil v puščavi!“

„Potem so vam dali ti bridki časi vendarle prijetnih slik?“ je vprašala gospa Blanka s tihim, negotovim glasom.

„Meni? Prijetnih slik? Ne vprašujte, gospa Blanka; nisva še pri tistem poglavju . . . Zdaj mislim na jutro, ko sva se sestala: prišel sem s postaje, megla je bila še na ulicah; visoko nekje se je borilo solnce. Pri vas je bilo vse na nogah; odpirali so trgovino, po hodnikih so pometale dekletke. Tam sem postavil v prvi kot vse, kar sem imel s seboj: oguljen kovčeg iz črnega usnja, ali veste? Vi ste se mu smejali, ko smo prišli domov, in mene je bilo sram. Vprašal sem po očetu; da je zunaj, so mi rekli, vam da je šel naproti; in če bi krenil v gozd po tej in tej stezi, da bi ga dobil: v našem gozdu ni mnogo stez . . . Jaz bi bil rajši počakal; ali, ker mi nihče ni odprl vrat in nihče ni ponudil stola, — ljudje so nezaupni, kajneda? in marsikak človek s poštenim licem je bil že v resnici tat, — sem se napotil po gozdu. Srečam moža, visokega, osivelih las, z ravno, naglo hojo; jedva sem ga dohitel. Po-

gledal sem ga; bil je podoben fotografiji, ki sem jo imel kdove od kdaj, iz njegovih mladih let. In dobra volja mu je sijala z obraza; kako ne bi, ko je mislil na vas? Snamem klobuk, čuteč, da mi je nekaj uplahnilo v prsih; morda je bila tudi zavest, da stojim pred prvim človekom, ki sem ga v življenju poprosil miloščine. Saj tisto je bilo do pičice kakor miloščina, tisti tedni pri njem, tista dva meseca; ali ne? Jaz sem Ambrož Čander, gospod, ga nagovorim; glas se mi je tresel, pogled se je dvignil do njegovega obraza in je padel na zemljo. — Ali se smem razveseliti, da ste vi — . . . — Matej Gruda, mi prestriže tvoj oče besedo. — Tak si torej, ubegli lemenatar? Prav; tu imaš smotko, zapali jo in pojdi z menoj, da te pokažem hčeri. . . Moja hči, je ponovil z veseljem, ki se je čudno podajalo njegovemu trdemu trgovskemu glasu, moja Blanka je na izprehodu. Ampak to ti pravim, fant, in to si zapomni: glej, da se ne zaljubiš! Neumnosti ne maram, in mladi ljudje so vsi neumni; tudi jaz sem bil neumen, ko sem bil mlad. Ti si mi pisal, da prihajaš študirat — študiraj! In da prihajaš čakati, dokler se kaj ne ukrene, — počakaj. . . Vse drugo pa sem ukrenil jaz sam in bom ukrenil, in sploh — pazi, da se mi ne zameriš! Ali boš? — Bom! sem dejal. Čutil sem se ponižanega kakor nikoli; in zavedal sem se tiste velike laži, ki je ležala v sami besedi: Bom! — Zakaj, izpovedujem se vam, prijateljica Blanka, da sem bil v samem hipu svoje obljube natihem že pripravljen, za vsak slučaj, da ne bi, čeprav sem obljubil, da bom. Prazna obljuba, tudi brez tiste hipne trme in brez moje trme sploh; in vendar se mi je kasneje mnogokrat dozdevalo, da so bile ravno besede vašega očeta prvi sunek, ki me je napotil proti cestam poznejših dni. . . .“

Blanka se je smehljala z rahlim, izgubljenim usmevom. Vse polno misli je ležalo v črtah njenega lica.

„In tam, kjer stoji, — bogve, če še stoji? — klop iz brezovih debel, tam smo se sešli. Vi ste bili čisto mladi in belega lica, obriti, kajpada, jedva se vam je poznala senca nad ustnico. . . .“ In sama pri sebi je mislila: „Zdaj si star in bradat; koliko si bil lepši tiste čase!“

Doktor je čutil njeno misel; pognala mu je kri v obraz.

„Čemu zardevate? Ugajali ste mi,“ je nadaljevala Blanka, brezskrbno kakor nekdanj. „Lepi ste bili, in jaz sem se veselila vašega prihoda, ker se mi je sanjalo že naprej, da niste grd človek. Jaz takrat še nisem marala grdih ljudi. . . .“ je dodala; njen glas je bil mahoma pobit in kakor osramočen.

„Kako da jih maraš zdaj!“ je kriknilo v Čandrovem srcu. „Zakaj si vzela Jerneja Cepudra? Ali si takrat že marala grde ljudi, ko si stopila s tem strahom pred oltar?“

„Življenje uganja z nami svoje hudobije; pride in opljuje z gnusom, karkoli je v srcu lepega, dokler človek ne obupa, misleč, da je lepota mrtva . . .“ je odgovorila Blanka neizgovorjeni misli. „Ampak vi, gospod doktor, ste bili ravno tako rdeči v obraz, kakor ste nocoj.“

„To ni nemogoče,“ se je nasmehnil doktor ob spominu. „Morda sem bil še bolj neroden; kdo ve? Jaz sem si zapomnil druge reči: vaše lice, prijateljica Blanka; sijalo je od mladosti in od lepote, bolj nego tisto čudesno jutro nad gozdom. Vso vašo sliko: bela v čisto beli obleki, z belim, skoraj da snežnobelim slamnikom na glavi, na teh vaših bogatih, zlatih laseh, se je prikazala na poti, tam gori nad gozdom, kjer se razliva široka solnčna lisa čez travnik in čez vrt. Korak sem si zapomnil, vaš korak, ko ste nama stopili naproti: plaven je bil, ozek in mlad . . . Vaš smehljaj sem ohranil v spominu, in vse, vse, vse! Položili ste očetu roke na rame, poljubili ste ga, in on je poljubil vas; glejte, že tisti hip me je zagrabila želja, takšna mogočna želja, da bi bil vaš oče, vsaj vaš oče! Gospod Matej Gruda me je nato predstavil: „Ambrož Cander, ki je ušel iz lemenata! Da ste vi njegova Blanka, ni omenil; njemu se je zdelo pač umevno za vsakogar, da morete biti vi, kakršno sem vas zagledal, na vsem svetu samo njegova hči . . . Nato smo se vrnili; vi ste hodili s kramljanjem in s smehom. Izpraševali ste me, o tistih rečeh pa, ki bi jih bil težko govoril, ste molčali. Hvaležen sem vam bil.“

Sobesednica mu je gledala naravnost v obraz. Doktor jo je objel z očmi, in zazdelo se mu je, kakor da vidi njene ustnice v drgetu.

„Kaj premišljate?“ je vprašal s tišjim glasom.

„Marsikaj . . . Vaše besede so nocoj tako tople in dobre; če ne bi bilo že pozno in skoraj da na koncu let, bi mislila, da se laskate. Povejte, zakaj ste bili takrat zgolj hlad in resnoba?“

Ambrož Cander se je prijel za čelo.

„Soparno je, ali se vam ne vidi? — Kaj hočem odgovoriti? Nocoj je naju govorjenje takšno, kakor da delava obračun o starem dolgu, čez mnogo let: Ali jih je bilo mnogo? — Jaz ne vem . . . Vi vprašujete, zakaj sem bil takrat zgolj hlad in resnoba? Z odgovorom, prijateljica, se pričinja obračun; in vi ga zahtevate?“

„Poslušam,“ je dejala Blanka.

(Dalje prihodnjič.)

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

VIII.

„orej bodi!“ je vzkliknil doktor polglasno; lice se je razživel, glas je zadonel po skriti strasti. „Zakaj sem bil takšen? Morda sem se vam zdel odurnih šeg in malobesedne nature? O ne! Vi veste, da sem zabaven in gostobeseden, posebno kadar je srce prazno in volja pusta. Sicer pa, če se prav spominjam, sva se tudi midva neredkokdaj razgovorila: o vsakdanjostih, o predpustu, o Ljubljani, o Aziji in Ameriki, morda celo o Kaliforniji kakor tamle dva.“ Doktor se je bil domislil Karle in inženirja. „Tudi o Prešernu in o Heineju sva govorila; in niti za las preko te meje! Zakaj, Ambrož Čander je bil tiste dni dostojen človek in je vedel, da mu je stati ob strani, kakor stoje berači s klobukom v roki. Tatvina bi se mu bilo zdelo, sedeti za tujo mizo in ne držati besede tistemu, ki ga redi. Govorila sva o Prešernu, da, in vi ste me vprašali, če razumem Črtomira; kako ga ne bi bil? In vendar sem se vam zlagal, da se mi zdi tisto krščenje čisto nezmislno in neresnično . . . Ali sem vam ga hotel razložiti? To bi bilo kakor primera za mojo ljubezen do vas... Da, ljubil sem vas, prijateljica Blanka; nocoj ni več vseh tistih reči, ki sem se jih takrat bal, vedoč, da jih ne morem premagati, ker so veje na drevesu moje lastne duše . . . Ne veje, korenine so bile! Zato, pogledajte, sem bil hladan in resnoben; čuval sem izdajalca, nežnost in smeh. Vedel sem: če bi vam vrgel svojo ljubezen v naročje, pa bi se ji bili zasmeljali, — zbežal bi bil kakor pes in bi bil zavrgel še svoje življenje. Kadar pa človek odhaja odtod, ne sme biti podoben tepenemu psu! Morda porečete, da sem vas ljubil premalo? Jaz mislim, da preveč: ali bi bila še ljubezen, če ne bi bila s ponosom?“

Razburil se je bil; zaslišal je svoj lastni glas in se ga je prestrašil. Ozrl se je; nihče ni poslušal. Nato je nadaljeval tiše; zdaj že ni več gledal Blanki v obraz.

„In vendar sem včasih izpregovoril besedo . . . Kakšno besedo? Kaj vem! Tuintam je bilo, med pogovorom, skrito in vendar očito tistemu, ki bi iskal: ako ste voljni iskati, jo najdete . . . Vi ste molčali. In tako se je zgodilo, da sem odšel brez obračuna; in tako moram delati danes ta obračun.“

„Jaz sem našla vse tiste besede in vse sem si zapomnila; ali jih hočete slišati?“ je odgovorila gospa Blanka nenadoma z jasnim in razločnim glasom, ki je le nekoliko drhtel. „In rekla sem si: Nemara čaka, da se odzovem. Toda ker nisem vedela, ali govori tiste besede duša ali slučaj, sem molčala; nisem si upala: če bi jih bil govoril slučaj, pa bi se bila odzvala, in vi bi bili slučajno, po istem slučaju videli, da odgovarjam . . . Tiho bodite, ne vprašujte me, prijatelj! Vi povejte: zakaj ste šli, brez slovesa in ne da bi mi bili dali roko? Eden izmed naju bi se bil morda vendarle osrčil pri tistem slovesu . . .“

„Zakaj?“ je obstrmel doktor Čander. „In vi še vprašujete, Blanka? In vendar: kar ste rekli, govori izmed besed, govori o tuji, nepričakovani radosti . . . Recite: kaj vam je dejal oče, ko me ni bilo več pod njegovo streho?“

„Da ste mu prišli povedat: — Moje razmere so urejene, zdaj pojdem na Dunaj študirat medicino! — pa da ste odšli. Ali mu niste naročili pozdrava zame?“

„Bogme, ne!“ je vzkliknil Ambrož Čander s trpkostjo. „Na tisto vljudnost sem pozabil; preveč veselo je bilo srce! Torej poslušajte: tisti dan — ali ni bilo v prvih dneh kimavca? Spominjam se, da je že prihajal hlad. Tisti dan me je poklical vaš oče v svojo sobo; vas, Blanka, ni bilo doma.“

„Pač, bila sem na vrtu . . .“

„Ah, bili ste na vrtu? Dobro, torej ste bili na vrtu. Vaš oče mi je rekel, da ste se odpeljali; takrat namreč, ko sem že odhajal, in ko se je bal, da ne bi vprašal po vas ali da vas ne bi poiskal. Kajti roko — roko bi vam bil vendar podal! In tako . . . Oče je zaprl sobo; nato mi je ponudil stol in smodko, z veliko vljudnostjo. — Fant, pravi, kaj sem ti rekel, ko si prišel? Takoj prvo jutro, gori v gozdu, ko sva hodila Blanki naproti? — Kaj ste mi rekli, gospod Gruda? pravim jaz osupel. — Ne vem, kaj ste rekli . . . Nato se spomnim. — Ah, pač! — No, kaj? je ponovil oče s srditim glasom. Morda sem tisti hip zardel. — Ti torej veš, je nadaljeval gospod Matej Gruda, da sem te sprejel s pogojem: daj moji hčeri mir! Nič zaljubljenosti, sem dejal, in nič tega in onega; študirat pri-

hajaš, — študiraj! Čakat, — čakaj; ampak za hčerjo mi ne glej, ker sem že sam vse ukrenil, in še ukrenem, kar bo treba, za tvoj kruh pa ta moka ni! — Ali sem rekel takó, ali nisem rekel? — Tako ste rekli, gospod Gruda! — Čudim se, da se spominjaš; kako moreš pri tem spominu kršiti svojo obljubo? — Nisem je prekršil! vzkliknem jaz s tresočim glasom; zagrmelo mi je pod senci, kri je vrela v žilah kakor ogenj. — Povejte, kdaj sem rekel besedo, ki je ne bi bil mogel reči pred vami? Ali sem pokazal in razodel karkoli, s čimerkoli? — To je ravno, pravi vaš oče počasi, s čudno tehtnim, skorajda hudobnim poudarkom, to je tisto, da nisi rekel, temveč da si razodel! Besedam, dragi moj, ni vedno lahko verjeti, ali — oči ne lažejo! Glas ne laže! Vsa natura človekova, kadar se nehote in nevede izpreminja od tistega, kar je skrito v srcu in ne sme na dan, vsa natura, veš ti, Ambrož Čander, ki si ušel iz lemenata, se ne laže nikdar in nikoli! Še jaz sem videl, jaz sem opazil, jaz sem se prestrašil tega, kar si kazal in razodeval, ki nimam ženskih oči . . . In to ti povem, kar sem ti rekel že enkrat, že prvi dan: dokler je Blanka Grudova, nočem in ne maram, da jo ljubiš! — Prijateljica Blanka, danes se več ne srdim na vašega očeta; danes, ko hodim sam in samcat po svetu, vem in čutim, mislim si ponekdaj, do kolike krivičnosti more človek ljubiti svojega otroka. Tistikrat pa me je zagrabilo, da sem planil pokoncu. Seveda, besede ni bilo iz ust; blazen je, kdor v takšnem trenutju išče prave besede! — Kaj? se mi začudi vaš oče, no, kaj? Fant bi se rad jezil? Hudoval bi se? Rekel bi, da ni resnica? Torej povej, kakor se tebi zdi, da je prav in pošteno; ali si mi upaš reči v obraz, meni, ki te še nisem nikoli ogoljufal in okradel, ali moreš reči z mirno vestjo, da ni res? — Poglejte, Blanka, tiste poznejše dni sem lagal stoin-tisočkrat, drugim in celo sebi, brez usmiljenja in brez srca, brez poštenosti in brez lepote, da ni števila tistim lažem, da ni spomina za vsako laž posebej: to je kakor morje zlega, živ človek ne prešteje valov . . . Takrat še nisem znal lagati; da sem rekel v tistem hipu „ne“! — bila bi morda moja prva laž, to se pravi, moja prava in pravcata. Ljubil sem vas — o kako! In menim, da ga ni človeka, ki ljubi s takšno ljubeznijo, pa da bi se mogel zlagati na svojo ljubezen. Še danes se vidim; trepetal sem, od srda in od bolečine, in vendar je bila upornost v mojih očeh. Kakor da bi ga hotel ubiti s tisto besedo, tako sem mu jo vrgel v obraz; skoraj da sem zakričal: — Res je, gospod Gruda! tako gotovo je res, kakor to, da gledava zdajle drug drugemu v obraz! Ali ste mislili, da bom

tajil? Čemu bi? Zakaj ne bi bilo, zakaj ne bi smelo biti resnica? Kaj mi morete zato? — Vaš oče se je nasmehnil, kakor da bi poslušal otroka; vstal je, počasi, s tisto gotovostjo, ki jo ima star kupec pri svoji pisalni mizi, odložil je smodko, prekrižal je roke ter je dejal silno polagoma in s prijaznostjo, ki se je ovijala lica kakor bič. — Kaj morem, vprašuješ, fant?! Jaz ti povem, kaj morem in kaj hočem: to, kar more in kar hoče vsak, kdor je pameten in kdor je gospodar v svoji hiši! — Razumel sem ga. — Sam pojdem, še danes! sem dejal; v prsih me je davilo, kakor pač davi smrtna ura človeka, mladega še, ki težko umira. Bil sem premagan; moral sem reči, da pojdem . . . In vendar se iz kasnejših dni spominjam trenutkov, ko mi je bilo krvavo žal, da ga nisem prosil tisti dan. Ali, kaj hočete: fant, ki uide iz lemenata, je po navadi mlad in ponosen! Očetu se je vidno zjasnil obraz; glas je ostal suh in stvaren. — To je edino, kar ti preostaja; zakaj Matej Gruda ne mara komedij, in tudi Ambrož Čander jih ne sme marati, zato ker so odveč: ali misliš, da je dekletu po volji, kar se godi s teboj? . . . Kako se motiš! — je dodal po kratkem molku. Takrat sem menil, da je premolknil zato, ker čaka mojega odgovora; danes si mislim, kaj je pomenil tisti molk. Razumem ga, toda odpuščam; zakaj, vaš oče pač že spi pod rušo, in vi Blanka, vi ste spet z menoj . . .“

„O!“ je vzkliknila Blanka s solznim glasom, „tudi jaz vem, kaj je pomenil! Tako se zadavi človeško srce . . . Oče vam je rekel, da se motite, ako mislite, da sem vesela vaše ljubezni; lagal je . . . Bog mi odpusti meni in njemu: lagal je! Pol ure, preden vas je poklical, sem mu sama povedala . . .“

„Kaj ste mu povedali?“ je vprašal doktor s težkim, strmečim glasom. „Kaj ste mu povedali, Blanka? Recite, ali še veste tisto besedo? Povejte mi jo, Blanka; še je čas.“

„Ne vprašujte!“ je zaprosila sobesednica tiho, „pozno je . . . Pripovedujte dalje!“

Doktor je ubogal.

„Kaj hočem še povedati? Ali to ni dovolj? Vi veste, da sem šel . . . Kako ne bi šel? Verjel sem mu, da me mrzite; kako ne bi bežal pred mislijo, da leži moja ljubezen v prahu in v sramoti pred vašimi očmi? Seveda, misel je šla za menoj, kakor dreve furije za zločincem; toda ljubezeni ni umorila. Kar je lekov, kar je strupov zoper ljubezen, vse sem poizkusil po vrsti, zakaj dolg je bil čas: koliko ga je preteklo od tistih dob do danes? In vsi so odrekli . . . Prehodil sem vsaktero nizkoto, vse grehe sem grešil, vso podlost

sem izsrebal, zato da bi ljubezen poginila v meni, ki je hotela večno živeti; zaman, zaman, zaman . . .“

„Takšni grehi so odpuščeni,“ je dejala Blanka toplo. „Če ima človek eno visoko v srcu in stori zaradi tistega tisoč hudobij, je čistejši od tistih, ki ne delajo zlega in nimajo visokega v srcu. — Toda, povejte: potem ste postali zdravnik? Kako ste mogli? Saj vendar — oprostite! — saj vendar niste imeli sredstev, ko ste odhajali od nas . . . Ah, počakajte!“ je dodala z bolnim glasom, „da vam razkažem . . . Vi niti ne veste! Ko ste bili odšli peš na postajo, ne da bi se bili razslovili z menoj, ne da bi bili sprejeli voz, ki vam ga je oče ponudil . . .“

„Ni mi ga ponudil! . . .“

„Ah! — Meni je dejal, da ga je . . . Takrat sem prišla z vrta, iz hladnice, kjer sem jokala. — Vidiš, je rekel oče, saj sem ti povedal, že prej sem ti prorokoval . . . Ko je Ambrož slišal, kako in kaj, se je obrnil in zahvalil ter dejal, da odhaja, ker mu ni mogoče ostati. Niti voza ni sprejel. Podporo sem mu ponudil . . .“

„Da,“ jo je prekinil doktor z bridkobo, „to je resnica. Podporo mi je ponudil!“

„Torej vendarle?“ se je zavzela gospa Blanka.

„Vendarle . . . Povedal sem vam, da sem hotel oditi, tudi zahvalil sem se očetu, kakor vam je pravil. — Hvala vam za vse, tudi za to, kar ste mi povedali . . . sem rekel gospodu Grudi. Jaz nisem kriv, vi niste krivi; hvala za vse in zbogom. — Takrat je prišlo tisto zaradi podpore. — Počakaj, fant, pravi on, vse to je zelo lepo, vidim, da imaš kos časti za rebri: ohrani jo, koristila ti bo v življenju, če ne boš pretiraval. Toda povej, kaj hočeš zdaj? Denarja nimaš, kako hočeš živeti? Vzemi tole za vsak slučaj! — Pomolil mi je petdesetak. Ali se danes čudite, Blanka, da nisem segel po njem?“

„Kako bi se čudila? Vi da bi ga vzeli!“ je dejala vroče, skorajda šepetaje.

„Dovolj mi je bilo ponižanja. Streslo me je, prebledel sem, šel sem, tavaje kakor bolnik. Jedva sem našel vrata. Niti ozrl se nisem na vaš dom! Bil bi se, krčevita želja me je navdajala, da bi se okrenil, in že, ko sem bil za vogalom, še takrat, ko sem čakal na postaji, še takrat, ko sem stal z nogo že na stopnicah vagona, — o, kako sem se boril s seboj, da se nisem obrnil in prišel po slovo, vsaj po en pogled slovesa! Premagal sem se in nisem šel. Vlak je odžvižgal, kratke sanje so bile raztrgane, dasi ne ugonobljene . . .“

Doktor Čander je umolknil. Že doslej je govoril z vso muko napora, kakor da bi izkušal vdrugeč, kar pripoveduje. Preveč se je budilo misli, preveč se je nabiralo ugibanj. V tem hipu ga je popolnoma obvladalo vprašanje: „S kakšnim srcem poslušaj Blanka mojo povest? In, ali je tisto, kar se odkriva napol že jasno v njenih besedah, samo za one dni, danes pa je že mrtvo in le še spomin, ki se dviga iz groba nocojšnji večer, — ali še živi, ali čaka, ali je pripravljeno kakor roke, hrepeneče in razprostrte k poznemu objemu?“

Hotel ji je pogledati v oči; hotel je napeti vse svoje duševne sile v enem samem pogledu, v takšnem, ki zasveti duši v dno in vidi vse, karkoli je skritega v najskritejših kotih . . . To je bilo prvo; in potem je hotel vprašati samega sebe, kaj mu je storiti: ali potrkati, da se odpro vrata v paradiž, in utrgati to pozno ljubezen, če je preživela čas ločitve, ali odreči se in jo nositi s seboj, da nikdar ne umre, najlepša in poslednja roža, ki je ostala popotniku, da jo pred vrati groba pobožno odpne od izmučenih prsi ter jo osuje v dlan in jo darujoč razseje na večne valove nebitja. Tisti hip pa ga je zmotila gospa Blanka z glasom, ki se mu doktor ni mogel upirati: prišel je rahlo, kakor v večernem mraku cerkve s čudodelnimi oltarji, iz tihe izpovednice.

„Pa zakaj ste umolknili, prijatelj? Ali je to že ves obračun? Ali naj molčiva, ko sva jedva izpregovorila? Kratek je čas: kdo ve, kaj prinese jutrišnji dan? Jutri bo morda za resnico mrtvo in pokopano, kar danes živi; nemara da se je našlo in razcvetlo na večer svoje smrti . . . Še mi dolgujete konec svoje izpovedi, Ambrož Čander, in tudi jaz sem še vaša dolžnica . . .“

„Grešil sem, Blanka,“ je dejal doktor zamolklo. „Kaj bi vam moji grehi, ki bi vas jih postalo strah?“

„Tudi jaz sem grešila,“ je priznala Blanka z mirnim glasom; „tudi jaz sem grešila, tudi jaz se izpovem: samo nocoj je obljubljen odpuščenje. — Tisto jesen, pravite, ste šli na vseučilišče; kako ste mogli na vseučilišče?“

„Po čudnem načinu sem mogel, in ker ste sami hoteli, da vam povem, — poslušajte.“ V bridki igri se je izkrivil doktorjev obraz. „Od vas sem se odpeljal naravnost v Ljubljano. Ljubljana, veste, je majhno mesto, ali nepopisno pregrešno in polno raznovrstnega pohujšanja, prenasičeno z nečistimi željami. Posebno takrat je še bilo takšno: pred potresom. Zdaj, po potresu, so se ljudje izpremenili in poboljšali, pohujšanje se je umaknilo premišljevanju,

želje delom krščanskega usmiljenja. Jaz sicer ne vem, da bi govoril po svojih izkušnjah in da bi bilo za resnico konec ljubljanskih grehov; ampak, vsake lumparije, pravijo, móra biti enkrat konec, in če je tako, — kdaj, za božjo voljo, naj pride konec, ako ne takrat, ko je ves onga še gorak od šibe potresa? V Ljubljani torej, v naši krasni in z mnogoštevilnimi spomeniki okrašeni prestolnici, kakor bi rekel rajni Marmeladov, me je slučaj seznanil z vdovo, ki ni bila niti mlada niti vitka, kakršna je oblika moje všečnosti, pač pa hudo bogata in od prvega trenutka najinega znanja tako naklonjena moji telesni prikupljivosti, da se je njeno bogastvo kakor nalašč v znak žalovanja nehalo s tistim dnem, ko sem ji ne le z dejanji, marveč zaradi popolne jasnosti tudi z besedo odpovedal svojo nepravdo ljubezen. Storila je še več: dasi ji že prej ni bilo neznano, da je ne le tuintam, marveč redno, dan za dnevom varam z drugimi, ki so mlade in lepe, sveže in nedotaknjene, z eno besedo, sposobne, razdražiti živce grešnika proti lastni volji, vendar se je tiste dni — med solzami, ki so se ostudno podajale njenemu zalitemu, starikavemu obličju, — tolažila vsaj s trdovratno vero, da pada od bogate mize, kjer gostim njene tekmice — ona si seveda ni predstavljala, da so tudi druge bolj ali manj ogoljufane! — zanjo vsaj nekaj mrvic čuvstva in prijateljstva. Ko sem ji pa zatrdil: tako in tako, pa nič drugače! se je neumnica razžalostila in se napila arzenika; bilo ga je dovolj. To se je zgodilo sedmo leto po mojem odhodu na vseučilišče. Ali zdaj veste, kako sem mogel študirati? — Podlost, kajneda? Dostojen človek me ne bi sodil z milostjo; jaz se razumem in si odpuščam. Kajti, če človek pogleda nazaj po lastnem življenju in vidi, da tudi drugi njemu niso prizanašali, pa spozna, da med vsemi slučajmi svoje prizanesljivosti in dobrote samo v enem ni metal biserov na gnojišče in da tistega slučaja nikdar več ne more biti, potem vidi, da je vseeno kamen ali človek. Potem začuti, kar je: volk med volkovi! In grize druge, da ga puste pri miru; in žre druge, ako je lačen: sebe samega vendar ne more... Pa ne le zaradi gladu in zaradi obrambe; tudi tako! Podlost je sama sebi namen; in poleg tega je tudi potrebna: tisti ve, kdor jo je izkusil. Človek, ki od sveta ni prejemal, ne sme dajati; in tisti, ki so mu jemali, mora sam jemati; kdor je izgubil, mora gledati, da drugi izgube... To, prijateljica Blanka, je zaradi ravnotežja. Gorje ljudem, ki odhajajo brez ravnotežja iz te doline fizikalnih zakonov in solzá: takšni ljudje so uši; kdor jih bije, — bij! Škode ni zanje... In ljudje, ki odhajajo premagani, — so uši! In ravno

tako tisti, ki imajo še lepoto v srcu, ne da bi jo bili ustvarili; bolje je zadaviti lepoto! Ambrož Čander jo je davil z obema rokama; odtod vsi njegovi grehi . . . Pa kaj grehi! Srce je kakor kamen in človek je volk med volkovi; le tisto je sveto, kamor sije tvoja duša tebe samega, v ljubezni, v prijateljstvu, v spoštovanju, ali makar v strahu in v grozi. Jaz nisem imel takšnega svetišča, jaz nisem ljubil — razen ljubezni, obsojene na smrt, — in se nisem bal. Davil sem svojo lepoto, in ko sem mislil, da je zadavljena, sem se poboljšal, kakor pravijo izpovedniki. Poboljšal sem se, a nocoj vidim, da sem se zaman poboljšal; zakaj ljubezen ni poginila med rokami nečistnika, lepota živi, ni je zadavil: bila je silnejša od njega! Vidim, to je namen sodbe in vseh reči v življenju: da nocoj ustvarim lepoto! Blanka, prijateljica, nocoj ustvarim lepoto, pa če bi mi bilo jutri umreti; zakaj, kakor hitro je nocoj ne ustvarim, kakor hitro ne zaživi vsaj v eni minuti, vsaj v enem hipu, sem jutri kamen samemu sebi, uš sam pred seboj in sam svoj lastni goljuf in sovražnik . . . Res je pisano, da bodo uši od milijona devetstodevetindevetdesettisočdevetstodevetindevetdeset, vsi razen enega; toda vsakomur je ukazano, da postani tisti eden . . . To je večno zveličanje, milijon manj eden je število večnih pogubljenj. Blanka, moja izpoved je končana; zdaj ne vem nič več grehov ter prosim pokore in odveze. Preostaja tvoja izpoved, da se dopolni obračun; hiti, prijateljica, zakaj polnoči se bliža — in tvoj mož je hudo vesel! — in le še malo nama ostaja časa do jutra, da ustvariva lepoto . . .“

S temi besedami je umolknil doktor Čander ter prepustil besedo zlatolasi Blanki Cepudrovi.

(Dalje prihodnjič.)

Gazela.

Kaj šlo je, dèkle, čez razkošne sanje,
da si odšla in več ne misliš nanje? . . .
Zdaj ni lepote v rožah na poljani,
po tihih lokah kakor dni nekdanje!
Ej, misel še mi blodi po poljani,
še gre spomin na plaho vasovanje,
a tebe ni — in jaz te čakam, čakam,
kot ženin na veselo svatovanje . . .

Jos. Premk.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

IX.

es poslednji čas Ambroževega pripovedovanja je gospa Blanka sedela in molčala. Glavo sklonjeno, ustnice v otožnem, vdanem usmevu, pol radosti v črtah pod očmi in pol bridkosti, levico v desni dlani, da sta palec in sredinec vrtela prstan bledeozlatega bleska, tenak, prav kakor Jernej Cepuder, ki ga je bil bržčas daroval, — tako je poslušala doktorjeve grehe.

Ko je končal, je dvignila oko; utrnil se je kratek pogled, zasvetil je kakor hip lepote, in že so ga skrile trepalnice v globoko senco, tako da ga doktor ni več mogel prestreči. Pozorno, z drhtečim nemirom je motril njeno lice; in glej, čimdalje več je bilo mladosti v potezah.

„Še par minut, pa postane kakor tisto jutro!“ se je razveselil pri sebi. „In takrat, ne prej in ne kasneje, ravno takrat mora zaživeti moja lepota: vsaj za minuto, vsaj za hip! — Kratek je čas, je rekla Blanka, kdo ve, kaj prinese jutrišnji dan? Morda bo jutri za resnico mrtvo in pokopano, kar danes živi; nemara da se je našlo in razcvetlo na večer svoje smrti . . .“

Blanka je izpregovorila, in doktorju Čandru se je vsilila slika ubrane harpe, polne spečih melodij. Kaj je hodilo mimo: dih večera? nevidna roka duhov? Zakaj zdramila se je struna, zapela je z rahlim drhtenjem, in dasi je bila pesem druga, vendar je nosil zvok sam v sebi čisto, prečudesno sladkost. Tako je izpregovorila Ambrožu Candru Blanka Cepudrova in pričela svojo izpoved.

„Povedali ste mi svoje grehe, opisali ste mi svoje življenje, prijatelj Ambrož, in jaz sem vam obljubila povedati svoje. Morda sem se prenaglila: besede bole, kadar pričajo o spominih, in ženski je težko, razodevati srce . . . Potrdili ste mi, kar sem se nekoč bala

verjeti; vi veste, kaj mislim. Govorila sva o srečanju nad gozdom, govorila o svojih pogovorih, in vi ste razodeli ono, kar je čakalo takrat za besedami, sramežljivo in ponosno, ter je ostalo globoko v prsih in razjedlo vse življenje, ker mu ni bilo pisano, da se razcvete na solncu v tisti uri. Tudi jaz sem mislila z vami vred, da ni več svidenja na svetu in da se nikdar ne povrnejo izgubljeni zakladi; nocoj pa, ko so se zopet srečale oči in ko je duša vprašala dušo, me je tako premagala radost, da morda nisem preveč pazila in skrivala. Morda so vam moje besede nehote že razodele, da ni cvela le vaša ljubezen, nego tudi moja, in da je molčala, ker je bila lepa in velika in ker je na svetu pač že od vseh začetkov tako, da ženske ne govorimo prve, ako nosimo v srcu lepo in veliko ljubezen . . .

Da, prijatelj moj! Tudi jaz sem vas ljubila, in ne manj kakor vi mene, niti za krajši čas. Kdo ve, ali se vselej tako napoveduje večna ljubezen? S slutnjami, ki nimajo nikjer korenin? Kakor da sta dva človeka zgolj dve duši, jedro v sredini, nekaj pa daleč na okoli kakor krogi, kakor megla . . . Daleč narazen sta še jedri, ali megla se meša z meglo in se krči ter vleče drugo k sebi, da jedri ne bi splavali drugo mimo drugega: tako se je menda godilo z nama. Že tisti dan, ko ste pisali očetu, da ste zovoljo svojega odhoda iz bogoslovnice izgubili dom in da nimate krova, kamor bi se obrnili, oče pa se vas je odločil povabiti in mi je pripovedoval o vašem pismu ter o svojem namenu, — že tisti dan sem se vas zaveselila s strahom in še z nečim drugim, čudnim, nikdar prej občutenim . . . Nehote, s težkim pričakovanjem, sem si pričela ustvarjati vašo sliko; le kakor iz dima se je najprvo kazala moji nestrpnosti, a čim se je krčil čas, tem jasnejša je prihajala in tem razločnejša. Čimdalje več je bilo potez in čimdalje rajša sem jih gledala že naprej; in tista moja osuplost, ali strmenje, ali zadrega, ali karkoli, kar mi je ob najinem prvem srečanju pognalo kri v obraz ter storilo, da vam nekaj hipov nisem vedela reči besede, — oče je nemara opazil in si je zategadelj obljubil še skrbnejšo pozornost! — vse tisto ni bilo nikakršno razočaranje ali zavzetost nad prepovoljno ali nepovoljno primero s sliko v moji domišliji, marveč strmenje nad čudežem, da vas vidim ravno takšnega in ravno tistega, ki so mi vas naslikale moje slutnje. In bilo je več: zavest je bila, da se je polastila mojega srca ljubezen, s prvim hipom, ko ste se mi pokazali iz bodočnosti, da sem vas torej ljubila, preden sem vas poznala. Kako bi vas mogla pozneje ne ljubiti? Danes se čudim

in žalujem, da niste razumeli besed, ki sem jih tudi jaz nasipala vaši duši, da se odzove; takrat sem bila napol nesrečna, napol pa zadovoljna, da jih niste razumeli ali da niste zatrdno spoznali njih namena: kako, sem si mislila, bi mogla prenesti gorje, če bi me razumel, če bi vedel, zakaj govorim, in bi slutil odgovor, ki ga čakam, pa ga ne bi imel, da ga položi na moje srce? Saj sem še kasneje skoraj umrla od sramu, ko sem slišala od očeta, kako ste se poslovili... Ah, pa te historije vi ne veste! Poslušajte jo torej...“

Doktor Čander se je nejevoljil, ker je gospa Blanka zdaj tako nizko povešala obraz, da skoraj že niti ustnic ni mogel več videti, kako so se premikale k besedam; ona pa je vse venomer vrtela svoj prstan in nadaljevala:

„Premišljala sem, kako pojdete nemara kmalu od nas in kako se potem, lahko da, nikoli več ne vidiva v življenju. Premišljala sem svojo ljubezen, ki je bila tako sladka in lepa, gledala sem jo utelešeno vse dolge noči, ko sem v svoji sobici prekladala glavo na postelji in nisem mogla zaspati... Večkrat mi je bilo srce tako vroče od misli na vas, da sem vstala in stopila k odprtemu oknu in sem slonela tam do belega dne, zjutraj pa so bile moje oči suhe in vnete od nespanja in od neme ljubezni. Vi pač nikoli niste stali po noči pri oknu in gledali na vrt? Marsikdaj sem hodila tam: zrak je bil mlačen in zaljubljen, vsi dihi so prihajali kakor misli od vas... In ko sem si v duhu predstavljala vaše slovo, ne da bi si bila, drug drugemu, darovala to ljubezen, ki sem vedela, da mora večno živeti, mi je prihajalo tako hudo, da so včasih hodile misli čudna pota. V trenutkih treznejšega preudarka sem se tistikrat zgražala nad njimi, imenovala sem jih grešne in nenavadne, celo za smešne sem jih obsojala, kar je najhujše mlademu srcu v ljubezenskih rečeh, toča nocoj bi dejala: škoda in gorje, da jih nisem poslušala... Ali veste, kaj so hotele tiste misli? Da bi govorila jaz, ko vi molčite! — Vi pa, ki ste me sami ljubili, pri tistih vaših čuvstvih, ki so bila tolikanj podobna mojim, seveda niste mogli videti izpremembe, ki se je bila zgodila z menoj; in sploh, kako bi bili vedeli, da je izprememba, ko me niste poznali, preden sem vas ljubila! — Drugače moj oče: on me je pričel dovolj kmalu izpraševati, zakaj postajam tako čudna in malobesedna, zakaj se ogibljem gostov, ki prihajajo v hišo, in zakaj obstaja moj pogled, zasanjan in brezčuten, na rečeh, ki sicer ne bude pozornosti, in na vas, ki ste takorekoč tujec v naši hiši. Izgovarjala sem se, kakor sem vedela in znala; ženska čud je od narave plašljivejša in skriva

resnico, v svesti si prevelike šibkosti, ki je ne bi mogla braniti onečaščenja. Toda zadrega, s kakršno sem mu odgovarjala, je vsakikrat le še bolj netila njegovo sumnjo; in že sem mislila, da me povpraša naravnost ter napravi meni in — kaj meni! — tudi vam strašen prizor zaradi krivde, ki sem si dejala, da je moja, vi pa da je niste deležni. A glejte, takrat je umolknil in ni rekel ničesar več! Silno sem se čudila; zakaj, poznala sem njegovo ošabnost in visokoteče načrte, po katerih je bil razdelil svojo in mojo bodočnost. Bil je premožen in me ni namerjal dati človeku z negotovim življenjem. Jaz, mili Bog! sem bila tačas mlada in neizkušena; in vendar sem vedela napol že z gotovostjo, da me poroči s človekom, ki bo tako neznosno bogat in imeniten, da ne bo rabil niti srca niti razuma. No, kakor vidite, se je zgodilo drugače . . .“

Ozrl se je za Jernejem Cepudrom, ki je stal med rodoljubi in krilil z rokami, govoreč napitnico z glasom, ki je bil jokav in blagonadejen kakor po navadi. Doktor je radovedno pogledal za njenimi očmi; a prehitro je zopet sklonila glavo, da bi bil mogel ujeti pogled, kakršen je bil, lep ali sovražen.

„Vidite, prijatelj,“ je nadaljevala Blanka, in doktorju Čandru je bilo od same gorkote njenih besed tako prečudno v duši, da je pozabil hvaliti Boga za njeno zdaj potrjeno ljubezen, „vidite, nesrečni vitez moj, takšne so bile vse reči še v jutru tistega dne, ko ste se poslovili brez slovesa. Po obedu — vi ste bili menda v svoji sobi — me je poklical oče k sebi, v ravno tisto sobo, in me je posadil na tisti stol kakor vas par trenutkov kasneje. Dekle, pravi, povej po pravici: ti imaš Ambroža rada? — Čemu vprašuješ, papa? sem odgovorila jaz, tresoča se po vsem životu, zakaj že naprej sem vedela, da ne bom mogla tajiti, ko ponovi svoje vprašanje. — Le nič se ne boj priznati, Blanka, je nadaljeval papa — Bog daj pokoj njegovi duši in večna luč naj mu sveti! — le nič se ne boj! Saj veš, da si moje edino dete in da te ljubim kakor zenico v očesu . . . Stvar je namreč ta, da Ambrož prejkone kmalu odide; kako ne bi? Čas se krči, treba bo na Dunaj ali kamorkoli . . . In ker vem, da ga imaš rada, on pa si ne upa izpregovoriti besede, zato, se mi vidi, je prišla ura, da jaz, tvoj oče, sam pogledam, kako je s stvarmi. Povej mi torej po pravici: ali ga ljubiš? — Da, papa! — sem zaihtela iz dna duše na njegovih prsih. — Ali bi ga rada za moža? — O, pa kako rada! Rajša kakor življenje! — No, vidiš, revica uboga! pravi on nato, čemu si se bala priznati? Zakaj mi nisi povedala že davno? Ne bilo bi ti treba molčati in postopati

z rdečimi očmi . . . Glej, res sem mislil in sem že računal, kako bi te omožil z odličnejšim človekom, toda ti veš, da me skrbi predvsem eno: tvoja sreča, otrok moj. In ker vidim, da se sama še nista zmenila, — kaj ne, da ne? — izpregovorim sam z Ambrožem, da nam poteče ta zadnji čas njegovega gostovanja lepše in brezskrbneje. Rad bi videl, da se moja Blanka zopet nasmeje: že toliko časa se ni smejala! — Razume se, da je že v tistem trenutku plaval na mojih ustnicah najblaženejši smehlaj mojega življenja. Oče ga je videl, a se ni odsmehnil: kakor po naključju je pogledal vstran, in danes vem, zakaj se ni odsmehnil... Nato sem stekla na vrt in sem čakala v hladnici med srečo in trepetom, kdaj me pokliče oče ter mi pove odgovor. Jaz menim, vse ženske bi jokale v takšnem hipu, in tudi jaz se ne sramujem priznati, da sem jokala; toda moje solze niso bile zgolj solze blaženosti, temveč skaljene s tako bridko in tako gotovo slutnjo zla, da sem si obenem s tistim veselim pričakovanjem, kolikor ga je bilo v meni, želela umreti.“

„Zdaj razumem vse!“ je vzkliknil doktor potihoma. „Kako kruta in zločinska je pravzaprav ljubezen roditeljev do otrok, koliko greha je storila nad človeštvom! Zdi se mi, tukaj tiči in se skriva tisti satan, ki se izza njenih sadov že v prvi kali roga ljubezni!“

Gospa Blanka je nadaljevala:

„Čez dobro uro tiste muke me je poklical oče nazaj. Njegov obraz je bil pokrit s takšno skrbjo, da sem odrevenela v prvem trenutku in si nisem upala dvojiti o njeni odkritosrčnosti. — Blanka! je vzkliknil in me je pritisnil na srce. Blanka, revica moja! Varala sva se, dete, obadva sva računala napak. Skusi ga pozabiti: Ambrož te ne ljubi . . .“

Doktor Čander je nehote škrtnil z zobmi.

„Ko je on govoril te besede, sem ležala že na tleh, na sredi preproge, ter sem se vila in ihtela s čudnim, prečudnim ihtenjem: iz prsi ni bilo glasu, v očeh ni bilo solz . . . Oče me je pobral in odnesel na posteljo; nato me je pričel tolažiti in mi vmes pripovedoval podrobnejše reči o vašem odhodu, ki sem vam jih že omenila. Vso noč se ni ganil od moje postelje; ubogí človek, zločinec v svoji ljubezni! on pač ni mislil, da me utegne njegovo delo tako potreti. Moja prva misel je bila, da si vzamem življenje, kakor hitro začutim, da nihče ne pazi name; toda po noči nisem mogla, drugo jutro pa so mi že klicali zdravnika. Bila je vročica, ki me je zagrabila s toliko silo, da jo je le po čudežu premagala moja narava, dasi mladostna in krepka. Dva meseca sem ležala v postelji,

in ko sem vstala, me ljudje izprva niso spoznali: bila sem le še senca tiste Blanke, ki ste jo videli vi. Počasi, z neznosno polagnostjo je napredovalo moje okrevanje; in jedva sem bila zopet vsa zdrava, že me je zadela druga, za moje tedanje misli in čuvstva ne mnoga manjša nesreča.

V našem kraju, to veste, ima ljudstvo najpoglavitnejši dobiček od hmeljarstva. Vsi se okoriščajo ž njim: kmet, ki prideluje, in trgovec, ki nakupava. Čas, ko ste nas vi zapustili, je bil ravno tisti, ko se začinja kupčija. Takrat se razgiblje vsa dolina v vročnem nemiru: cene se dvigajo in padajo, in kdor bi zamudil ugodni hip, izgubi majhno ali veliko premoženje, kakršne so pač njegove kupčije. Tudi moj oče je vsako leto trgoval s hmeljem, in kakor je bil sicer oprezen in previden, kakor je drugače stiskal denar, tu ga je bila zgolj strast in vratolomna predrznost. Ljudje so govorili, — to vem le od njih, zakaj jaz sem bila takrat še majhna, — da je nakopičil ves svoj nenadoma narasli imetek in vse svoje naglo blagostanje samo s hmeljevo kupčijo. Toda ravno prejšnji dve leti je bil ogromno izgubil . . . Včasih, kadar je mislil na to in se jezil, sem ga tolažila in prosila, da naj pusti tako nevarno reč.

No, on je postajal ob takšnih prilikah veselejši; kar mahoma se mu je zasvetila zgolj brezskrbnost v očeh. — Ej, Blanka, mi je govoril, prepusti to meni, ti ne razumeš . . . Pokaj bi si drugi polnili žepe namesto mene? Kar sem enkrat izgubil, to lahko drugič dvakrat popravim; takšna je politika in filozofija! — Zdaj pa ga je presenetila moja bolezen ravno tisti čas, ko bi bil moral obračati vso svojo skrb in pozornost na kupčijo. Jaz sem se borila med življenjem in smrtjo, on pa se ni ganil od moje postelje: v bolniško sobo so mu prinašali poročila. No, seveda: kako bo, revež, kupčeval s tisto svojo zmešano glavo in z grehom na duši, ki ga pravzaprav šele zdaj z gotovostjo vidim in poznam! Moj krepki in žilavi oče je bil postal kakor otrok; večkrat, kadar sem odprla oči in so bile s pogledom vred tudi misli še slabotne, sem ga videla hoditi po sobi, roke pred obrazom, in tiho plakati skozi prste, od jeze in obupa nad svojo onemoglostjo. Naposled, bilo je že zelo pozno proti zimi, ko se je pričelo po vsej naši hiši tako nekako čudno življenje kakor nikoli prej, sem ga nekoč pregovorila, da mi je povedal: tistikrat že ni več mogel govoriti o svojem premoženju, zakaj ves hmelj — in tisto leto ga je bil nakupil več nego kadarkoli prej! — mu je bil ostal in konkurz je bil pred vrati.

Slišala sem tudi pogovore služinčadi med seboj; pravili so, da je v dopolnitev nesreče propadla tudi tvrdka, s katero je oče izgubil menda kar petdeset tisočakov . . . Vprašala nisem; oče mi ne bi bil povedal, in smilil se mi je, da bi ga silila razkladati tako bridke reči, s služabniki, s pomočniki ali s knjigovodjo pa nisem mogla govoriti: tudi jaz sem bila očetove krvi. No, poznejše čase, ko je bilo vse že nepopravljivo, takrat so možje dejali, da bi si bil navsezadnje še lahko opomogel, zakaj prijateljev je imel obilo, in takšnih ljudi, ki so ga poznali kot poštenjaka; toda njegov ponos ni prebolel udarca. Vi niste slišali, kaj se je zgodilo?"

„Ne,“ je dejal Ambrož Čander zamolklo, „tisto leto sem študiral v Švici . . .“

„Moj Bog, tudi to morate vedeti! V jutro pred Božičem stopim v njegovo sobo, da ga pozdravim: poljub in pozdrav, to je bila moja vsakdanja navada . . . In kaj vidim: svetiljka gori na mizi, dasi je sijalo že solnce skozi okno, tisto žalostno zimsko solnce . . . Širok pramen je padal očetu ravno na glavo in na prsi: sedel je v naslanjaču pred svojo mizo, težko je dihal in se ni ganil, ko sem pozdravila . . . — Papa! zakličem še pri vratih, papa, kaj je s teboj? — Oče molči in ne da odgovora, niti se ne premakne. Jaz, v srcu že vsa preplašena, pristopim bliže . . . Bog nebeški, kaj zagledam: takole doli, veste, čez srajco, čez belo, do pasu, je šla široka proga krvi; in tudi na tleh je bilo krvavo . . . Na desni pa, poleg stola, samokres! . . . Revež je sedel tako vsaj tri ure; ob sedmih, malo prej še nemara, se mi je v polsnu zazdelo, da je nekaj padlo, kakor bi s kladivom udaril po deski: to je bil tisti strel . . .“

Ne vem: ali mi je bila bolezen utrdila dušo, ko je ni mogla ubiti, ali pa me zato ni zopet potrla, ker po tistem vašem odhodu nisem mogla doživeti bridkejšega na svetu — z eno besedo, mirno sem poklicala ljudi, da smo ga položili v postelj in poslali po zdravnika. Prišel je, tisti stari, ki je bil prijatelj mojega očeta — vi ste ga poznali, večkrat je bil pri nas — pa je zmajal z glavo: — Kmalu bo odrešen! Popoldne je umrl. In zdaj pride tisto čudno: kratko pred smrtjo je odprl oči, pogledal je okoli sebe, s takšnim ubogim, osuplim pogledom, nato je ustavil oko na meni, in vsi smo videli težke, velike solze na trepalnicah. Pomignil je z oslabele roko; sklonila sem se k njemu. — Blanka, je šepnil s hripavim šepetom, grgrajočim od krvi, ki je bila udarila v dihala, Blanka, otrok, odpusti! — Pogledala sem ga, nič nisem vprašala, in vendar je razumel. Tudi zaradi — denarja . . . Sirota si — nimam ti česa zapustiti . . .“

Ali . . . to ni tisto: odpusti zaradi onega — drugega! . . . — Nato mu je udarila kri iz ust kakor temen val; umolknil je, in pet minut nato ga ni bilo več med živimi. Mnogo dni sem premišljala, kaj utegne biti ono „drugo“, kar naj mu odpustim; nato sem pričela sumiti, da je bolj ali manj kriv mrtve moje sreče in da me je hotel na smrtni postelji prositi odpuščanja . . .“

Blanka je premolknila kakor od bolečine. Čez nekaj hipov je pogledala kvišku, med kostanje, kjer so dogorevali lampijončki; eden se je bil vnel in je visel v širokem plamenu. Naglo, bliskoma se je ozrla po Čandru, ki je naslanjal brado v dlan; s kratkim sunkom glave je vrgla lase s čela ter je izpregovorila dalje:

„Vroč je . . . Mili Bog, da sem takrat vedela vso resnico, iskala bi vas bila in vas našla, makar na drugem koncu sveta; in vse bi se bilo popravilo, vse bi bila pozabila; tudi očeta!“ je dodala s strastjo. „Toda v tem, kar sem si mislila, ni bilo gotovosti: sama domnevanja in ugibanja. In še to: mislila sem si vse druge mogoče in nemogoče reči, samo tega ne, da je resnica ravno nasprotna nekdanjim očetovim besedam in da ste vi nesrečni zaradi mene in zaradi njegove laži. Ali veste, da sem poizvedovala po vas? Vse sem slišala, kako ste odhajali v Švico; zato sem vas nocoj vprašala . . . Morda bi vam bila pisala: zadovoljila bi se bila s prijateljstvom namesto ljubezni, ako je to sploh mogoče na svetu. Toda ker sem čula — kako živite, sem si dejala: varala si se! in sem jokala sama nad seboj. Potem šele, ko sem bila že davno obupala nad življenjem in nad lepoto in nad vsem, kar je božjega v zemeljski grudi, ko je prišel stud in vse tisto drugo — takrat sem neko uro pričela sestavljati in vrstiti možnost za možnostjo in takrat, ko je bilo že stokrat prepozno, je stala vsa rešitev zagonetke v popolni, jasni, nedvojljivi gotovosti pred mojo dušo. Vedi Bog, kakšen čar je bil nad tisto uro: morda ste ravno takrat vi premišljali o usodah Grudove Blanke . . . In vidite, zato ker sem vedela napol že vse naprej, sem se tako malo čudila vsemu, kar ste mi povedali nocoj o svojem poslednjem razgovoru z očetom. Takrat pa, ko sem se domislila tiste rešitve vseh vprašanj, sem v duhu blagoslovila njegov grob; zakaj, dasi je bil umoril mojo srečo, vendar so dale njegove zadnje besede kasnejšim dnevom mojega bednega življenja vsaj eno luč, vsaj eno, tisto blaženo misel, da ste me ljubili, čeprav ste me pozabili . . .“

Glas gospe Blanke, ki je drhtel že prej, se je s temi besedami mahoma utrgal; dolgo minuto sta molčala obadva, ona in Čander.

Sto ognjev in sto dvomov se je prelivalo v prsih doktorja Čandra. „Ali me še ljubi? Ta hip so morda solze v nje očeh: ali niso le solze nad ljubeznijo, davno mrtvo in pokopano brez upa v dan vstajenja?“

Nehote je segel pod mizo do njene roke, ki je zdaj počivala na krilu; prijel jo je v svojo, in držeč jo v obeh dlaneh, je vprašal s toplim, tihotihim glasom:

„Blanka, duša! Še je večer, še niso dogoreli lampijoni; še se raduje Jernej Cepuder, tvoj mož; a kdo ve, kaj prinese jutrišnji dan! Blanka: ali hočeš, da nocoj ustvariva lepoto? Hoti: zakaj težko je umirati z neizpolnjenimi sanjami v srcu . . .“

Slišno se mu je dvigalo dihanje, ko je čakal odgovora. Gospa Blanka pa se je bila pomirila ter je odgovorila s svojo rahlo govorico:

„Ura še ni prišla: prej moram dokončati svojo izpoved, zakaj tudi jaz sem grešila . . . In če je odpuščanje, ustvariva lepoto: z lažjo je ni! Poiščite me čez čas; zdaj se vrnite k družbi, da se ne začudijo . . .“

Njuni pogledi so si segli v roke; in videla sta drug drugega, da imata vse svetlo in vse rosno v očeh.

(Dalje prihodnjič.)

Jesenska.

Vranov trop sred polja strada,
lovski rog zveni po gaju —
Zopet velo listje pada,
zopet leto je pri kraju.

Odcvetele so cvetice,
davno so se posušile,
pomožile se device,
fante nas so zapustile.

Pa je trta dozorela,
srcu dala je opore — —
Dobro voljo, dobro voljo
kdo nam vzeti more?

Milan Pugelj.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

X.

omaj je bil doktor na nogah, že je začutil nekaj čudnega v sebi: navdalo ga je kakor vino, kakor mladost je razognjilo žile.

„Korak je mladeniški, svež in nov; kdor me je videl včeraj, me danes ne bi spoznal po hoji: doktor Ambrož Čander

stopa s prožnostjo maziljenega efeba,“ je govoril sam s seboj.

Prišel je mimo kmeta, ki je vinjen pobiral rdečo culo. Sklonil se je.

„Nate očka,“ je dejal, „da se ne boste mučili! In če vas bo jutri bolela glava, — dopoldne spati z mrzlimi obkladki, popoldne piti, — to je prava reč!“

Nesolidna družba, pomnožena za tistega gospoda, ki se je malo prej prepiral z Brglezom o tendenci, je sedela pred praznim štefanom in zlagala desetice na kup; malo jih je bilo videti.

„Ali vas še žeja, fantje?“ se je zasmel Ambrož Čander na široko in pristopil. „Štefan in vrčki, to se pravi veselje! Kaj porečete, če bi morali izpiti še to in ono na moje zdravje? — Tako?! — No, pa mi povejte, koliko je bogov!“

„Vi ste edini, ako plačate pet litrov,“ je zarežal fant z vihrajočo kravato. „Če pa daste za pet štefanov, zatajim tudi vas!“

„Bravo!“ je dejal doktor z veselim smehom ter skrivoma porinil zlat na mizo. „In če pograbi katerega Venus Exterminatrix, — pridite k meni: jaz sem doktor Čander!“

Ponosno je odkorakal dalje, dokler ni prišel do notarja.

„Na moje srce, pobratim in zvezda med rodoljubi, pismouk v deželi filistejcev.“ Objel ga je in poljubil, dasi se mu je studila njegova sapa, smrdéča po vinu in kubah. „Lepo ženo imaš, Mekinda!“

„Da te vrag pojaše!“ je zbesnel notar in je lopil s pestjo po mizi. „Mar misliš, da se smeš norčevati, če si ti brez takšnega vruga?“

„I, no!“ se je splašil doktor. „Naj me le, tisti tvoj vrag; nikoli me še ni, radovednost me mika. Ampak, jaz sem mislil čisto za resnico . . .“

„Potem si navsezadnje večji osel nego jaz!“ se je začudil notar s pijanim glasom. „In prosim te za pet ran Kristovih: če je že res tako, pa mi jo vsaj zapelji in odpelji, kamor hočeš in znaš! Večno zveličanje ti prodam za to uslugo . . .“ je zaklical za njim, videč, da stopa dalje.

„Težava ne bi bila!“ si je mislil doktor z usmevom, spominjaje se notarkinega razgovora z inženirjem. Nato se je spomnil in naglo stekel k Brglezu, ki je sedel še vedno sam in osamljen, z dolgo, krivo viržinko pod brki, in je bil videti sila žalosten in otožen.

„Pozdravljeni, Brglez naš slavni! Z zanimanjem sem prejle poslušal vaš razgovor o umetnosti . . . In veste, kar se tiče tendence in tistega, sem čisto vašega mnenja. Ne le nebo in zemlja, tudi vsa četrta dimenzija mora postati tendenčna.“

Brglez ga je pogledal s sijajem otroškega veselja v očeh in je že hotel obširno utemeljiti svoje nazore. Doktor pa se je zbal prijateljstva s tem človekom, zbal se njegove nezdrave polti, njegovega vročičnega pogleda in vsega, kar je na tem človeku spominjalo življenja, zavrženega v darilo karikaturni himeri bodočega človeštva, — poznal ga je po delih, — in je odšel naprej, da odšteje slehernemu prijazno besedo in odda vsakomur žarek tiste velike ljubezni, ki je stala ta hip sredi njegove duše kakor ognjena ptica z razprostrtimi krili in čakala trenotka, ko dvigne glas in zapoje svojo visoko pesem o stvaritvi lepote.

Prikupil se je notarki, potolažil davkarico, pohvalil politične zasluge županove, ki jih živ krst ni poznal, ter izpregovoril z Jernejem Cepudrom, ki ga je prestregel na poti, o tiščanju v želodcu. Naposled se je ustavil na starem prostoru poleg inženirja in učiteljice Karle.

Skozi naraščajoči hrup veselice, ki se mu je tuintam pridruževala godba pijanega kvarteta, je padlo dvanajstero udarcev z zvonika. Bilo je polnoči, in vendar se še ni obetal konec, dasi se je mnogo gostov že poslavljal.

„S poslavljanjem se šele začinja pijača!“ je menil inženir, ki je bil ves židane volje. „Pijte še vi, gospod doktor, bolj pijte nego doslej, sicer vam bo dolgčas gledati, vam, ki niste vajeni teh manifestacij navdušenja in žeje!“

„Zakaj ne pijete vi?“ je vprašal doktor Čander.

„Ah! Jaz bi, ali . . .“

„Res, pardon! v družbi ste!“ Doktor se je ugriznil v jezik, ko je inženir s pogledom pokazal na učiteljico Karlo. „Tudi jaz postajam damam dolgočasen, kadar sem pijan.“

Kar je bilo pravcate veljačine, vse je vstajalo in trkalo s kozarci. Doktorja niso silili, da pije ž njimi, ko so videli, da se drži bolj sam s seboj in da ne mara; tako je imel prijetno priliko, opazovati do nasičenja vso pisano sliko pred seboj, obračaje se pri tem v razgovoru od davkarice do inženirja, od inženirja do davkarice.

Ali davkar se je kmalu spomnil odhoda. Žena je milo pogledala, on pa je rekel z odločnim, orožniškim glasom:

„Čas je, draga moja! — Oprostite, gospod doktor, veselilo me je — in do bližnjega svidenja . . . Jutri je delavnik, pisarna pa zahteva vedrih glav!“

Ostali pa so poleg drugih notar z notarko, literat Brglez, debel trgovec iz drugega kraja, ki je strahovito plačeval za vino, in župan, pijan kakor muha.

Karla se je vsa razsipala v veselem smehu.

„Poglejte jih!“ je šepnila doktorju, „poglejte vendar! Žolna in Cepuder, — kam bi zapisali? Moj Bog! Žolna objemlje Cepudra, Cepuder poljublja Žolno . . . Cepuder se smeje!“

Zares, in prav zares se je smejal Jernej Cepuder. Roke za škrici, breztrebušni život napet, da se je glava obešala čisto nazaj, tako je stal in se trgal v neprestanem, kakor prisiljenem grohotu, ki je bil napol podoben krakanju, napol rezgetanju. Od lampijona, ki je visel ravno nad njegovo glavo, mu je sijala luč na polomljene zobe, ki so se svetili izpod mokrih ustnic.

Župan pa, ki je bil povzročil Cepudrov smeh, se je tudi muzal svojemu po vsej priliki robotemu dovtipu. Zdaj ni imel več cilindra na glavi; ležal mu je kdovekje. Obadva palca debelih, zalitih in tako kosmatih rok, da se je videlo nadaleč, je držal v žepih telovnika; ogromna zlata verižica mu je mahala odpeta po trebuhu. Tudi ovratnik je bil odpet in kravata se je bila premeknila skoraj na ramo. Obraz je povešal čisto na prsi, tako da se je videla le prostrana pleša in drhteče mišice lic; ob tem se je zibala vsa poštava semtertja, naprej in nazaj, na desno in na levo, borila se s stolom in trkala ob mizo, brez prestanka lovila ravnotežje in ga vendar pri najboljših zmožnostih ni mogla izgubiti.

Na drugem koncu mize je sedelo mnogo učiteljev, z resnobnimi, dasi preveselimi obrazi; nekaj časa so peli, nato so se razgovarjali, dokler se niso sprli. Tam, kjer je prej počivala „vitka“ davkarica, sta sedeli dve gospodični: poštarica v rožnati obleki, dekleta z zelo hrvaškimi potezami obraza, gostih, skoraj strnjenih obrvi in z ustnicami, ki so bile željne in napete, in učiteljica iz Podgore, majhna, nekoliko starikava in vsaj po črtah lica sila skromna oseba. Živahen govor se je pletel med njima.

„Kakšno obleko si napravite za prihodnji koncert ‚Razborskega Zmaja‘?“ je vprašala učiteljica. „Tale današnja je divna; vi, Tini, imate sploh tak nedosežen okus!“

„Pa je tudi draga!“ je menila poštarica s samozavestjo. „Ugenite!“

„Kaj bi rekla?“ je zdvojila učiteljica, prepeljavaje pogled po krilu goriindoli.

„Povem vam sama: petdeset kron!“ je razodela poštarica s poudarkom in z gesto človeka, ki je smehljaje potrošil premoženje.

„O jejmene!“

„Zakaj se nisve spomnili prej, po dnevi; pokazala bi vam bila svoj ‚modežurnal‘ . . . Imenitne reči, vam pravim; tudi za vas bi se našlo kaj . . . A vi si menda ne nabavljate radi nove obleke?“ je dodala zlobno, z obširnim pogledom po obnošeni jopici in krilu, v kakršnih je bila prišla učiteljica iz svoje oddaljene doline med gorami.

„O, že!“ je dejala sirota osuplo, z žalobnim glasom otroka, ki so ga udarili po krivici. „Moj Bog! Kolikor pač morem . . . Saj veste . . . In brata imam v gimnaziji! Saj vem, da nisem za med takšno elegantnost . . . Moj Bog, ko veste, da ne morem, da nimam s čim, zakaj me potem . . . in sploh . . . to ni . . . mene boli!“ je vzkliknila naposled ter je ob krčevitem joku stisnila lice v žepno ruto.

„Gospodična, tisoč oproščenj,“ se je obrnil doktor z zlobnim glasom k poštarici, „z eno besedo, nepopisno žal mi je, kako bi rekel? . . . Stvar je namreč ta: tudi jaz že ves čas občudujem vašo toaleto, — in ostalo, se razume! — sem pravkar zapazil, da razodeva po napačnem že najmanj pol kraljestva . . .“

„Ah! Hvala!“ je šepnila poštarica s pogledom srdite hvaležnosti in hitela zapenjati gumbe ob desni strani krila, ki so bili vsi odpeti in so nad običajno mero izpodbujali bistre oči. Zardela je kakor rak; doktor si je rekel, da se je nemara česa spomnila. Razžaljena učiteljica pa je bila mahoma zgolj sijaj in je poplačala

Ambroža Čandra z usmevom tolikega odobravanja, da se mu je skorajskoraj prevzelo srce.

„Toda recite,“ se je obrnil k inženirju, „ali je ta gospoda vsa, ki jo premore vaš kraj, oziroma naš, da govorim, kakor mi pristoji zaradi bodočih dni?“

„O ne!“ se je nasmehnil inženir, „to je čisto drugače, in — zakaj vprašujete, si tudi mislim. Vi veste pač, da šteje ta slavni trg tudi še druge dostojanstvenike in ne le teh, ki so navzoči. Zakaj da ne vidite dekana in drugega duhovništva, mi skoraj ni treba poudarjati; pa tudi mnogo drugih ni zaradi istega vzroka. Potem so nekateri, sodnik in še več drugih, ki se deloma iz obzirnosti do koristi svoje službe, deloma pa tudi iz odkritega prepričanja ne prištevajo k narodu; in ostali — če izvzamemo one, kar jih je na izletih, na popotovanju ali brez denarja, — so tisti redki in dragoceni, ki se na takšnih veselich dolgočasijo . . .“

„V bodoče se bom prišteval mednje tudi jaz,“ je dejal doktor Čander s pogledom nenadnega zaničevanja vsenaokoli.

„Potem imava skupno taborišče,“ se je naklonil inženir. „In gospodična, kaj ne da, je z nama!“ je dodal ter se je ozrl na Karlo.

„Z vami?“ Karla ga je svetlo pogledala; doktor se je navsemlepem začudil njenim krepkim, izrazovitim ustnicam. „Z vami vedno . . . To se pravi, kar se tiče zanemarjanja naših veselic,“ je popravila naglo, s tihim usmevom.

„Vi, gospod doktor, se pač čudite, kako je mogoče s štirimi godci in s par tucati lampijonov, pa morda še z venci in slavo- lokom — kajti včasi niti tega ni! — napraviti veselico. Ne čudite se; sicer bi se morali čuditi, dokler boste v našem kraju, in to bi vas naposled gotovo dolgočasilo. Slišali ste, da praznujemo nocoj spomin našega slavnega pesnika Valentina Vodnika, ki je takorekoč in tako dalje . . . Začelo se je ob štirih popoldne; kmetov, ki so se navadili dovtipa, je bilo na trume. Najpoprej je imel župan svoj strankarsko politični govor, v katerem se je velikodušno odrekel vsebini, potem notar, ki je zbil desetorico šal in omenil Vodnika, nato naš dični in velezaslužni Jernej Cepuder, ki je napovedal ‚slavni gospodi‘ predavanje o ‚Vodniku in o vzgoji slovenske mladine‘ ter je pravzaprav, ako se smem zanašati na svoj spomin, predaval o zvišanju plač in o starostnih dokladah . . . Potem in do tega trenutka so govorili samo še noži z vilicami in liter z kozarci, ako ne štejemo zasebne zabave. To je vedno tako; govori in slavo- voloki morajo biti, ker sicer ne bi bilo govora o veselici, oziroma

o slavnosti; končno pa imajo — ako pogledamo v psihologijo stvari — edini namen, da privlečejo ljudstvo, ne morda z naivno mero v naivnost tega ljudstva, marveč z naivnim preziranjem dejstva, da se prosti narod norčuje na stroške naših dičnih in zaslužnih. Pravi program, resnični spored je le eden, kakršnakoli bodi firma prireditve: pijanost! Tudi govori so pijanost: pijanost geste in poze. Kaj ne, človeku je naposled prijetno, gledati samega sebe v pozi velikolepnosti in poslušati se ob patosu nevsakdanjega dne. Kako mu ne bi bilo? Položiva roke na srce, vi, gospod doktor, in jaz: ali ne čutiva sama v sebi tistih prokletih živcev, ki se omamljajo z gesto in pozo? Nekaj komedijantskega tiči v poslednjem kretinu, in življenje je vselej maskerada, v čemerkoli. Gesta in poza sta v svojem bistvu smetana življenja, in umetnik umetnikov je pravzaprav tisti, ki jo zna okušati neprestano, srebati jo z največjo harmonijo in estetiko. To je ravno tisto! Vi in jaz imava bržčas nekaj okusa, nekaj ponosa in nekaj sramežljivosti, priznajva! Izraz ni neumesten, zakaj na tem kraju so takšne tri besede izpoved očitno zavrženih grehov. Ti gospoda nimajo niti tega, niti onega. Notar sam je prejle dejal, da se rajši napije coram publico nego za zaprtimi vrati. To je vse; in kar voditelji, to kaže čeda . . . Poglejte to mizo: šest manjših, združenih v eno veliko, — da smo prej pri stvari. Pa naj ljudje ne pišejo satir!“

Inženir je bil še mlad; razvnel se je bil in na koncu, ko je morda začutil, da seje seme brez pameti, je srdito vrgel ogorek smotke za stol.

Doktor Čander ga je malo poslušal; kakor izza gore je prihajal glas. Po vseh teh vznemirjenjih današnjega večera ga je nenadoma zažejalo ko nikoli. Jezik mu je otrpnil v ustih, in kakorkoli ga je premaknil, je bil vroč in suh. Čudna, blazna nervoznost ga je navdajala ob pogledu na družbo, ki je praznila kozarce: oči so begale od obraza do obraza, in dasi je imel doktor svojo steklenico pred seboj, vendar so bile nevoščljive za sleherno kapljico, ki je je zmanjkalo v tuji posodi.

„Premalo sem pil,“ je zamrmral sam pri sebi ter zmajal z glavo. „Vse mora iti po pravem razmerju; pijača je blagoslov za nenavadne dni, in čim bolj se čudimo, tem več se nam spodobi piti.“

Začel se je nalivati, brez mere in brez olajšanja. Polagoma mu je stopala megla v pogled; roka je izgubljala gotovost; kadar je napolnil kozarec, se je razlivalo vino čezinčez, in misli, malo poprej še tako vesele in brezskrbne, so se zopet pričenjale cepiti in razdvajati.

„Zdaj nič več ne vidim samega sebe,“ je modroval natihoma. „Vrag je vzel pogled od strani; naj vzame še ostalo, zdaj me ne briga! O gospod, odpusti svojega hlapca v miru, zakaj, — in tako dalje . . . Le tuintam, kadar se zelo premagam, gledam doktorja Čandra: zelo je pomlajen, ves prerojen je videti za moje oči, tako spodoben se mi zdi, kakor je bil takrat, ko je ušel iz lemenata. Blagor tebi, Ambrož moj dragi; vsakomur ni sojeno, da bi se tako pomladil in preporodil. S čim si zaslužil nenadno srečo? Ali je bila res v tebi tista skrita, mogočna ljubezen, ki je brzdala dogodke in jih je privedla skupaj v to naključje, — ali je samo gol slučaj, ti pa si nocoj nenavadnega razpoloženja in daješ v pesniškem nadahnjenju svoje duše uram naslove, ki jih ne zaslužijo? Kaj? — Ne, gotovo si jo ljubil vse te čase, in ‚nocoj‘ velja tvojemu srcu za isto kakor ‚tistikrat‘; prisluhni k utripanju svoje krvi, poslušaj ogenj v svojih prsih, primerjaj ‚včeraj‘ svojih misli z današnjim dnem . . . Ali se ni pretvoril dolgočasni vojaški korak dogodkov v prijazen, fin, z ljubkimi figurami ozaljšan ples, tako da vidiš v trebuharjih zanimive favne, v vitkih davkaricah in v modernih notarkah nimfe, ki plešejo na piščal? — Raduj se vendar, duša, v Gospodu; vrzi od sebe malovernost, razprostri roke, da pade žarek milosti na tvojo dlan in jo zaznamuje: še preden sine dan, ti je ustvariti lepoto . . .“

Pri tej misli se je ustavil. Kaj pomeni, mu ni bilo jasneje od drugih reči, ki jih ni poznal; toda videla se mu je lepa in zanosna, obdana s posebno, skrivnostno gloriolo, in kar naenkrat je bila tako sveta in posvečena, da se je prestrašil ter jo potopil z novim kozarcem. Od zaužite pijače mu je prihajalo čimdalje mehkeje in gorkeje; z nežnostjo je mislil o Blanki, z ganjeno zahvalo je v duhu blagoslavljal njeno zvestobo in odkritosrčnost, poleg tega pa se je naslajal ob sami zavesti te svoje ganjenosti in mehkode.

„Da je grešila, pravi,“ se je spomnil v enem izmed teh trenutkov. „In da tudi njej še preostaja izpoved . . . Ali je potreba? Kdo vpraša po grehah, ako je duša čista? In ako ljubezen živi . . . Uboga Blanka Cepudrova! Ljubi me, o tem ni dvoma . . . Kako je ljubila, da ji ljubezen ni umrla do današnjege dne! Ali si je vreden, Ambrož Čander? Ali še nosiš božjo iskro v srcu? Ali si dovolj skesan in očiščen?“

Začutil je, da so se mu posolzile oči.

In takrat se je burno razveselil: rosa, ki mu je zakrila pogled, in sentimentalni vzdihljaj, ki ga je bil zaslišal iz lastnih prsi, sta

mu pričala nedvojljivo pričevanje, da je vsa njegova duševna in telesna natura zopet in popolnoma vklenjena v tisto čuvstvo, ki ga je tako zamamilo ob prvem srečanju z gospó Blanco, da skoraj ni mogel verjeti vanj: v ljubezen.

„To kupico njej!“ je ponovil, in ne šele prvokrat nocoj, ko je zopet zvrnil svojega jeruzalemca.

XI.

Čar vina je nadaljeval svoje plodnosno delo pri vsej družbi naokoli. Zdaj se je razvijal tisti čudni in za treznega opazovalca neredkoma zabavni položaj, ko napleto pijani gostje od zgolj pijačnosti razgovor o najresnejših stvareh in se razgovarjajo o častitljivih rečeh z veliko, dasi vinjeno resnobo. Z isto in še večjo odločnostjo nego ob čisti vodi, celo s strastjo pretresavajo za in proti, to pa ob čudoviščnem, nenaravno hiperbolskem letu misli, tako da se zdi ves tisti svet v svoji bakhantski važnosti kakor ozarjen z žarki tuje, posebne luči, ki izpreminja trezno dejstvenost v življenje mrgolečih karikatur.

Najlepše pri vsem je bilo to, da sta se tudi inženir in doktor popolnoma resno zaglobila v to misel in nista zdvojila niti za pol hipa, če ne plešejo nemara tudi njiju lastni razgovori in preudarki po hudomušnih ritmih pijače. Razcepila sta vso psihologijo položaja v dolgo vrsto podrobnih značilnosti, in ko sta bila pri kraju, sta se srečala z usmevom, pričujočim o popolni zavesti, da vsa znanstvena razprava niti najmanj ne velja o njiju dveh.

„In sploh!“ je zamahnil doktor Čander s priljubljeno mu besedo, „samo ozrite se: župan, in kar je drugih aristokratov, — volitve in kritika strank; učitelji, — konferenca in hospitacije, nadzornik, šolski vrt, nova metoda risanja in dolžnosti stanu . . . In čudaška družba pri stranski mizi: o ‚sti-sti-sti-stilu‘ v umetnosti. Pa kdo je tistile gospod?“

K nesolidni družbi se je bil približal človek v viseči sivi obleki, skoraj enako dolg kakor Jernej Cepuder, z debelo glavo, slok, lice suho, vse kretnje blagonadejne in sposobne, služiti za dokaze dobrega državljanskega prepričanja. Doktor se izprva ni mogel odločiti, kaj se mu vidi bolj znamenito: ali njegov belo in olivasto pisani slamnik z rjavim trakom in z ravnimi kraji, ki je venčal mučeniško glavo kakor neutešeno iskanje popolnosti — ali tista njegova kratka in obilna ženica, čokata, trebuh prevezan na dvoje, v obleki

iz črne volne, ki je predstavljala zasmehovanje vseh bivših in bodočih mod, z nepopisnim črnim slamnikom in z obrazom — o, mili Jezus, kakšen je bil tisti obraz! Lasje počesani v čelo, oči tope, napol plašne, napol razposajene in ubrane v praznični koketnosti, pogled moker od vina, usta tenka in nemajhna, skrivljena v smehljaju, ki je imel po mislih njene preprostosti nalogo, da bodi gosposki in mikaven . . . Poleg vsega tega pa je bila nje celokupna prikazen živ izraz strahu za moževo početje; kajti soprog in gospodar, dasi je bil videti blagonadejen in dober državljan, je kazal vendarle v koraku in v gestah, ki so spremljale njegove besede, že toliko mero vinske vzhičenosti, da ga ni bilo dobro prepuščati samemu sebi, kakor mu bržčas ni bilo zdravo nasprotovati.

Komaj je doktor Čander začul, da je ta čudni vitez s še nenavadnejšo polovico občinski tajnik iz Jelenice, že se je bil pričel škandal.

„Kakšni ljudje ste pravzaprav, gospodje mladi?“ je nagovoril dobri državljan tisto žejno družbo, ki se je razvijala v čimdalje popolnejši nesolidnosti. „Pravijo, da ste literatje in umetniki . . . Videl sem vas piti iz vrčkov in štefana, s krvavečim srcem sem vprašal po vašem stanu, s strahom in trepetom sem zaslišal, da ste to, kar ste . . . Moj Bog, moj Bog, gospodje mladi, čemu morate biti baš umetniki in literatje? Ali ne bi bilo bolje, da si obesite mlinski kamen za vrat in se potopite v globočino morja? Ali nimate srca za naš ubogi in zatirani narod, ki zdihuje v sponah tujčevih, dočim živite vi v nezmernosti, in slikate nečistost, in pišete svinjarije? O Sodoma in o Gomora, o umetnost in o literatura!“

Obstal je s sklonjenimi rokami, pogled zamaknjen v predjutranje nebo, kjer je ravno nad hišo sijala velika zvezda tako prijazno in milo, kakor da je prižgana v prorokovanje boljšega in blagonadejnejšega človeštva.

„Tako je! — Istina! — Tako je! — Prav ima: pereat umetnost! Ven z literaturo!“ je zaorilo po vrtu.

„Živela morala!“ je zasviral poštaričin glas.

Dobremu državljanu pa je moral tačas nekdo iz nesolidne družbe popraviti nogo, kajti nenadoma je omahnil, zagrabil z obema rokama v zrak in telebil z vso svojo dolžino na zemljo.

„Milan! Ali si se udaril? Ali te hudo boli, Milanček, Milan?“ je vzklikala med občim smehom njegova na dvoje prevezana ženica, pobiraje ga z mokrih tal, kar ni bilo ravno lahko delo.

Takrat se je notar domislil, da v enakih položajih ni pravično, ako dostojen človek ohrani brezbrizno srce.

„Ven z njimi!“ je zagrmel z mogočnim glasom. „Ven! Ven! Ven!“

„S kom?“ je zabasil župan, vihaje rokave.

„Z nečisto umetnostjo in z nesramno literaturo!“ je odgovoril s patosom krepostni glas Jerneja Cepudra.

„Gospoda, pomirite se!“ je planil v tem hipu Brglez na bojišče, lase v zraku, roke razprostrate v govorniški gesti. „To vendar ni svoboda! Kaj so vam storili?“

Ali hrabra četa ga ni poslušala. Kakor en mož je udarila nad sovražnike, in preden bi trenil, so bili premagani in pometani z vrta.

„To ni svoboda, gospoda moja!“ je kričal Brglez v junaškem gnevu. „To ni svoboda, to je nasilstvo! Tudi jaz odhajam!“

S tribunskimi koraki se je izgubil v temi.

„Pišite se vi s tisto svobodo!“ se je zasmel notar za njim.

„Pereat svoboda!“ je zahreščal župan.

„Pereat!“ je pritrdil verni Cepuder.

Nato se je razvilo obširno razpravljanje o nemoralnosti slovenske literature; doktor Čander, ki se ni ravno izogibal samote s knjigo v roki ter je bil prečital vse starejše in novejše plodove skromnih vrtov domačega slovstva, se ni mogel nehati čuditi, s koliko bistrumnostjo in bistrovidnostjo so dični možje in mične dame — te še posebej — opazile in zapomnile vsako najrahljšo dvoumnost, ki je kdaj na Slovenskem gnojila Pegazovo sled. Notar, ki je bil svoji gospe Mini v modernosti vseskozi kos, se je kosal z njo in s poštarico v takih dokazih spomina, dokler se pogovor ni izprevrigel v pripovedovanje raznoterih lepih in nelepih anekdot.

Doktor je bil zdaj takšne volje, da ga je bridko bolela odurna barva splošne zabave, kakršna se je bila razvila med gosti. Njegova duša, ki se je mahoma začutila lepo in deviško, je trpela v tej osamljenosti.

„Da ni Blanke tu, odšel bi, skrnil bi se . . . Ali pa bi se napravil na izprehod,“ je rekel sam pri sebi. „Morda teče tod, daleč kje ali nedaleč, globoka voda, mirna in kakor iz baržuna in mesečine razgrnjena, z jelšami ob tihem bregu. Tam bi se izprehajal in sladko razmišljal o neustvarjeni lepoti, o življenju in smrti . . .“

Nato se mu je zahotelo govoriti o ljubezni; prepolno je bilo srce, potrebovalo je odmeva svojih čuvstev v živem glasu, želelo je odmeva temu odmevu v besedah živega človeka.

„Malo sem doživel takšnih večerov, kakršen je nocojšnji,“ se je obrnil k inženirju. „Pusto je, in vendar je človeku sentimentalno,

ali morda — prav zaradi tega: duša se čuti osamljeno in se opaja z nasprotjem. Iz študentovskih let se spominjam, da smo se včasih ob takšnih večerih — no, zdaj se že bliža jutro! — zaljubili . . .“

„Mogoče je!“ Inženir se je skrivaj ozrl na učiteljico Karlo, ki se je nasmehnila. „V hipih osamljenosti, ko se notranjost zgraža ob puščobi zunanjega sveta, se zaljubi človek brez velikega napora. Jaz moram priznati, da sem ravno nocoj zelo zaljubljene volje . . .“

„Kaj, če bi se vam gospodična zahvalila za poklon?“ se je zasmel doktor Čander.

„O, to bi bilo naglo!“ se je uprla Karla z drobnim usmevom.

„In po zaslugi!“ je dejal inženir. „Ali vi sami ste priča, gospod doktor, da govoriva že ves čas modro in solidno . . .“

„Če je Kalifornija solidna reč, potem gotovo!“ je pritrdil doktor. „Na vsak način ste vi, gospodična, in vaš sosed dva izmed tistih redkih, ki nocoj niso govorili o ljubezni. Jaz se več zanimam, več opazujem kot novodošlec in slišim več, nego mi je namenjeno, ne da bi ravno prisluškoval. Toda reči moram, da ni najlepše na svetu, ako govore ti ljudje o ljubezni.“

„Kaj ne, da je bogokletno!“ je šepnila Karla s tiho toploto. „Toda kaj! Vi se morda smejete; vi ste pač po vsej priliki hud materijalist?“

„V teh rečeh ne bi trdil,“ je odkimal doktor z resnobo in s popolnim prepričanjem, da ne laže. „Res je sicer, da kot človek znanosti ne gledam ljubezni zgolj s pesniškega vidika, vendar pa bržčas ne mislim o njej manj visoko nego vi ali kdorkoli na svetu.“

„Kaj je torej po vašem mnenju ljubezen?“ je vprašala učiteljica polagoma, z bleskom v očeh.

„Tako naravnost je težko odgovarjati!“ je vzkliknil doktor. „Laglje bi vam povedal, kaj ni ljubezen, ker imam za to poglavje več izkušenj. Na vsak način je razlika med pravo in med nepravo ljubeznijo: bistvena razlika namreč . . .“

Prekinila ga je učiteljica iz Podgore, ki je prišla klicat Karlo, da se razslovi z dvema odhajajočima tovarišicama. Doktor jo je pogledal z neizrazno hvaležnostjo: kakor hitro je bil izpregovoril o ljubezni, se je zavedel, da ne ve niti za dve besedi naprej, kako nadaljevati.

„Misterij, kaj hočemo!“ se je potolažil sam pri sebi.

„Kaj tarna krčmar že ves čas?“ je vprašal inženir z veselim glasom, videč gospodarja, ki je hodil v črni praznični obleki okrog zapuščene stranske mize, odkoder so bili pregnali umetnike in literate.

„Plačali niso, sodrga!“ je zakričal notar, ki je slišal vprašanje, ves rdeč že v obraz.

„Do dvajset kron so zapili in zajedli, plačali pa niso borega vinarja!“ je razložil krčmar; izraz globoke potrtosti mu je krivil poštenjaško lice.

„Prenaglo so jih spravili gospoda na prosto! Jaz tudi ne bi plačal, ako bi me vrgli s silo pred vrata,“ se je oglasil mlad, skoraj golobrad učitelj. „Ali bi vi plačali, gospod notar?“

„Kuš, fante!“ se je zadril notar. „In ti, oštir, če bi se imel obesiti zaradi tega — pa zložimo mi. Kdo da kaj?“

Pijani župan je molče izvlekel listnico in je pomolil krčmarju petdesetak s tako širokim gibom desnice, da ga je morala videti vsa družba.

Doktor je tačas nadaljeval z inženirjem pomenek o ljubezenskih rečeh. Ravnokar mu je bil izumil in razložil nekakšno mistično teorijo ljubezni, ki ga je v gorečnosti zapeljala, da je pogojno zanikal snov; naposled se je razjezil:

„A nikar! To prijatelj, so reči, ki bude človeku lepe spomine, in škoda jih je za ta kraj. Fej! Poglejte!“

V plavni kretnji je zamahnil z dlanjo. Inženir se je ozrl in tudi Karla, ki se je bila med tem vrnila. Ne da bi bil namen doktorja Čandra, temveč čisto slučajno pa so v tistem trenutku vsi trije zagledali notarja v zelo genljivem položaju. Tiščal se je poštaričine rame, ona pa mu je slonela napol v naročju, roke okrog kozarca; notar je imel svoje na kolenih, kajti na mizi jih ni bilo videti.

Karla je zardela. Inženir se je z usmevom obrnil k doktorju:

„Radost je za krščanskega človeka, da najde idealista, kakršen ste vi!“

„Zdi se mi, da sem vam že povedal,“ je zmajal doktor z glavo, „jaz nisem idealist . . . Bržčas nimam niti iskrice idealizma v sebi. No, ne bodimo tako strogi: morda jo imam, nemara da sem zagrizen idealist; nocoj je vse tako prismojeno, da človek sam ne ve . . . Ali poglavitno je to, da ima vsakteri človek svoj kapitel duše, ki ga ne primerja rad s čimerkoli.“

„Ali menite, da tudi ti ljudje?“ je vprašal inženir.

„Če so ljudje, ga nimajo . . . Včasih smo se učili — seveda, katekizem je svoja reč! — da sestoji človek iz duše in telesa. Kje je duša v teh ljudeh? O, nedostatnost jezika! In naravoslovje bi celo reklo: homo sapiens . . . Škoda je v tem zraku besede ljubezen!“

„In vendar vsi govore o njej, v bližnji zvezi ali v daljni: poslušajte! „Da, po njihovem je baje tudi to ljubezen,“ je pokimal doktor z otožnim obrazom. „In vendar, če jih poslušam, se mi vidi — tako daleč je tem ljudem do ljubezni kakor . . .“

„Govnorbrcu do rože!“ ga je prekinil inženir s krepkim, kratkim smehom.

„To je usoda lepote,“ se je razjezil doktor. „In čim dalje časa se suče svet, tem huje se ji godi. Pogledajte, kaj ima čuteč človek od te proklete enakosti? Prej je bilo več sužnjev in manj gospodarjev; sužnji so bili obsojeni v svoj jarem in niso imeli časa in prostora, da bi z neukimi rokami skrunili ideje; danes pa, ko je več gospode, ni dejstvo več brutalno dejstvo, temveč vsaka uš ima svojo majhno vzvišenost in vsi ljudje svojo veliko nizkost. Nič več ni globokih globin in visoke višine, temveč samo gričevje in same majhne dolinice med njim, prikladne tudi za izprehode trebušnega banavza. Še nekaj stoletij, in isto bo zlato in blato, solnce pa se bo zdolgočasilo in bo zaspalo na nebu . . .“

Karla je bila med tem presedla h gospe Cepudrovi, ki je govorila podalje z večjo družbo učiteljev in učiteljic.

„Potemtakem ne strpite dolgo v našem kraju?“ je menil inženir.

„Ne upam!“ Doktor je skomizgnil z ramami.

„Škoda bo, če zopet odidete. Zdi se, z vami bi se človek marsikdaj prijetno razgovoril . . .“

„Saj morda ostanem. Lenoba, dragi moj, ima svoje korenine v slehernem človeku in je vsakomur mogočna podlaga vsaktere nizkosti. Danes še pravim: pojdem, ne ostanem več dolgo časa; danes pravim to, ko sem prišel, meneč, da prihajam v kraj idilske preprostosti in pastirskih šeg. Jaz že dolgo nisem vaju dežele; in takrat, prejšnje dni, sem gledal vse to z drugimi pogledi . . . Mi mestni ljudje smo v teh rečeh vedno preveč romantiki! — Pojdem, pravim, in vendar vem, da se bom polenil in privadil, naposled bom ostal iz zgolj lenobe, kakor ostanete vi in še mnogo drugih. Zame ni škoda, staram se; no, pa saj ne vemo, kaj prinese jutrišnji dan,“ se je spomnil in prijetno čuvstvo ga je navdalo. „Toda vas je škoda: vi ste mladi, čilega duha in čilega telesa; drevo, ki bi rodilo, če ne bi stalo v tej puščavi . . . Zdi se mi, da je škoda tudi dekleta, ki je bilo z vami; a to me ne briga, oprostite!“

„Ženska z dušo,“ je dejal sobesednik zamišljeno.

„Prva kategorija!“ je zamrmral doktor v svojo skrbno ostriženò brado.

„Kaj izvolite?“

„Ah, ničesar . . . Pritrdil sem vam: gospodična Karla — kaj ne da? — je vredna poštenega fanta. Vi ste zardeli? Kako mladostno! Saj ni nič zato . . . In pravzaprav ne gre, da bi se jaz zanimal; oprostite, nocoj sem čudne volje. Ne, kaj bi ljubezen na tem kraju: roža in govnobrbci!“

Karla je bila zapazila, da sta izpregovorila o njej. Povesila je glavo. Ena izmed navadnih petrolejk, ki so zdaj nadomeščale lampijončke, je stala ravno pred njo in ji je oblivala lice z mehko, rahlozlato svetlobo.

Doktor Čander je obrnil pogled od nje do gospe Blanke; zdelo se mu je, kakor da bi oči, tiste lepe in ljubljene pod visokimi loki, prosile in pričakovale.

„Tudi jaz te prosim in hrepenim!“ je odgovoril s pogledom. „Ali me razumeš? Pridem; in ti, kraljica sanj — odpri svojo dušo . . .“

Kakor hitro je zapazil gospo Blanko osamljeno, je porabil prvo priliko, da zopet prepusti inženirja Karli. Vstal je in se obrnil tja, kjer je prej sedela žena Jerneja Cepudra; toda prostor je bil prazen in njo so zaman iskale oči.

Napotil se je po vrtu, na slepo srečo. Čutil je, da mu prihaja korak težak in glava vroča, nekaj od pijače, nekaj od notranjega nemira. Tako je hodil semintja, dokler ni zasledil na desni strani vrta, čisto v temi, plotu z odprtimi vratci. Zadišalo je po cvetlicah in iz mraka se je prikazalo nedaleč kakor temna, zarasla hladnica.

Doktor Čander je pomislil, nato je prestopil prag ter priprl vratca za seboj. Zazdelo se mu je, da prihaja iz hladnice tiho, polglasno ihtenje.

„Morda mi le šumi v glavi!“ je dejal zase. „Pijan sem.“

Ko pa je stopil v hladnico, je videl žensko postavo, ki je drgetala na klopi, sključena, ruto pred obrazom.

„Ne plakaj!“ je vzkliknil tiho in je položil roko na njeno ramo: bila je gospa Blanka.

(Dalje prihodnjič.)

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

XII.

ako sta sedela v tisti temni hladnici in dokončavala svoj obračun.

Preko vrta, med debli kostanjev, ki so stali v črnih, ostrih siluetah, je ležal razsvetljeni prostor zelo daleč kakor pisana, ozarjena lisa, topeča se na vse strani. Glasni

krik ostale družbe je bil skoraj še odurnejši, ko je prihajal v to zatišje; in kakor nalašč se je visoka, tenka senca Jerneja Cepudra tako čudoviščno zibala pred prvo svetiljko, da doktor Čander ni mogel vzdržati pogleda v tisto smer.

Ko se je gospa Blanka pomirila in otrla solze, je sedla tesneje k njemu; pustila mu je položiti njegovo roko v svoji dve, pomolčala je nekaj minut, nato je izpregovorila:

„Zdaj pride tista moja izpoved, ki vam jo dolgujem; obljubila sem vam jo, prijatelj moje duše, ker brez nje ni popravljeno, kar se je zgodilo zlega v minolih dneh. Živeli ste v teh časih najine ločitve, izkusili ste marsikaj in veste gotovo, da tudi žensko srce ne more brez posledic preboleti neutešene ljubezni. Tudi v meni je kričala lepota po uslišanju ali po smrti; in tudi jaz sem jo hotela umoriti, zakaj od lepote je strašneje poginiti kakor od greha . . .

Ko smo pokopali očeta, sem kmalu videla, da je izgubljeno do vinarja vse njegovo premoženje. Prodali so hišo in posestvo, pohištvo, dragocenosti in vse, kar je bilo njegovega; in še se je izkazal primanjkljaj, ki ni bil mnogo manjši od moje dote po materi — nje niste poznali, umrla je, ko mi je bilo jedva sedem let — naložene v hranilnici in nedotaknjene. Z bridkostjo sem slišala, da nisem ostala brez imetja; kolikokrat, sem mislila sama pri sebi, se je pač boril ubogi oče s svojim poštenjem, da si ni pomagal z denarjem, katerega lastnica je bila hči! V poslednjem trenutku si je morda premislil in se zbal: kaj bo, če izgubim tudi to! In da ne

bi podlegel izkušnji — ravno zato je nemara tako nanagloma končal življenje. Mnogo ni bilo tistega denarja, vsaj za razmere ne, v kakršnih sem živila dotlej: jedva tridesettisoč goldinarjev . . . Da ni bilo nesreče, ki je prišla med naju, med vas in mene, po volji očetovi, bi bila pa moja dota vendar zadoščala za naju oba, da bi bila dosegla svoj cilj in zgradila trdno podlago srečnejši bodočnosti. Brez vas — kaj sem hotela z denarjem? Brez vas mi je ostajala edina skrb, urediti razmere tako, da mi poleg gorja ne bo še treba prenašati zavisti in nemega očitanja neplačanih upnikov. To sem storila . . . Odstopila sem vso svojo doto v pokritje dolga, in ko je bilo poplačano vse do zadnjega vinarja, mi je ostalo par stotakov. Tudi to je zadoščalo. Kajti moj sklep je bil že davno zrel; kaj mi je preostajalo? V kraju, kjer so se godile po vrsti vse te strašne reči, v kraju, kjer mi je govorilo iz slehernega očesa tisto radovedno sočutje in poznanje moje žalostne historije, v tistem kraju nisem mogla več živeti. Kam torej? Kaj odslej? Ali mi je bilo vredno, da bi vpraševala? Kamorkoli; naj teče odsihdob življenje, kakor bo veleval slučaj: enkrat prispeje vsaka reka do svojega morja! Natihoma, brez slovesa od sorodnikov, kjer sem stanovala zadnje čase, sem zapustila rodni kraj in ga nisem več videla od tistih dob; predpust se je ravno bližal koncu. Spominjam se še otožnega nasmeha, ki me je premagal, ko sem iz vlaka zadnjikrat pogledala na domače strehe, misleč si: potekaj, predpust; zdaj se začenja tista maskerada mojega življenja, ki se nikdar ne bo končala . . .“

Gospa Blanka je premolknila; doktor je čutil, kako težko ji je govoriti. Globoko je zasopla, nato je nadaljevala.

„In zdaj se začenja nelepa povest. Ali veste, kaj sem postala, ko sem dospela v Ljubljano? Ugenite! — Kaj ne, da je težko? — Postala sem natakara, natakara v navadni gostilni, kjer je bilo polno trgovskih pomočnikov in vojakov; tudi študentje so popivali tuintam . . . Čemu si ne bi bila izbrala takšnega stanu? Takrat je bilo že vseeno. Priznavam, težko sem se privadila, mnogokrat me je obhajala groza in kes. Pomislite: tisti odurni gostje, večjidel samci, s svojim zaničevanjem do ženske, ki jim streže . . . Kjer so moški natakari, jih menda ne zaničujejo tako. Kmalu sem izprevidela, da me smatrajo ti ljudje za nekakšno sužnjico, ali recimo, za mrtvo last svojih želja. Pripetilo se je, da se mi je ta ali oni surovo približal; ubranila sem se ga z ogorčenjem; kajti dasi sem bila izbrala zaničevan poklic, vendar nisem marala ubijati svoje lepote z

vsakomer, kadarkoli, proti svoji volji. Ali mislite, da se je zadovoljil, kdor je bil tako odgnan? Kaj še! Nihče ne prešteje besed, ki sem jih prebolela. In tisti pogovori! Mnogokrat sem premišljala in ugibala sama pri sebi: ali je mogoče, da se še kje na svetu razgovarjajo tako o takšnih rečeh, ki so bile posvečene že v prvem človeku? In zakaj govore tisti gnus nalašč meni na uho, zakaj ravno takrat, kadar sem navzočna? Ne bodi tam — dolžnosti zanemarjaš; če pa si in čakaš — poslušaj! Ako bi danes še verjela v pravičnost božjo in v plačilo onostran groba, bi morala reči, da sem takrat odslužila, karkoli se je zgodilo potem in karkoli se še more zgoditi. Izprevidela sem kmalu, kako nizko mislijo ljudje: ker živiš od naše potratnosti, bodi podla, kakor hočemo mi. Ne da bi bilo naše dobro ali naše zlo! Samo ker hočemo, bodi podla; čemu se upiraš, ko veš, da si manj od prodane sužnje?

Dasi so mi tisti razgovori odkrili marsikaj novega izmed skrivnosti človeškega življenja, ki jih doslej nisem tolikanj poznala, predvsem pa ne v tisti odurnosti, ki jim jo dajejo misli nizkih ljudi, vendar ne morem reči, da bi me bili pokvarili: človeka se ne prime, kar posluša z obsojanjem. Pri vsem tem pa tudi ne morem tajiti, da duša, čeprav se ne vdaja zlemu, od takšnih vplivov otrpne in posurovi; ves tisti veliki del življenja, ki se je gibal prej na tleh oskrujenih skrivnosti, izgubi nekaj nevidnega, in tisto nevidno je bržčas poezija in lepota . . . Človek se iztrezni in zagleda komedijo neskončne smešnosti, če že ne sleherni trenotek, pa vsaj v veliki večini hipov svojega mračnega življenja. —

Tako sem se polagoma naučila umevati, zakaj mi toliko mojih gostov izkuša biti všečnih in prijetnih, zakaj moram tako pogostoma slišati, da sem lepa, včasih tudi od ljudi, ki niso bili zoprne zunanjosti in ne zlobni ter podlih besed. To spoznanje mi je pokazalo najstrašnejše orožje maščevanja, ki ga ima ženska v svojih rokah in Bog mi je priča — kar so mi storili posamezni, za to sem se osvetila vsem! Bodisi nečiste želje nagonov, bodisi prava ljubezen, ki mi je cvetla tuintam — oboje sem se navadila razvnemati do viška in tik pred uslišanjem pobiti z zaničevanjem. Tako sem okušala vsaj nekoliko tistega ravnotežja, ki mora biti v človeškem srcu, da se ne raztrga od nepoplačanih krivic.

Tri leta sem že bila v tisti gostilni, tri dolga leta brez solnca in brez tolažbe . . . Kdo prešteje vse, kar je tačas izgubila moja duša? Proti koncu tretjega leta je tudi bilo, da sem popolnoma obupala nad združitvijo z vami, obenem pa izprevidela v zagonetki

očetovih zadnjih besed tisto rešitev, ki ste mi jo vi nocoj potrdili. Po tej gotovosti mi je bilo vseeno — o Bog! tako vseeno, da bi se bila z veseljem prodala za denar sramote, ako ne bi bila prepričana, da je moje življenje nižje ponižanje od tistega . . .“

„Dva gosta sta mi tačas posebno ponujala svojo ljubezen,“ je nadaljevala gospa Blanka po daljšem molku, „mlad črnolas trgovec, ki me je prosil roke in mi je obetal zlato bodočnost, ako ga uslišim in postanem njegova žena, ter grbast godec, ki se je zavedal, da je grd in ostuden, in mi zategadelj nikdar ni rekel besede, temveč je čakal kakor suženj med radostjo in trepetom, kdaj mi lahko izkaže prijaznost ali kdaj ga poplačam s toplo hesedo. Trgovca sem odbijala, na tihem vesela njegovih muk, z grbcem pa sem bila dobra, polagoma in po pameti, ker sem vedela, da ga ne morem dovolj kruto prevarati, dokler se ne naseli v njegovem nezaupnem in od misli na svojo napako zbeganem srcu popolna in nedvojljiva nada. Tako so se vršile reči, dokler ni prišel nekega dne trgovec, bled in prepadel, s čudnim ognjem v očeh, ob uri, ko ni bilo žive duše v gostilni. — Blanka, je dejal, nič več ne morem strpeti, zdaj bodi konec, kakorkoli že! Ponujam ti roko in ognjišče, vzemi me, ako moreš živeti ob moji strani; vse življenje ti hočem služiti kakor pes . . . Če pa praviš, da ne, potem si ti poslednja duša, ki je govorila z menoj. — S temi besedami je potegnil iz žepa majhen, črn revolver s svetlim držajem in ga je spravil, ne da bi bil še kaj pripomnil; nato je obstal, oči kakor dva vroča oglja. Ambrož, ali mi verujete, da tisto uro ni bilo usmiljenja v meni, niti iskrice, niti usmiljene misli?“

„Verujem!“ se je nasmehnil doktor s trpkostjo. „Kolikokrat sem bil jaz neusmiljen!“

„V meni je bila sama divja radost,“ je nadaljevala Blanka, „in zavest, da je prišel trenotek, ki ga morda ne okusim nikoli več. S tisto gotovostjo zlobe, ki si je še danes ne morem razložiti, sem zagledala vse posledice in ves njih zapletek jasno pred seboj. Dva naenkrat! je zavrisknilo v mojem srcu. Veš, kaj ti povem? sem mu dejala — tikala sva se, ker me je nekoč preprosil, da sva pila bratovščino. — Takole ti pravim, fantič moj: ti stori, kar hočeš! Kaj me skrbi? Jaz pa ti povem nekaj drugega: preden jutri zatone dan, se dam drugemu, brez ljubezni, samo v pohoto njegovo, zato, da bo vedela vsa sodrga, kar vas je, da mi ni niti do vas niti do tistega, kar vam odrekam! — Obrnil se je, tak kot smrt, in je šel brez besede. Po kosilu je prišel grbec. Sedla sem k njemu. —

Františku — tako smo ga klicali, ker je bil Čeh, iz Prage doma — Františku, poslušaj! mu pravim potihoma, da ostali gostje niso čuli. Oči so mu zasijale, siromaku. — Daj, Františku, pojdi popoldne z menoj na izprehod! — Ali — kako? je zastrmel grbec od veselja in mi kar ni mogel verjeti. — Ti da hočeš? In z menoj?... Pa če res maraš — o, jaz bi rad! — S takšnim hrepenenjem je zategnil tisti ‚rad‘! Bilo je po leti; šla sva po Ljubljanskem polju gori do Save, in ko sva prišla zvečer nazaj, sem bila njegova, njega prvega. V gostilni so me čakali vsi gostje z novico, da se je trgovec ustrelil o belem dnevu, sredi ulice. František je bil tako pijan od sreče, da ni razumel ničesar; vsi so ga gledali z zavistjo in s sovraštvom. Nasmehnila sem se novici, saj sem jo vedela naprej; ako ne bi bila verjela trgovcu, da se res ustrelil, ne bi bila šla s Františkom na izprehod! Gostje so me pričeli psovati, očitaje mi, da sem kriva samoumora. In eden izmed njih, trgovčev najboljši prijatelj še izza detinskih let, ki je imel vse oči krvave od joka, je priskočil k meni ter me je udaril po obrazu. Takrat sem stopila malo nazaj in sem dejala tiho, čisto tiho, z mirnim glasom: — Poslušajte, ljudje! — Molčali so kakor psi, ki jim ukažeš. — Da boste vedeli, kako malo me skrbi, če se kdo od vas strelja zaradi mene ali če se nihče ne strelja, in kako malo mi je do tega, če me kdo ljubi ali če me nihče ne ljubi: Františku, povej po pravici! Ali se je zgodilo med nama ali se ni zgodilo? — František se je v prvem hipu stresel in ostrmel; nato je menda pomislil, da zdaj tudi on lahko poplača vse tisto zaničevanje, ki so ga morili ž njim, in zasmeh tekmecev, ki so bili že davno opazili, da me ljubi. — Da, res je, bila si moja! je vzkliknil s svojim slabotnim, jetičnim glaskom. Ali premislite osuplost in besnost vsenaokoli? Jaz pa: — Františku, da bodo bolj verjeli, povej jim, kako je bilo? Natanko jim razloži... Nič se ne boj, nič se ne sramuj, saj se tudi jaz ne bojim in ne sramujem: popiši jim, kako je bilo? Jaz hočem, da jim poveš... — In František, revež, omamljen od sreče in od sovraštva, jim je s tisto posebno zlobo grbcev na drobno razložil in popisal, kako je bilo. Ko je bil pri kraju, ali veste, kaj se je zgodilo? Kakor jata psov so planili name: — Vlačuga! Satan v človeški podobi! — S pestmi, s palicami, z nogami... Trgali so mi obleko z života: gola sem ležala tam na tleh, ko so me bili. In naposled, ali veste kaj? Tisti trgovčev prijatelj — morda je hotel maščevati mrtvega? — je skočil proti meni... Pljunila sem mu v lice: ni me izpustil. Šibki grbec, tudi on ves tepen in krvav, se je zapodil vanj; pobili so ga na tla...

Takrat je prišel gospodar in me nemudoma vrgel na cesto; toliko da sem se smela preobleči. Zunaj me je čakal František, pobit in objokan. — Pojdi z menoj, moja bodi! je dejal. Trudil se bom, ničesar ti ne bo nedostajalo; kakor žival ti bom služil do smrti! — In zdaj sem opravila še ž njim: — Františku, sem dejala, poslušaj me, dobro si zapomni in vse mi verjemi. Vidiš, Františku, nisem te ljubila, ne maram te in nikdar več nočem biti tvoja. To je bilo le enkrat, le danes in le zato, da pokažem vsem: ne maram nobenega. Izbrala sem si tebe samo, da povem jaz in da ti poveš vsem, ki bodo navzoči: zaničujem vas, nikogar nočem! Zato in v znak, da je tako, sem si izbrala tebe, Františku, ki si grd in gnusen, tebe, ki si grbast in jetičen, najostudnejši med vsemi! — František je obstal tam sredi ceste; vsa kri mu je izginila iz obličja. Še danes nisem pozabila njegovega pogleda. Nato se je vrgel v prah, kar tam, in pričel plakati kakor dete . . . Ljudje so ga pobrali, on pa jim je ušel; stekel je v glasbeno društvo, ukradel struno s kontrabasa in se obesil na mostovžu, ki je bil teman . . . Tisto noč sem zapustila Ljubljano in nisem je videla več.“

Tako je pripovedovala gospa Blanka, z glasom, ki se je po nekod trgal, med kratkim, histeričnim smehom, trepetaje po vsem vitkem životu.

Doktor Čander pa je držal roke pred obrazom in ponavljal topo in zamolklo:

„Kriste, Kriste! Tudi vi . . . Kakor jaz . . . Kriste, moj Bog, tako strašen sad rodi ljubezen, ki so se nad njo pregrešili, da ne krvavi le tisti, ki je bil prizadet, marveč sto in sto drugih, ki so pravični, glupi in nedolžni . . . Uboga Blanka, kaj ste trpeli, da ste dopolnili tolikšno maščevanje! Nehajte, duša, ne mučite se!“

Ali Blanka je še pripovedovala:

„Le malo še ostaja historije . . . Dogodki mojega poslednjega dneva v Ljubljani so me tako premagali, da sem se hotela odpočiti. Zatekla bi se bila v eno izmed tistih starih, svojskih gorenjskih vasi, da se mi ni ravno takrat ponudila ugodna služba v majhnem mestu na Dolenjskem. Kje? Vseeno je . . . Sprejela sem jo; in spet se je začelo tisto kakor prej. Prve dni sem pač menila, da je dvoje smrti izbrisalo račun; kmalu sem spoznala, da je bilo vse tisto le kakor kapljica v morju. In marsikaj bi se bilo še zgodilo, da nisem začutila novega, drugega življenja v sebi: postala sem bila mati! Oče je bil František . . . Moj najstarejši je njegov sin; ako pridete k nam, ga boste videli. Materinstvo me je spravilo na druge misli, in

dasi sem vedela, da ne morem ljubiti nikogar več, vendar sem postala žena Jerneja Cepudra, ki me je zasnubil v tistem kraju, zato da ne bi bilo treba otroku nositi prokletstva materinega gorja. Vprašali me boste, kako živim z Jernejem; pogledajte ga in mislili si boste! Priden je, rad me uboga, pa tudi tepe me včasih, kadar je volja božja in njegova. Pokaj me ne bi? On ve, da zaslužim, ako sodimo po njegovi pravici: varala sem ga, ne le enkrat, temveč mnogokrat, včasih iz upornosti, včasih iz usmiljenja z zaljubljenimi fanti, včasih iz tihe bolesti in iz samega hrepenenja po tem, kar je prepovedano in obsojeno — zaradi ravnotežja . . .“

Zdaj je gospa Blanka umolknila. Njen glas je pričal, da je trudna; zmisel besed je kazal, da je izpovedi sklep. Doktor Čander pa se je začutil v velikem trepetu duše in telesa; vedel je, da se zdajzdaj odloči njegova ljubezen.

„Blanka!“ je izpregovoril z rahlim, pobožnim glasom. „Ljubila sva se; ali se nisva ljubila? Grešila sva; ali nisva grešila? Toda odpustila sva drug drugemu; ali si nisva odpustila? In tako je duša čista; mar ni čista? In ista je naju duša, kakor je bila prvi dan; nič se ni zgodilo, nič se ni izpremenilo, le ura je prišla, da izpolniva ljubezen in ustvariva lepoto . . . Ali ni duša ista? Ali ni prišla najina ura, Blanka, ti moje večno hrepenenje?“

Morda je hotela Blanka Cepudrova odgovoriti; ali tisti hip se je zunaj na pesku oglasil korak, in namesto besed je govoril objem, kakršnega sta sanjala pred dolgimi leti, ravno tisti objem in tisti vroči poljub . . .

Korak se je oddalil; dvoje šepetov se je oglasilo v temni hladnici, dvoje duš je v eni ljubezni slavilo svojo svatbo, v jutro po slavnosti slavnega Valentina Vodnika.

„Prideš?“ je vprašala Blanka vroče, ko se je napravljala iz hladnice.

„Pridem!“ je vroče odgovoril doktor Ambrož Čander; otrl si je čelo z dišečo ruto in je nekaj minut kasneje odšel za njo, čuteč neodoljivo omotico, posledico izpitega vina in okušene ljubezni.

XIII.

Krčmar in natakariče so postopali z nejevoljnimi, zaspanimi obrazi; vsi gostje so stali in se zares odpravljali domov. Mnogo jih je bilo odšlo; doktor je zapazil predvsem, da sta se poslovila inženir in učiteljica Karla.

Pijanost se je bila med tem razrasla do bujnega obsega. Kar je videl doktor pred seboj, je vrvelo kakor ples na Kleku ali kakor igra v gledišču s čudnimi marionetami, ki jih vodi izvrsten komik za nevidne niti. Vse te postave so se zibale, prevračale, padale po mizah, po stoli in po tleh, vlekle druga drugo semintja, ali pa objemale kostanje, izuščaje nenavadne in nikakor etiketne glasove; vendar pa ni nudila obča slika ničesar novega, marveč v povečani meri tisto, kar je bilo že prej. Izpremenil se je bil samo pogled doktorja Čandra: dočim ga je prej navdajal zdaj popolnoma pozabljeni srd in stud, se je smehljal te hipe z naivno, prizanesljivo dobrohotnostjo, skoraj prepričan, da morajo imeti vse stvari vendarle skrit globlji zmisel, pointo in dovtip, ter jezen nase, ko je čutil, da ne more ničesar razbrati in spoznati.

„Samo jutri jim bo nerodno, ko bodo pomišljali, da so igrali komedijo za trezne ljudi!“ je pomišljal na tihem.

Krepostni Jernej Cepuder je bil čimdalje burnejši v objemih in poljubih. Zdaj je ležal za vratom županu, zdaj notarju, ki je sedel kakor široka nečistnica in sprejemal nadučiteljeve ljubeznivosti z vsem nemim patosom vinjene resignacije.

Notarka je silila v literata Brgleza, ki se je bil vrnil po svojo prej pozabljeno soprogo. S koketnimi usmevi, z besedami, topečimi se v glasovih piščalk in klarineta, je razpenjala mreže kroginkrog njegovega srca, on pa je gledal mrko izpod svojih kuštrov ter puhal dim viržinke v napol izpraznjeni kozarec, tako da je imela limonada pač že silen vonj po dišavi cesarskega tobaka. Morda je razlagala tudi njemu svoje misli o modernosti žene, o nepopisno lepi reči ljubezni in o svojih prijateljskih željah; zakaj ravno v trenutku Čandrove pozornosti je z maščevalno resnobo izbruhnil vprašanje: „Kaj mislite, milostljiva, o tendenci v umetnosti in literaturi?“

Doktor je šel dalje; nenadoma ga je prijelo nekaj za ramo. Župan, že skoraj brez zavesti, oči in usta odprta na stežaj, ga je potegnil k sebi na sosednji stol:

„Kod pa ti hodiš, doktorček moj? . . . Ejá, ti si . . . tako . . . tako . . . in ongá; sploh, z eno besedo . . . Veš, fant iz fare si . . . in nič ne zameri — za Kriščevo voljo, nika . . . ne zameri! Saj vidiš, mi — smo pač tako . . . tako . . . in sploh, z eno besedo . . . mi smo rodo . . . kako se že pravi?“

Doktor mu je šepnil hudomušnost v uho.

„Da, da, rodobrbci!“ je vzkliknil župan z veselim glasom. „Rodobrbci, rodotepci, rodomrcine . . .“

Omahnil je z rokami po mizi; sline so se mu cedile po bradi, glava je udarila na prt, in zazdelo se je, da se ves razsuje v zadovoljnem, otroškonedolžnem hihitanju.

Krepostni Jernej Cepuder je bil tačas na drugem koncu mize. Z litrom v roki, glavo nizko na prsih, telovnik odpet, noge lomeče se v kolenih, je splezal nanje in obstal, vsak hip v nevarnosti, da pade in se ubije. Cilinder mu je zapustil umno teme ter priletel naravnost gospe Blanki v naročje.

„Gospoda slavna!“ je pričel Jernej Cepuder.

Trušč se je polegel; Cepuder pa je nadaljeval:

„Sla-avna gospoda! . . . Gospoda slavna! . . . Gospodje in dame! . . . Sile-lentium! . . . Dame in gospodje . . . Cenjeni rodoljubi . . .“

„Šema, molči!“ je zarežal notar; Jernej Cepuder pa je tistikrat že sam od sebe izgubil ravnotežje in bi se bil zavalil vznak po tleh, da ga ni prestregel krčmar, ki se je bil zaradi važnosti postavil v bližino. Ob občem grohotu in obupnem prigovarjanju gospe Blanke, ki se je zdajpazdaj prekinjala s pogledi na doktorja Čandra, je zopet nadel svoj cilinder ter obsedel poleg žene, v veliko nejevoljo doktorjevo, ker je moral zdaj odložiti svoj namen, da se ji pridruži.

Kozarci so peli semintja, krčmar se je upiral, da mu zmanjkuje vina . . .

„Tini, zapoj nam, preden odidemo!“ je zaklical notar in je postavil poštarico na noge.

„Katero?“ je vprašala poštarica; njen obraz je bil rdeč, polne ustnice so še drhtele.

„Ej, tisto: Al mi ga žin . . .“

„Ah, kaj tisto! Tisto si sam zapoj! Gospod Žolna, kaj pravite vi?“

„Mtadrata, Katarina . . .“

„Preveč lepa je! To zna samo gospod župan . . . Vsaj vi kaj nasvetujte, gospod poštar!“

„Blago-or mu, ki se spočije . . .“ je intoniral poštar.

„Buu! Vi ste pametni kakor ‚modri vol‘!“ se je razsrdila Tini. „Kaj veselega, ali razumete? Jaz vendar ne morem sama izbirati . . .“

Poštar je bil pijan in truden; obrnil se je proč, nestrpno je zmignil z rameni.

Jernej Cepuder je hotel slišati:

„Stoji tam šola zidana . . .“

Ali Tini se ni menila za njegovo željo. Pristavila je stol k nedaljnemu kostanju, stopila nanj, podvila krilo, da so se izrazili tenki, napeti udje, ter pričela z drobečim, jasnim glasom prepevati znano nemško pesem, ki jo je bil doktor jeseni poslušal po dunajskih gostilnah in varietéjih.

Toda on ni pazil in je ni takoj spoznal; šele ko se je poštarica zazibala z besedami:

„Du meine Se-he-hehnsucht,
du meine Woh—ne . . .“

je dvignil glavo, z dobrohotno blaziranim usmevom, ki ga je bil vajen iz takšnih zabavišč.

Imel je še poln liter pred seboj; pil je željno, hlastno, z nepoznano naslado in nalival sobesedniku, ki se mu ni bil predstavil. Pijanost se ga je lotevala bolj in bolj; smešni pisani krogi so se vrteli pred očmi.

Poštarica je končala. S prožnim skokom se je pognala na tla; krilo je obviselo na stolu. Popravila ga je, v spretno pritvorjeni zadregi naivnega dekleta, dočim se je s ploskanjem mešal grohot.

„Bravo, Tini, bravo!“ je klical notar. „Pridi na moje srce!“

„Kakor škrjanček!“ se je poklonil Jernej Cepuder iz svoje vinske zamišljenosti.

„Kakor čuk!“ je zacvilil pijani Edvard Žolna z nenaravno visokim glasom.

„Dovoljujem ti, da me smeš poljubiti,“ je sklenil notar. „Takole: cmok!“

„Počasi, počasi!“ je siknila rdečenosa notarka, ki si je že ves čas grizla ustnice.

„Nikar se ne onegavi! Saj me ti tudi lahko, kolikor hočeš: kadar spim!“ se je zarežal mož; vsi so se razveselili dovtipa in so bušili v smeh.

Doktorja Čandra se je tačas polastil resnobni Brglez ter mu z zadovoljnim patosom pričel razkazovati židovsko šalo.

„Izborna, hahahaha!“ se je zasmel ustrezljivi Ambrož Čander, ko je Brglez končal. „O, ti preklicani reb Mojše, da bi ga strela! Da, da, to mu je šlo kakor Mohamedu krajec skozi rokav . . .“

„Mohámeda, se naglaša!“ je vzkliknil Brglez nestrpno.

„Saj sem rekel Mohámeda!“ se je užalilo zdravniku.

„Móhamedu, ste rekli!“

„Mohámedu, sem dejal!“

„Oprostite!“ Brglez je patetski udaril po mizi. „Saj vendar poslušam z lastnimi ušesi!“

„Še bolj oprostite!“ se je nasmehnil doktor z ironijo, čuteč, da ga nocoj za nobeno ceno ne bi bilo mogoče zaplesti v prepir. „Tudi jaz sem govoril z lastnim jezikom in vem, kaj sem govoril!“

„Ah, kaj!“ se je razburil Brglez. „Vi ne veste ničesar, ki ste že pijani; jaz se lahko zasledujem, ker sem abstinent!“ Samozavestno je dvignil svojo kalno, zakajeno limonado.

„Da, da, Kristemarija!“ se je tačas vmešal zaslužni Jernej Cepuder, obračaje se s širokimi gestami do Brgleza, do doktorja in do ostalih. „Da, da, gospoda moja! Da . . . Abstinenca . . . da, in tendenca . . . in pa tale trikrat prokleta . . . literatura, zaradi te trojice pojde enkrat ves svet . . . k hudiču! . . . Srce mi krvavi . . . in takorekoč . . . predragi kolega Brglez . . . takorekoč . . . moja duša je žalostna do smrti . . . zakaj, tudi ti — et tu, Brute! — si eden izmed tistih . . . očitnih grešnikov, ki . . . strupijo naš nepokvarjeni narod . . . in ga pridijo z novotarskimi . . . idejami . . . Ampak, le počakaj, dragi Brglez: Jaz, Jernej . . . Cepuder takorekoč . . . ti bom že dal . . . in ti . . . takorekoč pokažem tvojo satansko abstinenco . . . jaz, tvoj uradni predstojnik, . . . in tvojo tendenco . . . in pred vsem tvojo sedemdesetkratsedemkrat prokleta literaturo . . . Ich kenne dich, Spiegelberg! . . . Sicer pa, brez zamere . . . nič nisem hotel hudega,“ je govoril krepostni nadučitelj, cincaje ob vsakem presledku s koleni, „z eno besedo . . . ničesar nisem dejal . . . Rad te imam, draga duša — zlata duša, mili . . . moj Dušan Brglez!“ In že ga je poljubljal, da se je ubogi literat jedva branil njegovih mokrih ust. „Daj, Brglez . . . pij! . . . vsaj en kozarec . . . na moje zdravje!“

„Nikdar!“ je vzkrasnoslovil literat ter izbočil prsi kakor rimski junak na braniku republike.

No, preden sta se učitelja do konca razprla, se je razigrala druga, zanimivejša drama. Tuji, nečloveški glasovi so pričeli doneti iz nedaljne bližine, in nihče, kdor je imel količkaj trezna ušesa, ne bi bil mogel trditi, da so količkaj sorodni z glasom zaslužnega Edvarda Žolne. Ko pa so se pričeli ozirati in so, sami pijanih in zaspanih oči, po dolgem in trudapolnem iskanju odkrili debelo, omagujočo postavo na govorniškem odru, ki je služil prej za Vodnikovo slavnost, so se morali naposled vendar prepričati, da je županova.

Milan Mekinda je kolovratil pod oder.

„Kaj . . . kaj . . . praviš?“ je izpregovoril s težkim glasom, ko je stal tik pod njim, loveč ravnotežje z razprostrtimi rokami, dlani in prste povešene kakor dvoje kril.

Županja, ki je prej ni bilo mnogo na izpregled, je poslušala in jokala z donečim, raskavim basom.

„Poslu-lu-luuuh!“ je zakričal Jernej Cepuder. „Posluh, gospoda . . . moja! Naš velezaslužni . . . gospod župan ima besedo!“ je zaključil naglo, z vikom obupnega navora, kakor bi se bal, da mu v naslednjem trenutku opeša moč.

Župan pa je kazal sila prijazen pogled in pravcat zgled junaka požrtvovalnosti; zakaj, dasi že ni mogel več stati na nogah, marveč se je z desnico držal ograje ozkega in tesnega odra, z levico in zgornjim životom pa je visel čeznjo, Milanu Mekindi pod nos — vendar si takorekoč ni mogel česa, da ne bi pred resničnim slovesom — kajti poslavljali so se minuto za minuto že ves večer — izpregovoril še par navduševalnih in blagonadejnih besed v srčno razveseljenje navzočnega poslušalstva.

„Cenjeni rodo . . . m-e . . . da, cenjeni . . . kako smo že rekli? . . . rodo . . . rodo . . . ah! viktorija! . . . rodoobrčci, rodoslioni . . . rodokanalje . . . rodointakodalje! Ako bi se . . . približal zakleti . . . in zagrizeni sovražnik . . . našega milega rodo . . . pardon, rodu slovenskega . . . s sabljami, puškami, bajoneti . . . in s kanoni . . . ter bi se predrznil trditi . . . da — z eno besedo, Bog nas živi! . . . Mi smo . . . tepci, gospoda . . . moja . . . — ali Bog je pameten . . . da — in milostljiv . . . Živio! — Mi, gospoda moja . . . velezaslužni rodo . . . rodopijanci . . . dične . . . in debele dame — mične . . . in suhe gospodične — mi . . . mi, in še enkrat — mi! . . . stojimo na braniku . . . in tako dalje . . . s kanonom . . . z bridkim . . . ki je zmerom nabit! . . . In zdaj, velespoštovani demonstrantje . . . vas pozivljem . . . da se razidete v Gospodu: zora puca . . . biće dana!“

S temi besedami je Edvard Žolna omahnil; skril se je za ograjo, izustil je čuden glas. Krepostni Cepuder se je po vseh štirih napotil na pomoč; gospa Blanka je stala zdaj poleg doktorja in si brisala oči, pri tem pa se je mnogo smejala, dasi ji je pod bluzo in pod tenkim šalom trepetal ves život kakor od vročice.

Precej je trajalo, prederi je prispel Jernej Cepuder na vrh. Na posled se je pojavilo mahanje z rokami, začel se je razgovor.

„Tak vstani . . .“

„Pu-u-uuu . . .“ Nič več.

„Dragi, ljubljani . . . Edvard Žolna!“

„Svi-i-iii . . . — Figo!“ Molk.

„Hočeš . . . nočeš . . . moraš!“

Tako se je junaški odločil požrtvovalni prijatelj zgovornega župana, in res ni odjenjal, dokler nista stala obadva na nogah. Ampak, sveta Devica! Kakšen je bil župan! Obraz napol siv, napol krvav in umazan, oči divje, kakor da je izgubil pamet; in tudi obleka se ni baš ponašala s snago.

Zdaj sta hotela doli, po tistih štirih stopnicah, ki so vodile na oder. Čez prvo je šlo po sreči; na drugi sta omahnila, čez tretjo in četrto sta se zakotalila: župan kakor žoga, dočim so suhi kraki Jerneja Cepudra nadaleč kolebnili po zraku.

Kakor sta padla, tako sta obležala; podolgem, dvoje kep, ki sta se jedva premikali in renčali z zamolklim, nerazumljivim glasom. Župana sta pobrala Brglez in notar, ki je pri tem podjetju sam trikrat ali štirikrat poljubil zemljo; nato se je Brglez s pomočjo doktorja Čandra posvetil Cepudru:

„Tak vstani, no!“ je rotil z drhtečim glasom.

„Pusti! . . . Naj . . . počivam v miru!“

„Saj boš, doma; zdaj vstani: ali te ni nič sram?“

„Tebe bodi . . . ki si literat in abstinent!“

„Dragi Cepuder!“

„Po mrtvih diši . . .“

Toda naposled je stal tudi Jernej na nogah. Med hudomušnim smehom mu je gospa Blanka ovenčala glavo z razvalinami nekdanjega cilindra; nato so se odpravili domov. Mož, ki ni bil samo že do popolnosti izgubil ravnotežja, temveč se je delal, kakor da ga ni poznal svoje žive dni, je bil pravzaprav prepuščen njej sami, kajti Brglez je odhajal z ženo. Ali ker je bila splošna mera pijanosti prevelika, da bi se gostje pri odhodu menili drug za drugega, ni videl nihče, da sta Jerneja Cepudra vodila njegova žena Blanka in doktor Čander.

Tako so se razzibale postave; luči so ugasnile, vrt je obležal v molčanju. Bilo je ob uri, ko so se hribi na vzroku že risali pod ozkim, bledim pasom plahe zore . . . —

XIV.

Doktorju Čandru je bilo, kakor da se budi iz spanja. Ugaslost misli se je pričenjala jasni od medle, čimdalje živejše luči, ki je sevala skozi trepalnice in budila, drugega za drugim, vso vrsto raznoterih občutkov, kolikor jih v svoji skupnosti daje človeku zavest življenja.

Prikazala se je svetla ploskev in temen križ pred njo. Sveže je dihala odondod, z dišavami vrtnic in rezede; na obeh straneh se je zibalo, belo in vendar ne prozorno.

„Okno . . .“ si je mislil doktor Čander. „Ko vstanem, pojdem pogledat na vrt. Pravzaprav ni glupost za ‚modrega vola‘, da ima vrt pri hotelu . . . Kdo bi si mislil, kdo bi dejal? Možakar je videti znatno zabitejši . . . Da, ko vstanem, pojdem pogledat na vrt . . .“

Trepalnice so se zopet zgrnile na pogled; očem se je še hotelo spanja. Megla je ovila um in se je zopet razvila. Doktorju se je zazdelo, da je bil pijan; v ustih je čutil okus po vinu. Glava je bila težka; ves život je davila slabost.

„Kar zdaj bi vstal; umil bi se in šel na vrt, da me pregreje jutranje solnce . . . Da, tako bodi; sicer me bo maček čez dan!“

Premaknil je roko, da opomni mišice. Premaknil je nogo . . . Preložil je glavo. Čudna, tesna se mu je zazdela postelj. Med tem je z vrta krepkeje zadišalo po rezedi. Bliskoma je zasvetila misel:

„Tudi sinoči sem gledal skozi okno . . . Toda takrat ni bilo vrta: trg leži pod oknom, ves trg, občinska hiša stoji nasproti, po trgu drdrajo vozovi . . . Sinoči so prišli pod okno Žolna . . . in notar . . . in Cepuder . . .“

Ob tem imenu se je bliskoma stori la jasnost. Z blazno hitrico je zdrevel mimo duše ves kinetogram dogodkov, pozabljenih v pijanosti. Čander se je spomnil. Ozrl se je na levo . . .

„Da, da! Kriste, da!“ je vzkliknil sam pri sebi, čuteč, da mu stopa mrzel znoj na čelo.

Z brezumno naglico je planil iz postelje ter se pričel napravljati. Zmetal je obleko nase, oči zaprte, da ne bi videl prizora; ušesa pa, ki jih ni mogel zapreti, so slišala močno, enakomerno sopenje, neprijetno po glasu in že skoraj podobno smrčanju.

Nato je stopil k oknu, ne da bi se bil ozrl na postelj. Pogledal je na plano. Nič trga ni bilo videti: šola je ležala zunaj, pred širokim travnikom. Pod oknom se je razprostiral velik vrt, poln sadnega drevjiča, vrtnic in cvetličnih gredic. Velika hladnica je stala spodaj, tik ob plotu, obrasla s trto, neprodorna očem. Zadaj pa, čisto zadaj, se je vlekla velika cesta, bela in široka; prvi šolarji so prihajali po njej.

Preplašen se je umaknil v sobo. Prisluhnil je.

„Vse tiho? Tudi v drugi sobi spe; tudi tam . . . Jernej Cepuder se še ni zbudil; on ne ve, preveč se je napil sinoči . . . Toda: ali nisem bil pijan tudi jaz? Še ona ni bila trezna, milo rečeno . . .“

„Kako je že bilo vse tisto?“

Polagoma, črto za črto, je pričel obnavljati, karkoli se je zgodilo po odhodu od „zlate zvezde“.

„Jerneja Cepudra je metalo na desno in na levo. Neprestano je govoril o mrličih: po mrtvih mu je dišalo, slutnje smrti so ga obhajale . . . Jokal je nad pregreho v literaturi; Blanko je zmerjal, da je zaljubljena v Brgleza. Midva z Blanko sva se smejala . . . Ko smo šli mimo potoka, je hotel po vsej sili vanj, češ, cesta je! Jedva se nama je posrečilo, da sva ga zadržala. Mene je imel za notarja; poljubljal me je, prisegal mi zvestobo . . . Naposled me je prosil, da naj mu posodim dvajsetak; dal sem mu ga, ker sem bil vesele volje. Blanka je branila . . .

„Tako smo prišli do hiše, do šole. Cepuder je padel pred plotom, padel na vrtu — saj se še vidi, da! tam sredi grede z astrami — padel pred hišnimi vrati. Blanka je dolgo odklepala; saj je bila tudi ona . . . kajpada! Nato, preden je zavlekla Cepudra v hišo, mi je šepnila: — Počakaj! — Čakal sem; prišla je, vstopila sva, jaz za njo, sezut, po prstih. Cepuder spi v prvi sobi na kanapeju; zavalil se je kakor klada. Blanka mu je podložila blazino, ogrnila ga je . . . V drugi sobi spe otroci: cel kup! In tu — da, tu sva spala midva . . .

Kaj se je zgodilo? — Da, da, vse pomnim, kakor da bi bilo zdaj . . . Pijan sem bil: nje, vina in spomina. In ona: vina, spomina in mene, Čandra, debeluharja z osivelo brado!“

Ves ta čas svojega premišljevanja je čutil strastno željo, da bi se ozrl in jo pogledal; zdelo se mu je, da je ni videl prav, ko se je ozrl na postelji; bila je prevara, halucinacija pijane glave . . . Tako lepa je bila sinoči: mlada in vroča, kakor je bila nekoč, takrat morda, ko se je darovala grbcu Františku! Kako je znala poljubljati, kakšen je bil ogenj njenega objema! Ko ga je takrat v hladnici pritisnila na prsi, so bile vroče in prožne, skoraj deviške . . . Pogledal bi jo: zdaj spi! Oči so zaprte, ustnice sanjajo v usmevu kakor dvoje ozkih listov rdečega cveta . . . Videl bi njene gole roke, ki so ga oklepale, ko sta ustvarila lepoto . . . Poljubil bi jih: tam med ramo in komolcem . . .

„Ko sva ustvarila lepoto!“ Zakaj so se naenkrat izkrivila usta v grd posmeh? Čemu so se spačila nad besedo? Sinoči je sijala v dušo kakor zvezda z neba; ali se je danes izpremenilo? . . .

„Da,“ si je odgovarjal doktor Čander ob čudnem drevenenju v notranjosti prsi — „danes je vse izpremenjeno, vse drugače. Sinoči

je bil čuden večer: glava pijana, pijano srce. Vino in tisto zagonetno, blazno razpoloženje je razsipalo zlat sijaj; duša je verjela. V pijanosti sklenjeno, v pijanosti storjeno, v pijanosti krasota, v treznosti gnus!

Z naglo, odločno kretnjo se je obrnil k postelji; zdelo se mu je, kakor da leži megla pred očmi; pristopil je bliže, da vidi.

Težka, spolzka roka je položila nevidne prste okrog njegovega grla. Začutil je, da se mu treso kolena; redki lasje so se zježili na glavi, zobje so zašklepetali od strašne, doslej neznane zavesti o splošni in lastni minljivosti vseh reči, in prvikrat v enakem položaju se je duša v prsih zdajci obtožila, da je storila greh.

Postelja je bila pregrnjena z odejo, sešito iz pisanih koscev sukna, ki so se režali v kričečih barvah kakor glasna revščina. In odeja je bila obšita z rjuho; ali tista rjuha je bila umazana in raztrgana, tako čudno pikasta ponekod, da je doktor nehote podrgnil z dlanmi ob životu.

Izpod odeje, razodeta skoraj do pasa, se je videla speča ženska, glasno dihajoča, bledih ust, ki so bila suha in napol odprta. Lasje so ležali razpuščeni in niso imeli več tistega židanega svita kakor sinoči; nič več niso bili tako zlati, nego suho in trdo so se šopirili v čudni, zoprno žolti barvi, kakor da se že mešajo z lanom sivine. Visoki lok obrvi se je zdel oduren, trepalnice so leno in brez lepote visele na oči. Vsa polt obraza in rok je bila tuja, sivo-rumenkasta in se je obešala v gubah, ki zdaj niso več govorile o čujoči zavesti, niti o zarji vedrega razpoloženja; sama surova trudnost se je razpregala v zoprno grenkih črtah, zasekanih od življenja, ki ga je Blanka živela. Pod očmi pa je ležala v dveh sinjevkastih progah tema sinočnje noči.

„Ali je ona? Ali ni? Da je v resnici Blanka?!“ je z grozo dvojil Čander. „Je in ni: kakor da je bilo tisoč let od noči do dneva!“

Tiho, neslišno si je primaknil stol; zakaj noge so ga jedva še držale. Naslonil se je s komolci ob kolena, glavo je spustil v dlani; tako je sedel in strmel pred sebe.

„Kako se pogledava, kadar se zbudi? Odšel bi, kar sedaj... A če se ne vidiva danes, bo morda jutri tisti dan. Kaj porečeva, kako se pozdraviva? Na ustnicah smehljaj priskutne vljudnosti, v srcu spomin ustvarjene lepote, hahaha! Moj Bog, zakaj se je moralo zgoditi to srečanje? Ali ni bilo skoraj pozabljeno in dobro: samo včasih, v pijanosti pustih ur se je obnavljal spomin...“

„Nepopravljivo je . . . Prej je bilo napol še lep roman, genljiv in zelo sentimental, nič slabši ne od Wertherja ali Zorina; petošolci bi bili jokali nad njim, da sem ga napisal. In če bi bila pri nas akademija za literaturo in umetnost, bi mu prisodila prvo nagrado . . . Pa je prišla ta čudna, začarana noč, in vse, vse, vse se je izpremenilo v ogabnost. Glej, kakšna leži zdaj in spi; sinoči je bila srcu kraljica! Tako nosi človek v duši lepe sanje mimo žrtvenika, ki jih ne more položiti nanj; življenje poteče, žrtvenik se zopet pokaže očem, in tepec si domišlja, da je romantičen junak, ko daruje. Nazadnje pa vidi, da so morale sanje le zato na žrtvenik, ker ni bilo zanje ostudnejšega kraja na svetu. Vse lepe sanje so obsojene v gnus!“

Tisti hip se je spomnil druge reči; sklenil je roke pred čelom.

„Krivičen si, Ambrož Čander; ni je pravice v tvojem srcu! Ne delaj drugim, česar sebi ne privoščiš, ne z dobrim, ne z zlim! Ko se Blanka zbudi — nemara bo čutila do tebe isto zgražanje in isti stud; sinoči sta bila drug drugemu bogova; sinoči je bila lepota, in če je danes ni, si reci: danes in odslej je za resnico mrtva, nič več je ni med nami! — in pozabi. To ni bilo namen reči, da bi prenašal jezo, ki si jo zaslužil . . . In zakaj se nejevoljiš? Nad kom se srdiš? Nad njo morebiti, ki je spala ob tvoji strani, grda in odurna in tudi znotraj ne lepša od drugih — lepa le v eni sami želji, ki jo je nosila, dokler ni prišlo odrešenje tisti lepi in bridki želji — po tebi! Tu je ona in se ti studi; kakšen si ti?“

Kakor da govori v njegovih prsih nelasten in zapovedniški glas, je doktor ubogal povelje; dvignil se je, po prstih je stopil k ogledalu, ki je viselo nad surovim umivalnikom z leseno, rjavopobarvano, povsod že odgrnjeno ploščo, ogledalo s krivim, slabim, umazanim steklom v cenenem pozlačenem okviru.

„Ali so danes zblazneli žarki, ali je znorela luč, ali sem bil jaz nemara slep in neumen vse te čase!“ je zaklical Ambrož Čander sam pri sebi, ko je videl svoj obraz. Pod sivo in zgrbančeno poltjo se je nabrala tolšča v grdih, vsiljivih legah, dasi ni bilo pravcate debelosti. Vse polno beline je raslo med lasmi in v bradi; brke so se obešale klavrno in dolgočasno, usta so se razklepala kakor od starosti, oči pa so kalno in glupo gledale v dan. Vsa postava se je zdela sključena in bolna od skrite, zavratne, nad vse ostudne in izobčene bolezni.

„Tako je!“ se je užalilo doktorju v nemih mislih. „Morda se je moralo zgoditi zaradi golega spoznanja . . . Tam ona, tu jaz;

kdor bi naju primerjal, bi lahko dejal, da je Blanka lepša od mene.“

Ta možnost se mu je zazdela nepopisno bridka in pereča.

„Groza je živeti... Blanka: kako je ostudna; malo sem videl takšnih. A nekoč je bilo drugače; takrat je sijala krasota duše in telesa... Ta odurni usmev! Ali bi se bila takrat tako nasmehnila? In te tope, izmučene črte, ki jih sinoči ni kazala: kakor z bičem iztepene! Ali je že takrat imela takšne črte, kadar je ležala v snu? — Ne, Čander, izgubljeno je in zamujeno, nehalo se je tisti dan, ko si odhajal brez slovesa; in vidva, sužnja, sta to noč preklinjala Boga: govorila sta o lepoti!

„Seveda: streči v gostilni pijancem, dokler se od golega srda nad življenjem ne zavržeš v naročje sušičnega grbca, nositi breme, dokler ne postaneš od zgolj resignacije Blanka Cepudrova, dati se ljubiti karikaturi, kakršna je krepostni Jernej, roditi od nje otroke, leto za letom, da se jih nabere kakor zajcev pod jaslami — to pa med temi ljudmi, v tej temi, kakor brez ene same zvezde na nebu: — kdo bi ostal mlad na duši in lep na telesu? Takšna si zdaj, Blanka Cepudrova, da se te boje oči; in kriva je malodušnost moja in tvoja...“

Nato mu je obstal pogled na stolu z njeno obleko. Črno krilo, ki se mu je videlo še sinoči elegantno in okusno, dasi preprosto in iz nedrage robe, je ležalo zdaj oguljeno, vse svetlo že od dolge noše. „Če bi ga prijel v roko, morda bi videl, kolikokrat je že prešito in prenačeno,“ si je mislil doktor z izmučenim usmevom. In bluza — kako je bila potlačena, kako navadna, revna in že dolgo neoprana! Tudi šal ni bil čist, niti spodnje krilo ne; v razcefranem robu je oko še jedva razločalo siromašne čipke. Vegasti, oguljeni, z večkrat zvezanimi trakovi so stali čevlji na koncu postelje; eden je bil počen, da je zijal na široko.

„Seveda: mož popiva, plače je malo, ti pa — čemu bi delala, ko nisi bila rojena za takšne reči! Kako ne bi zavrgel tepke, kdor si je obetal oranže s sicilskih obal?“

Doktor Čander je zdajci začutil, da mu prihaja dušno od težkega, zatohlega zraka, nasičenega z izhlapinami vina in z neprijetnim vonjem speče starosti, ki ga je bila soba polna vzlic odprtemu oknu, vonja, ki se je čudno kalil z dišavo rož in resede. Morda ga je ravno ta odurni zrak še živeje spomnil vse ničeve smešnosti njegove slike, kakršna je stala v tem bednem, zoprnem okviru, pred ostarelo, nelepo boginjo davne ljubezni, in sredi teh siromašnih

sten, poslikanih z grobim, kričečim zelenjem, obstavljenih z razbitim, redkim pohištvom in ovešenih s sladkastimi barvanimi kamenotiski, kakršne raznašajo Židje v košarah.

„Štiri krone vse skupaj!“ je menil z zaničljivim usmevom. „Samo tamle — da, zares: srbska umetnost — „Ranjeni Črnogorec“, kupljen na obroke, da priča o estetskem okusu Jerneja Cepudra...“

Ob tem premišljanju je z vročim žarom zahrepenel po eni sami, najsi še tako revni možnosti lepega konca. Začutil je potrebo in pripravljenost, da bi se zadovoljil z najmanjšim patosom in najskromnejšo gesto „v tem prokletem položaju“, obenem z zavestjo, da ne iztisne niti kapljice zaželjenega balzama, pa naj zagrabi tu ali tam.

„Takšnega bi se bil gledal bistrourni vitez don Quijote de la Mancha, da so se mu v pričujočnosti žlahtne Dulcineje de Toboso naenkrat po čudežu božjem odprle oči!“ je vzkliknil v svoji duši.

„Kaj naj storim, o Bog! Ali naj odidem? Ali naj ostanem? Kako bi odšel? Zunaj spi Jernej Cepuder svoj pravični sen; zakaj se nisem napil še jaz do enake pijanosti? V najhujšem slučaju bi bil škandal, in rodoljubi bi me bili pretepli: prav bi se godilo ničevniku! In kako bi ostal! Ako se Jernej Cepuder prebudi, pa pride pozdravljat svojo ženo, in me najde . . .“

Za hip se ga je polastila zoprna misel, da je nadučitelj nemara že vstal, davno že, ko je on, Ambrož Čander, ležal še v trdem spanju, in je prišel v sobo ter ga videl.

„Ali, to ni mogoče,“ se je otresel nadležnice. „Kdo ne bi zbudil takšnega gosta, ako ga najde na svojem posestvu, med stenami lastne hiše?“

V teh minutah mu je prihajalo, jasnost za jasnostjo, spoznanje, da je v resnici že star in onemogel. Kakor po dolgi brezodmorni poti se je zgrudil na stol in prisluhnil težkemu dihanju svojih prsi.

„Zdaj, ko je takorekoč izdrto kopje, se vidi rana, ki je razjedla srce. In to je krivda, ne slučaj,“ je premišljal sam pri sebi. „Ne le naša volja, tudi naša slabost je včasih v bran usodi, da se ne more izpolniti. Ljubezen je bila usoda; gorje mi, ki sem bil s slabostjo močnejši od nje! Iz slabosti teče gnus kakor gniloba iz mrliča . . . Da bi bila vsaj Blanka kriva, le majčkeno sokriva z menoj! In ona ni . . . Ali je pisano v naravi, da pridi samica k samcu, ali da naj samec osvoji samico? Zakaj sem grešil nad njo?“

Že je bil zopet na poti k postelji, da jo vpraša:

„Ženska, povej: kakšen čudež je bil takrat v tvoji duši? Kakšen blagoslov je bil v tvojih očeh, da tolikanj trpi grešnik, ki ga v svoji plahosti ni sprejel, niti zaprosil?“

Toda obrnil se je. Mehanično, brez pomisleka in brez strahu, ne da bi si predstavljal srečanje z Jernejem Cepudrom, ki je mogel biti že pokoncu, je vzel zmečkani slamnik ter odprl vrata v drugo sobo. Tri posteljice so stale tam, revne in razmetane; šestero otrok je počivalo v njih: trije dečki, ki so še spali, najstarejši morda petnajst let, in troje deklic z rumenimi lasmi; najmlajša, čisto majhna še, je že čula. Pogledala je, splašila se tujega moža in zajokala z drobnim, žalobnim glasom.

Doktor Čander je stopil hitreje. V prvi sobi je ležal Jernej Cepuder, ves takšen še, kakršnega je Blanka položila, pijan in nesnažen, smrčeč z odurnim, zoprnim smrčanjem. Slabi zrak, ki je ležal v sobi kakor gosta snov, je pritisnil doktorju na prsi, da se mu je zavrtelo pred očmi.

Na hodniku ga je srečala debela, umazana dekla s podvezanim krilom in hudobnimi, bistrimi očmi, ki so gledale izpod nizkega, okroglega čela. Trenotek nato je stal na vrtu.

Obča trudnost, slabost, ki je prihajala od pijače, in žarko jutranje solnce, ki je lilo čez grede, ga je prevzelo s toliko silo, da je razmahnil z rokami, čuteč, da se zdaj zdaj zgrudi na tla, če ne najde opore. Takrat je zazrl hladnico, ki je vabila z gostim zelenjem. Obrnil se je k njej; vhod je bil ozek, visoko vinsko listje se je doteknilo lic ter se prhutaje strnilo za njim, ko je vstopil. Kamenita miza je stala v hladnici, kroginkrog mize surova klop iz deska.

Doktor Čander je sedel kakor svinčena gruda in v svoji smrtni trudnosti zaspal še tisti hip.

(Konec prihodnjič.)

Pesem.

Ne ptičk, ne vetra,
ne klicev zdaj:
molčanje božje
na vekomaj.

Dve goli duši,
dvoje otrok,
klečita v travi
sklenjenih rok.

V očeh blestenje,
in več ni ur,
v strmečih žarkih
drhti azur.

Ne ptičk, ne vetra,
ne klicev zdaj:
molčanje božje
na vekomaj . . .

Vladimir Levstik.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

(Konec.)

XV.

ilo je kdovekdaj, v časih bajk in pozabljenih pravljic; razen dveh ni bilo nobenega človeka na zemlji.

Močna, ostra sapa je dihala nad brdi, umerjeno, z glasnim sopenjem ogromne živali, ki se je skrila v oddaljen brlog,

ali pa živali, ki je vsa širna zemlja, kakršna leži v zadovoljnosti in počiva v krepki lenobi ter pušča, da hodi pogumni pritlikavec po njenem hrbtu. Kakor sveža zemlja je dišala ta sapa ali kakor led v kotanjah na travniku, ki se taja; Ambrož je pogledal po zemlji, in kakor je bila nežna, napol rjava še in ožgana, napol pa mlada in žoltikastozelena od novih kali, je videl, da je pomlad.

„Odkod prihajaš? Kam veješ, vihar?“ je vpraševal z drznim smehom in slišal odmev glasu kakor v veliki praznoti. In čul je, kako je raskav njegov glas, kako glasan in silen, kakor so glasovi krepkih pastirjev v puščavi.

Vihar pa je dihal nad bregovi in bil popotniku v gola ledja: rjava so bila in trda, z napetimi mišicami, ožgana od mrzlih zim in od poletne pripeke. Bil mu je v gole prsi, trde in prožne, opaljene in tuintam pokrite s kratkimi, mehкими kocinami; bil mu je v roke: bile so kakor hrastova držaja bojne sulice, gladka in svetla. In v obraz, ki je gledal smelo, z očmi polnimi vroče, divje mladosti, praznimi strahu. Tako je hodil Ambrož po boku pomladnega brda, gol kakor skala, opasan s hrepenenjem.

V rahlo zakrivljeni črti, ostro in jasno, je mejil breg ob nebo in je bil sam svoje levo obzorje. Nebo je slonelo kakor školjka iz jasnega stekla, prostrano, brez kalnosti, brez megla, sinje, nekoliko še mračno navrhu, spodaj jasnejše in rumenkasto, tik nad obzorjem pa z jutranjo rdečico novega bakra, kakršen priteče izpod žerjavice, svetel in pripravljen, da zazveni ob najmanjšem udarcu.

Breg se je obešal v negladki poševnosti; na desni pa je ležala temna voda, črna kakor od gnilobe, vsa strupena videti, le tuintam prerezana z drobnimi, mrtvaško-srebrnimi krogi valov, ki so se širili od rose, padajoče iz nevidnosti, počasi, kakor da stoje in se ne ganejo nikamor. Izza jeseni še je plavalo listje po vodi, žolto kakor zlati kupcev z Jutrovega, rdeče kakor kri ubitega v boju.

Ambrož je hodil mirno in umerjeno; kakor minute so stopale noge; in s smehljajem je gledal neprenehoma na črno vodo, kajti vedel je od začetka, da se imenuje: strah.

Breg pa je bil poln duplin, ki so segale globoko pod površino zemlje, skoraj da zakrite s pomladno rušo; življenje je bilo v njih. Tuintam je seglo izpod trave kakor dolgonohta roka skritega demona, tuintam je pogledalo z zelenimi, zlimi očmi; sikalo je, pretilo smrt in pogibelj ob slehernem koraku.

Ambrož pa se ni plašil duhov zavisti, zakaj vedel je od začetka, da preže na plahost njegovih lastnih prsi. In v prsih je plal pogum. Stopal je, oprezno med duplinami, z umerjeno hojo minut, v prsih moč, v udih mladost, roke polne ljubezni. In brez misli je bilo v duši spoznanje, da je le zato pogum in moč in le v ta namen, ker nosi v naročju devico, neodeto, lepo kakor njegovi sni, čisto kakor zarja na školjki neba.

Daleč so ji viseli lasje; vihar jih je česal v mogočni igri, kakor češe zlato soparo nad ognjenikom in je ne more izčesati. Oči so bile sinje in globoke; gledale so Ambroža in mu pravile mnogo pravljič. Sladka tajnost je bilo života, kakor pesem brez okrutnosti; na trdih mladih prsih je klilo dvoje drobnih, obetajočih rož.

Važno in resno je stopal mladenič, dasi je bil na obrazu smehljaj. Nosil je devico, ki je čutil, da je napol že on; čuval jo je, ker je slutil sebe samega v njej. Kolikor je bilo v njem trdega, toliko je bilo v njej mehko; kolikor je bilo biča v njem, toliko v njej ljubezni; kolikor v njem jemanja, toliko je bilo v njej daril; in kolikor je imel Ambrož odrekanja, toliko hrepenenja je klicalo v njenem srcu.

Takrat, ko je ležalo že mnogo pota za hrbtom, se je zazdelo, kakor da se je zemlja obrnila proti vzhodu. Ambrož je stal na vrhu brega in ni imel nič več device v rokah. Objem brez meje in brez prizanašanja ju je družil v eno, in dočim sta izginjala drug ob drugem, se je dvigal novi človek med njima.

Ko se je stvoril človek iz dvoje ljudi, se je napotil dalje, čuteč v svoji krvi trdnost in mehko, bič in ljubezen, jemanje in darež-

ljivost, treznost in sen, isto eno in drugo, nerazdeljivo, spojeno na veke.

Zato, ker je bil prejel sanje, je razumel luč življenja, ležečo na levi, razlito brez bregov, prihajajočo iz svetle daljave, razumel temo strahu na svoji desni strani ter vedel, življenje tu in tamkaj strah, da ni smrt nasprotje življenja, marveč plahost.

Od luči, ki je sijala z jutranje strani, pa je prihajal čudež za čudežem v njegove ude. Noge so stopale in so bile bron zvonov: zemlja je donela pod njimi. Oči so postale stvariteljice volje: kar so hotele, je bilo. In ko je hodil dalje, so zazveneale na ramah peroti; dvignile so popotnika, da je plaval nad prostranstvom, gledaje brez strmenja zemljo in brezmejnost neba. Razprostrl je bil roke: kakor žarki milosti so tekle zlate strune iz dlani, udarjale druga ob drugo in pele v visokih himnah pesem bližnje nesmrtnosti.

Naposled se je spustil k svetišču, kjer so se zibale palme okrog marmornih stebrenikov. Ti pa so stali na višini. Velik oltar iz belega kamena se je dvigal na sredi odprtega templja, ogromen ogenj je gorel na njem, s plameni do neba. In mnogo gostov je bilo zbranih; to pa niso bili ljudje, temveč ptice, svetle kakor solnce, život zlat, glava demant, z demantnimi krili. prišlec se je začudil; zakaj ta hip je zaznal, da se je tudi on prerodil med svojo potjo in postal sam takšna čudesna ptica, enaka vsem, ki so bile naokoli.

„Kaj je ta ogenj, o bratje?“ se je obrnil k njim.

In vsi so mu odgovorili:

„Ogenj Nesmrtnosti!“

„Komu gori?“ je vprašal popotnik.

„Nesmrtnost gori Lepoti!“ se je glasil odgovor.

On pa se je pridružil tistim, ki so stopali k zlatemu kotlu pred žrtvenikom, trgajoč si prsi, da se je udirala kri in tekla v kotel, iz kotla v ogenj nesmrtnosti. Storil je takisto, in rana, glej! je bila zgolj sladkost.

Potem je stopil za onimi, ki so bili že darovali in so stali pred marmorno ograjo ter se čudili v nižavo. Videl je čudo in veliko skrivnost:

Med dvema sfingama iz črnega porfirja je tekla kri daritve ognja v kotanjo, umetno zasekano v zelen malahit. Iz kotanje pa so prihajali ljudje, otroci izprva, in čimdalje večji, ter odhajali v življenje, po cvetočih livadah, tistemu bregu demonov naproti, ki je ležal ne daleč odondod. In prišlec je videl, da hodi po bregu nebroj ljudi zaporedoma in gledal isto usodo, kakor je bila nje-

gova, pa je opazoval tudi druge, ki so poginjali na desni in na levi, bodisi da so uplahnili, bodisi da so se prevzeli in izgubili pot. Vse pa, ki so stali okrog njega, je videl čakati nad virom človeštva, da vstane bodočnost iz njih krvi; in ko se je odpravljala na pot, so razprostirali krila ter plavali nad njo, vodeč jo in s smehljajem v očeh nad njeno neukostjo, ki je strmela ob sleherni skrivnosti. Ko pa je dotekal čas vodnika, so se dvigali v višavo tik do podsolnčja in se — le še misli samo in ne več telesa — raztapljali v brezmejnosti nebitja.

Tako je gledal popotnik izza marmorne ograje krogotok vseh človeških usod. In ko je spoznal ob kotanji pod črnima sfingama življenje od lastne krvi, je odplul tudi on, za cvetjem Nesmrtnosti, po zakonu Lepote . . . —

— — — — —
Zbudil se je doktor Ambrož Čander, v hladnici na vrtu Jerneja Cepudra, domislil se je sanj, pogledal v resničnost in bridkost mu je zalila trepalnice.

„Tako je bilo namenjeno!“ je dejal sam pri sebi. „Odkod te sanje? Ali jih ne poznam izza davnih dni? Vse to se mi je, mislim, že sanjalo. Mlad sem bil; tistikrat sem zrl te slike, ko sem ljubil Blanko na domu njenega očeta. Morda sem ležal v gozdu pod smrekami; zaprle so se oči, izmed vej je priplaval sen in v snu je duša pozabila plahost in obsodbo. Ko pa je prišel čas, takrat, glej, Ambrož! si pozabil bodrečih sanj in si v goli strahopetnosti priklical kletev nad svoje življenje . . .“

Prisluhnil je. V hiši še ni bil ponehal ropot, ki ga je predramil; razlegal se je jokavi in krepostni glas Jerneja Cepudra, to pot pa z nenavadnim zanosom in slišno naslado ob dviganju in padu retorskih figur, in doktor je slišal sleherno besedo, zakaj okna so bila odprta.

„Vlačuga!“ je kričal Jernej Cepuder. „O, Blanka Cepudrova, ti si kakor vlačuga: kdor te ljubi, ga goljufaš! Tak ne skrivaj obraza: ali meniš, da ni lepo in spodobno, če te bijem, nečistnica? Ti si me vzela — ná! — za moža — ná! — in si mi prisegla — ná! — zvestobo, — ná! — pa si se zlagala — ná! — in si me varala — ná! — že bogvekolikrat — ná! — in si me danes zopet — ná! — pri moji krščeni duši — ná! ná! ná! — Kdo, povej mi, pohujšanje peklenško, ti satan prešestva in vse mogoče hudobije, kdo je bil tisti kozel, ki je pozabil te nove manšete ob postelji moje zakonske žene, dočim je bil njen ubogi mož pijan in je ležal na kanapeju

med življenjem in smrtjo? Jaz nisem bil: Jernej Cepuder ima samo dvoje parov manšet: eden je umazan in leži pod streho, ker ga ti razvratnica ne opereš, drugega je imel na rokah . . . Ali boš počakala? Stoj, pravim! Kaj meniš, — stoj! kaj meniš, da sem te že dovolj?“

Ali že so se s treskom zaprla vrata; doktor si je oddahnil. Nekaj minut kasneje je slišal, kako so otroci v šoli zboroma pozdravili:

„Hva — ljen bo — di Je — zus Kri — stus!“

Glas neizprosnega Cepudra je komandiral:

„Molite!“

„O — če naš, ki si v ne — be — sih . . .“ se je razleglo na daleč, s kričečimi otroškimi glasovi.

Doktorju se je zazdelo, da si želi smrti.

„Poginiti, ta hip še, vsaj to uro brez misli, brez večnega življenja, brez spomina o bivših rečeh! Umreti! Umreti!“ je ponovil z naslado, čuteč, da se mu vrača patetski tir mišljenja. „Nocoj napišem testament: mogoče je, da se ustrelim te dni . . .“

In že je gledal samega sebe s samokresom v roki, že je v duhu zavzemal slikovito stajo na najpripravnejšem mestu svojega bodočega stanovanja v občinski hiši, že je srebal v duhu patos poslednje misli, že se je videl „od strani“, s prestreljeno glavo in s tistim mrtvaškim mirom črt, ki se je spominjal, da poje pesnik o njem:

„In vse skrivnosti je spoznal . . .“

„Ne, ona me ni ljubila!“ je zaključil navsezadnje. „In če me je, ni me dovolj; zakaj ni pokazala, Bog nebeški? Le z eno besedo, ki bi jo bil razumel, le z enim pogledom, ki mu ne bi bil oporekal dvom! Sramežljivost ženske, je rekla sinoči, ali nekaj sličnega; pa v možu je tudi sramežljivost, in je več: je ponos! — Toda,“ je pomislil čez nekaj časa, „ako sem jo ljubil s popolnostjo, bi bil moral vendarle jaz govoriti: tista je ljubezen ljubezni, ki premaga vse. Tista, ki vsesa vso dušo, da ne ostane nič razen ljubezni . . . Torej je naposled tudi jaz nisem ljubil? Potemtakem ni bilo niti v meni takšnega čuvstva, da ga ne bi bilo lažnivo imenovati ljubezen? In kaj je bilo potem, da je uničeno zaradi tistega vse življenje?“

Ta hip so se zunaj oglasili ženski koraki.

XVI.

Gospa Blanka je prihajala v hladnico, da se izplaka; videti je bilo, po vsej njeni potrti postavi, po rosnih in zakrvavelih očeh, po ustnicah, ki so drgetale, po laseh, ki so bili v neredu in po rutici, ki jo je držala v roki.

Oblečena je bila v lahko, skoraj belo obleko, z madeži na krilu. Doktor Čander ji je pogledal v osuplo lice in videl, da ima rdeč, višnjevkast rob na desni strani čela. Bridko se je namehnul, vstal je, stopil ji je naproti; zakaj v tem trenutku ga je toli obvladalo sočutje, da je pozabil vso zvezo svojih premišljevanj.

Blanka je zardela, ko ga je našla v svojem zavetišču. Nato je vzkliknila tiho:

„Ti si tukaj? In jaz sem menila, da si odšel!“

Razprostrla je roke, a le napol, tako da so čakale še povešene, kakor da bi tudi ona čutila iztreznjenje svojih misli ter si ga ne bi ljubila objeti.

Čander jo je rahlo, kakor je bil vajen v stoinsto slučajih svojih dogodivščin z ženskimi, pritegnil nase, položil ji desnico okrog pasu, dvignil si z desnico njeno levico do srca ter poljubil Blanki usta in oči. Po tem je spoznal, da je za vso resnico končano; po tem, da jo je mogel navzlic studu in žalosti, ki sta mu oblila srce, objeti in poljubiti z lažjo, ki jo je imel vselej pripravljeno za katerokoli žensko, in s tistim mrzlim in mrtvim občutkom, ki ga je predobro poznal iz časov svojega nekdanjega donjuanstva.

Zdaj, ko je bila omita in počesana, s svežo razburjenostjo v potezah obličja, se ni zdela niti tako starikava niti tako odurna kakor prej, tem manj, čim je obvladala njene črte ob pogledu na doktorja nemudoma tista vidna zavest samice ter jih navdala s posebnim izrazom, ki ga nehote dobivajo vse ženske, kadar so z moškim sobesednikom. Ali Čander je imel svojo notranjo gotovost in jo je občutil toliko bridkeje, kolikor manj se je kazala v zunanosti.

„Druga lepota je bila, ki si jo ljubil,“ je govoril svojemu človeku, dočim je gospa Blanka razkazovala prepir z Jernejem, „in te ni več. Kaj pomaga, da obraz ni tako neznosno ostarel in da lasje še niso tako žalostno posiveli?“

Prihajala mu je jasnost, da si nimata povedati ničesar, prav ničesar več, pod milim Bogom ne najmanjše stvari na svetu; da si tudi sinoči ne bi bila imela, ako ne bi bilo vina in tistih čudnih,

norih razpoloženj; in da bi nedvomno ušel, če bi se imel to uro ponoviti obračun, ko sta razodevala drug drugemu slučaje in nesrečo svojega življenja.

„Kajti,“ je rekel v mislih, „takšnih ran ne gre odpirati tujemu človeku: to potem preveč boli in gnije. In ona, čeprav so rane zaradi nje, je vendarle umrla mojemu srcu ter je tujka moji duši. Tako se je zopet izpolnilo, kar sem slišal govoriti, ko smo bivše čase izza kave in papirosk modrovali o ljubezni: da ljubi človek — ne človeka, temveč svojo ljubezen samo in da zavljo nje hrepeni po tistem, kar ga je ozarilo.“

Sedela sta v najtemnejšem kotu, tam, kjer je bila senca čisto gosta; jedva da so prodirali žarki svetlobe do njiju. Lasje gospe Blanke so bili polni zelenih odsevov.

„Umolknila si, duša,“ je dejal doktor, čuteč z nekakšno jezno zadovoljnostjo vso nežnost in vso pritvorjeno ljubezen, ki je donela v njegovem glasu. „O čem premišljaš?“

„O čem? O tebi in o naju!“ je šepnila Blanka z vročim glasom; dvignila je trepalnice, pogled blaženosti se je razlil iz oči.

„Če pač tudi ona laže, kakor lažem jaz!“ si je mislil Ambrož Čander. „Bogme, hvaležen bi ji bil in više bi jo cenil, ako bi vedel, da laže. Zakaj ne lažeš, strela božja!?“ mu je prišlo na jezik in je zablestelo v naglem, srditem pogledu, ki ga Blanka ni zapazila. „Če ne moreš drugega, zlaži se vsaj, da me ne ljubiš! Toda, ti morda lažeš, ko praviš, da me ljubiš in da misliš name, v resnici pa se dolgočasiš bolj od mene in jedva čakaš, da izginem... Ako lažeš v resnici takšno laž — hvala, o hvala ti! Samo da bi vedel, padel bi pred teboj na kolena, poljubil bi tvoje razpokane roke, in zemljo, in tiste tvoje beraške, raztrgane čevlje... In zares, pametneje bi bilo; reči bi ti moral, da imaš dober okus... Bogme, kako bi ti čestital, ako te prihodnjič pretepe Jernej Cepuder zaradi drugih, ne pa zaradi mojih manšet! — Gumbi so stali dvajset kron; te bo zdaj nosil Jernej, ako jih ne zapije,“ mu je prišlo na um. „Ako bi videla moje misli, kaj bi dejala?“

„Ali si videl zjutraj mojega najstarejšega, ko si hodil skozi drugo sobo?“ se je tistikrat spomnila Blanka. „Ta je tisti, od Františka,“ je dodala ob globokem vzdihljaju, ki se je zdel doktorju odkritosrčen. „Tudi on bržčas ne bo čakal starosti; na licih se mu vidi, da nosi kal bolezni v sebi...“

In začela je pripovedovati o svojih sinovih in hčerah.

„Prvi je Franc, drugi Jernej, tretji Ciril; dekleta so štiri: Blanka, Vida, Olga in Milica . . .“

„Ah, ta je tista, ki se je drla,“ je mislil doktor srdito. „Mhm!“ je nadaljeval sam pri sebi med tokom Blankinih besed. „Sicer pa, ženska božja, čemu klatiš prazne marnje? Nekaj drugega bi hotel vedeti, preden ti sežem k slovesu v prelepo roko: ali ni nemara vsa tvoja žalost za tisto najino ljubeznijo danes v nerazodetem bistvu nekaj čisto drugega, nego je bila najprve čase? Ženska, ki je izkusila tvojo usodo, navsezadnje ne more več imeti sanj, idealov in sentimentalnih zadušnic za mrtvo ljubeznijo. Kaj pa, če je tebi v dnu duše žal, da si zaradi lumparije svojega očeta izgubila človeka, ki bi ti bil kavalirski mož in bi ti nudil boljše življenje in uglednejše mesto v čedi naše družbe? Kajti, toliko si pač prebrisana, da si po moji sinočnji vzhičenosti misliš: ako bi bil imel Čander mene ob svoji strani, bi danes ne bil samo to, kar je!“

Sredi te misli se je zalotil, da se že dalje časa ne meni za Blanko, dasi je umolknila. Pogledal jo je in videl njene oči vprte vase; sijale so s čudnim izrazom.

„Bog nebeški! To je isto, kar sem ji poprej jaz očital, v njeni odsotnosti: zakaj mi nisi povedal?“ je ostrmel in ni izmislil besede, da bi prekinil molk.

Z gospo Blanko pa se je takrat zgodila čudna in nepričakovana izpremema.

Obraz ji je okamenel, oči so obstale v brezupnosti; sklenila je roke in izpregovorila s težkim, ubitim glasom, kakor da ga svinec vleče k tlom:

„Saj to ni res! Vse to ni več resnica! Vse to je bilo, in midva, ki sva menila, da še živi, sva grešila. Tujec tujcu sva odprla srce, tujec tujcu razgalila ljubezen!“

Glava se ji je povesila nizko na prsi, roke so zdrknile v krilo; in mahoma se je vrgla z vsem gornjim životom na nizko mizo, da je čelo zamolklo udarilo po kamenu. Zajokala je, s krčevitim jokom; Čander se je prestrašil, da je ne bi slišal mož iz šolske sobe.

„Tiho bodi!“ je zajecjal, ker ni imel poguma, da bi ugovarjal; preveč je bil iznenaden.

Blanka pa je ponavljala z glasom skrajnega obupa:

„Ali morava tako lagati? Moj Bog, ali morava? Čemu, čemu? O Bog, o Bog!“

Tedaj je doktor vstal, bodisi iz sočutja, bodisi od čudne redke žeje po resnici in odkritosrčnosti:

„Blanka,“ je dejal s toplim glasom, ki je prijetno grel tudi njegovo lastno zavest, „res, ti si pametnejša! Ne plakaj: nič več ne bova lagala... Ti čutiš in jaz čutim: ljubezen je mrtva; glej, obadva, vsakteri zase sva jo hotela ubiti, pa je nisva zmogla, samo ranila sva jo na smrt. Pozabila sva, da jo more ugonobiti šele to, kar se je zgodilo: utešenje! Ali jo hočeva objokovati? Blagor mrtvim... Morda boš zdaj, ko preboliš pogreb ljubezni, laglje nosila svoj križ življenja... In če ne? Če bo zdaj, odsihdob, vse prazno in pusto v tvoji duši, čeprav si mati sedmero otrok? Pa misli name: jaz nimam niti otroka, da bi živel zanj...“ Pogladi ji je lase z roko. „Tiho, tiho, ne dvigaj glave, ne išči besed, ne laži: dva tujca se ločujeta. — Zbogom!“ je rekel naglo in s preplašenim glasom; zazdelo se mu je, da polzi nekaj mokrega čez obraz. No, zunaj se je otrl z rutico in je videl, da ni bilo ničesar; od volje same in od žive zavesti potrebe, da se tudi on razsolzi ob tej slovesni priliki, se je bila zmešala domišljija ter ga je goljufala.

Hotelir pri ‚modrem volu‘ ga je sprejel z zmernim poklonom ter z neprikrito grajo v očeh. Čudno se je ozrl po njegovem ponočnjaškem licu in po vsej njegovi zanemarjeni, neoščetkani prikazni; videlo se mu je, da premišlja, ali bi potratil besedo. Nato se je zlobno nasmehnil, rekoč:

„Kravato ste izgubili, gospod doktor? Je bila pač vesela zabava pri ‚zlati zvezdi‘, kaj ne, če dovolite, da vprašam?“

Doktor Čander se je razjezil nad seboj, čuteč, da v tem hipu ne more napraviti osornega in ogorčenega obraza. Zamrmral je nekaj nerazumljivega in se je napotil v svojo sobo.

Stopnice, ki so se mu videle še včeraj zanimive in častitljive, so bile danes odurne, surove in puste, kakor je bila pusta, surova in odurna vsa ta nova okolica, vsi njeni ljudje in po sedanji zavesti Ambroža Čandra tudi njegova lastna duša, kjer so se zrcalili. Mrak na mostovžu se mu je zdel moreč, zrak poln smradu in zoprne vlage, in pohištvo v sobi kakor zvest izraz splošnega prihuljenega vrljaštva gospodarjevega in vse tukajšnje srede.

Naročil si je obed, ki se ga ni pritaknil, in veliko buteljko vina, ki ga je izpil kakor vodo. Nato se je vrgel na posteljo ter spal do poznega popoldneva.

Zbudilo ga je predvečerno solnce, ki mu je sijalo naravnost v sobo in je padalo čez posteljo v dveh širokih, prijetno grejočih trakovih.

Prestrašil se je, planil je pokoncu. Zopet so se bile zmedle misli, in v prvem polsnu je moral iznova obuditi vse spomine po vrsti. Težko le in uporno se je sklepala veriga.

„Satan!“ je dejal skorajda glasno, „česa mi je zmanjkalo? Možgani so odrekli pokornost in počivajo, kakor da bi terjali svoboščin . . . Nekaj se je izpraznilo, in že ni več tiste luči v življenju; nič se je izkazal za nič, in meni je pri srcu kakor človeku, ki je doživel in ki mu smrt odpira vrata.“

Strahoma se je ozrl. Soba, s celotnim značajem vsega, kar je bilo v njej, se mu je zdajci zazdela nekako mrtvaška. Stresel se je, kakor da je njegova široka postelja katafalk, mrak na temnopobarvanem stropu žalno sukno, razsvetljeno okno pa luč, ki mu sveti k nevzdramnemu počitku.

Planil je pokoncu; prestopil je semintja, da se osvesti in da se trdneje prepriča o puhlosti svojih čudnih strahov. Namenoma si je prepovedal vsaktero misel; in tako je hodil v naporni toposti duše dolgo časa gorindol, preden je zaslišal, kako mu glasno šklepečejo zobje.

„Ali blaznim?“ Z vso silo je udaril z nogo po tleh; stari prepereli omet se je odkrušil na stropu ter padel na tla, droben košček, čudno bel na temni okolici preproge, „Zakaj ni koga tu? Zakaj ni prijatelja, da bi se mu mogel zaupati. Ne namreč zaradi zaupnosti in gobeždanja, temveč samo, da bi stavil: glava je pokvarjena, meša se mi um! — Ali zakaj nisem v mestu? Šel bi k tovarišu, pa bi mu dejal: — Duša krščanska, odpri mojo prismojeno čepinjo in poglej za kolesi; gorje tebi in meni, ako ne najdeš tistega, ki je zarjavelo ali polomljeno! — Tako pojde po malem dalje; najprej fiksne ideje, nato druge norosti, naposled morda besnost ali skok skozi okno; lepše bi bilo vsekakor in naravnost brez primere dostojnejše, kakor pa če bi posnemal tiste farizeje, ki se slečejo do nagega in steko na prosto ter skačejo v takšni vablivosti po vogalih in ulicah, da bi jih ljudje videli . . . Najpametnejše bo vendarle, da napravim tako, kakor sem sklenil že davno, za tisti čas, ko se naveličam življenja . . . Seve, treba je počakati, da pridejo moje reči, zaradi gramofona . . . Šampanjca si postavim na mizo, — kdo ve, ali ga imajo v tem trikrat prokletem gnezdu? — in snop raznovrstnih prelepih cvetlic, da, — in gramofon. Potem mu naložim kakšno lepo, fino, finčkano . . . m-da! — naprimer tisto šampanjsko, iz Don Juana . . . in si nalijem šampanjca v svojo staro turško pištolo, ki jo imam od miss Edite, v nabasano povrh krogle, —

napijem neumrjčnosti svoje duše, svoje takozvane . . . in izprožim; naravnost v pravi kraj! Svinec bi razmozgal medúlo in blagorodje doktor Ambrož Čander bi bil zopet kandidat: za svetnika!“

Veselost ga je pograbila ob teh mislih, kakor človeka, ki namerja ukaniti nasprotnike po sila modrem in umetnem načinu.

„Res,“ je ugibal sam pri sebi, „ako pogledaš življenje z očesom suhoparnega učenjaka, z vidika te dolgočasne in salamilijske moderne filozofije, — slepo je, brez smotra, brez zmisla, brez ciljev, brez vsakršnega onga; vse te reči so življenju beračevi cekini . . . Nam pa, Ambrožu Čandru, ki imamo mehko srce in skoraj da genialno dušo, ljubečo umetnost, odeto z bajnostjo domišlije, se prikazuje ves ta voz brezsmotrenih dogodkov, slepih slučajev in nerodnih posledic kakor demonsko božanstvo, usoda, strašna ravno v svoji krivični, brezobzirni slepoti . . . Kako silen bi moral biti človek, da bi se ji ustavljal in gospodoval nad njo: bogme, do smrti bi moral biti osemnajstleten fant in do smrti platonsko zaljubljen! — Stvar je pa vendarle ta, da smo izvečine prešibki in preslabotni; mrhe smo, nič prida ni vse človeške krame, tehtaj jo kakorkoli. Zato goljufavamo življenje, kjer ga moramo; ali ni lep samomor, s pozo, s patosom in s potrebno tragično poezijo najidealnejša goljufija, ki jo more izumiti človeški um? To je sploh tako imenitno, da se zdi skoraj nadčloveškega izvira . . . Kakor da bi pljunil v skledo: na gimnaziji sem imel požrešnega tovariša, ki je doma vselej pljunil v skledo, kadar so prišli štruklji na mizo; nihče ni več maral jesti, vse je ostalo njemu . . . Tako, da: demonu — v skledo; usoda ne ljubi mrhovine . . . Lepo je vendarle, ako ostane poslednji ostanek človeka takorekoč nepožrt!“

Nato se je iznova preplašil: prišlo mu je, kakor da ima važen opravek, neodložljivo delo, in da se zgodi nekaj strašnega, če ga zamudi, — on pa misli in si ubija glavo, ne da bi se mogel spomniti, v čem obstoja. Nekaj minut je stal na sredi sobe, obraz izpačen, oči nemirne in polne kalnega strmenja; zrcalo je viselo nasproti, osupnil je, ko se je zagledal. Nato se je polagoma, s hudobno natančnostjo in s skoraj pedantsko rahlostjo razmotala gruča njegovih misli; ko je s trudno dušo, ves tresoč se od nervoznega srda, obstal pred zaključkom, je spoznal, da je bil tisti pozabljeni in nujni posel to, da čimprej zapusti to sobo in začuti nad glavo namesto njenega nizkega stropa svobodno, zračno nebo.

„Da, da!“ je momljal pod brki, spuščaje se po stopnicah, „samo to sem namerjal . . . In čudno, čudno, patološko dejstvo

takorekoč, znamenje cerebralne paralize: hodil sem, — ne, dirjal sem iz kota v kot, to misel v glavi, pa iščoč jo, ne da bi jo našel...“

XVII.

Zunaj je bilo toplo, a ne več vroče; včerajšnja soparica je bila izginila, in tudi rahel dež se je razlil na žejni svet med tem, ko je spal doktor Čander svoje popoldansko spanje. Tako je bil zrak po trgu svež, nekoliko vlažen in živahen v prijetni skladnosti svojih poznih tonov, globljih in sočnejših zaradi mokrote.

Za oči in za misli doktorja Čandra, ki se je napotil proti pol ure oddaljenemu rudniku, je skrivala ta vlažna gorkota ozračja in sočna barvanost neba nekaj mističnega in zagonetnega. Že pri poslednjih hišah v trgu se mu je zazdelo, da so se izpremenila njih umazana, rjavkasta in sivozelena pročelja v resnobne, zadovoljne obraze z neorganskimi geometričnimi oblikami, vrata — zehava usta, okna — hudobne oči. In čim dalje je prihajal v naravo, tem bolj se mu je vsiljevalo razpoloženje tihe, osuple groze pred nečim breztelesnim, nesnovnim, a vendar do nemogočnosti silnim in svečanim, pred skrivnostjo, ki se je ovijala najmanjšega predmeta.

Kamenje na cesti, temnejše kakor v suši, leščevje pokraj poljske steze, jelše, ki so otrešale tuintam poslednje kaplje dežja, vse je imelo svoj posebni pogled, razločen in občuten, dasi od nevidnih oči. Kakor živi človek po večini svojih dni zgolj težko, organsko življenje sebeohrane in ploditve, v redkih minutah pa se zave, da je njegova prijemljiva snovnost zgolj jedro silne, duševne, v brezmejnost raztezne grude, obdarjene s prečudnimi čari čisto svoje, temne in nerazodete mistike, in začuti, kako se ta gruda giblje, živi, širi in krči, dobiva in izgublja oblike in se drgne ob druga podobno čudesna in nevidna kraljestva, z veliko močjo do njih ali z velikim podleganjem njihovemu vplivu, — tako se je zazdelo doktorju Čandru v tej uri, da izpuhteva vsa zemlja svojo mogočno, v brezmejnost kipečo dušo, utripajočo po tisočernih, ne njemu in ne nikomur razodetih zakonih. Plahega in majhnega se je zagledal, plazečo revščino na orjaških prsih vesoljnega čudovišča, — in zdajci se je spomnil z veliko grozo, da vse svoje življenje ni prisluškal k tej demonski duši reči, in da manjka njemu, človeku brez ljudske vere in brez višje pobožnosti nevernika, vsa tista vdanost, s katero bi se mogel v tem trenutku potolažiti nad svojim glupim in lahko-miselnim, z razmahi vsakdanje retorike zapravljenim življenjem.

Iz te potrnosti prepoznega spoznanja ga je zdramil korak, ki ga je na polovici pota zaslišal pred seboj. Dvignil je glavo: precej visoka, mlada ženska s temnorjavimi kitami pod belim slamnikom, v svetlorjavi obleki, svetlo ogrinjalo na levici, v desnici velik šop visokih lilastih poljskih cvetlic, je stopala po razguganem mostičku, ki je vodil čez širok jarek ter odmeval pod nogami.

„Prijazna je videti,“ je menil doktor z veliko gotovostjo slutnje. „Odobrovoljil bi se, če bi zdajle pogledal lep obraz.“

Pospešil je korake; in ko je on došel na most, ga je ženska zaslišala ter se ozrla, naglo, z gibkim, plašnim obratom. Bila je učiteljica Karla. Doktor je pozdravil, s širokim, izrazovitim lokom desnice; ona se je nasmehnila in počakala.

„Oddaleč sem spoznal svojo ljubeznivo sosedo!“ je izpregovoril doktor z veselim glasom, ki je prikrival ves njegov notranji prepir. „Vi ste mi dobro znamenje: sinoči tovarišica, danes prva, ki jo srečam na izprehodu . . .“

„Vi ste menda še ostali?“ je vprašala Karla, veselih oči.

„Do konca!“ je vzkliknil doktor. „Dokler ni zadnja sraga vina prelita . . . če dovolite, da parodiram pesnika, ki vam je nemara drag. Videl sem komedije peto dejanje; nato se je uprl krčmar, in krokarji smo se razfrčali . . .“

„Da, da, poslušala sem mrtvaško pesem,“ se je zasmejala učiteljica.

„Vi niste spali?“

„Sedela sem pri oknu . . . Jaz včasih ne morem spati: so takšne noči, ko se človek nasloni in premišlja do jutra . . . In vi ste imeli težko glavo? Vidi se vam; če mi obljubite poboljšanje, vas hočem pomilovati . . . Kam zdaj?“ je govorila naglo, s kratkimi presledki, kakor v zadregi.

„Proti rudniku . . . Tam bo menda tudi gospod Gaber, inženir?“

„On? Ah, da . . .“ je dejala Karla nekako potrto. „On je gotovo tam . . . In zdaj bo kmalu gotov; potem pride mogoče po tej poti.“ Zardela je, čuteč, da se je zagovorila.

„Jaz tepec!“ se je ozmerjal doktor Čander. „Sinoči sem sebi pokvaril ljubezen in danes — glej me, nerodo, na najlepši poti, da zmotim sestanek, ki bi se smel s pravico vršiti pod mojim pokroviteljstvom. In tako si nabiram v novem kraju dragocenih simpatij! — Oprostite,“ se je obrnil h Karli, „mudi se mi . . . Inženirja menda ne bom utegnil iskati: mimo pojdem in se po drugi strani vrnem v trg . . .“

Karla ga je pogledala s skrito hvaležnostjo, ki pa vendarle ni ušla doktorjevim očem. Ambrož Čander se je spoštljivo razslovil in naklonil; nato je brzih korakov odhitel naprej.

„Smola, smola!“ je tarnal, nažigaje kubo; ko se je skrnil za grmovjem. „Smola, trikrat smola . . . Ali sem moral izbrati baš njeno pot? Zdaj bi se mi hotelo krevsati počasi, kakor pristoji upehanim starcem, ki so doigrali v tej dolini fizikalnih zakonov in solza; pa moram hiteti, zaradi nje . . . Jaz nepopravljivi norec: dan-današnji bi se bil moral že osvoboditi ženskega vpliva, — kolikokrat sem se ga pač že prenajedel? — in glej, prvi škrat, ki pride, me ovije okrog prsta kakor trak . . .“

Pred rudniškim poslopjem je stalo polno rudarjev, črnih in trudnih; toda begali so semtertja, meneč se z razburjenimi glasovi.

Doktor Čander je obstal, prisluhnil, stopil bliže in povprašal. Izvedel je, da se je nekemu delavcu razpočil dinamit in ga strahovito razmesaril. Zdaj so čakali zdravnika, Čandrovega prednika; poslali so bili z vozom ponj, ker se je reklo, da je odšel v poldrugo uro oddaljeno vas, h kmetu, ki je ležal za vodenico.

„Plodonosen kraj!“ je dejal Čander sam pri sebi, „vsak trenotek imaš posle med temi ljudmi.“ Nato se je ponudil.

Peljali so ga v leseno uto, pobarvano s karbolinejem, kjer je ležal ranjenec na nosilnicah. Široka luža krvi se je vlekla od vrat do njega. Dva bradata možaka, goloroka, bledih in izpačenih lic, sta ga držala za roke, dva druga za noge; zakaj ranjenec se je zvijal in kričal z nečloveškim, živalskim glasom, bolj podoben krvavi kepi kakor živemu telesu. Gornji del života so mu bili slekli, na spodnjem je bila obleka potegnjena do kolen. Trebuh je zijal, drobovje se je usipalo na umazano rjuho; tudi prsi so bile raztrgane. Najstrašnejši je bil obraz: spodnja čeljust je visela napol odtrgana, meso sneto, da so se lesketali okrvavljeni zobje. Doktor je videl, da je razmesarjena tudi desnica: nič prstov ni bilo na njej, le nekaj zmečkanega, gola kost, raztrgano meso, in kri, ki je vrela v drobnih, pojemajočih curkih. Vse, vse je bilo krvavo . . .

Doktor Čander že dolgo ni gledal ranjencev; najostudnejši slučaj, ki se ga je spominjal — doslej je zdravil ponajveč ženske bolezni —, je bil dvoboj v njegovih vseučiliških letih; on je bil povabljen, da bi šival rane. Bila sta se dolg, ogromen Rus in debel Nemec, ki je dobil tak udarec po trebuhu, da se najstarejši starina ni spominjal enakega. Zakričal je z raztrganim pivskim glasom,

izpustil je sabljo, omahnil in kakor nehote je nastavil dlani: še preden je padel, so se mu usula bela čreva v prgišče.

Doktor Čander se je spomnil, da nima orodja pri sebi. Mehanično, kakor v polsnu, je poslal enega izmed mož k ‚modremu volu‘; nato je pristopil k ranjencu.

Iz krvi, ki se je trdila na spodnji čeljusti in pod razbitim nosom, je molelo nekaj neokrvavljenih sivkastih las.

„Menda se je sam...“ je dejal rudar, ki mu je stal ob zglavju, težko sopeč od navora; kajti ranjenec se je neprestano metal semintja, vriščeč z visokim, presunljivim vriščem, ki je spominjal ranjenih konj:

„Aaaaa . . .“

„Kako: sam?“ je vprašal zdravnik.

„I, tako pač: da bi bilo po njem . . . Bolan je bil, odpustili bi ga iz službe; on pa ima ženo in desetero otrok . . .“

„Nesreča skoraj ni mogoča,“ je dejal drugi. „Kako bi bila nesreča? Star človek, pa da bi tako po neumnem . . .“

Na vseh obrazih je bilo trpljenje, stud in kruta radovednost.

Doktor je naročil vode, obrisač in gobo. Ko so mu prinesli, kar je zahteval, se je spravil nad ponesrečenca. In začudil se je samemu sebi: brez studa, brez prizanesljivosti, brez sočutja s človekom so begale roke po razmesarjenem životu, pretipavale, pritiskale, iskale, grabile in prekladale viseče drobovje; celo nekakšna naslada se je skrivala v tem mrtvem, brezmiselnem in nepotrebnem početju. Ranjenec je še nekolikokrat zavpil, nato je utihnil; krik je podelgel do tihega in čimdalje tišjega ječanja, in ko je zamrlo tudi to, je obležal, skrčen in strašen, kakršen je bil. Upehani možje so izpustili roke in noge; padle so kakor drva.

„Po njem je!“ se je začulo izmed delavcev.

„Ne še!“ je dejal doktor Čander važno. „To je omedlevica; srce še utriplje. Ali kmalu bo . . . Ne, zares umira!“ je vzkliknil z začudenjem.

Ranjenc se je tresel v konvulzivnih krčih. Naposled je obležal brez glasu.

„Mrtev je!“ Star človek, poln solz v očeh in na obrazu, da so se vlekale bele struge po črno zaprašeni koži, je izpregovoril, svečano in z bolestjo, po vsem videzu prijatelj mrtvega. „Molimo za siromakovo dušo!“

Snel je pokrivalo in pričel moliti; nekaj glasov je odgovarjalo, drugi navzočni pa so se umeknili, z zlobo in s posmehom na obličju.

„Za njegove otroke bi rajši molil, če bi mogli živeti od molitve!“ je dejal potihoma mlad fant s predrznimi očmi.

Doktor si je pričel umivati roke; prinešli so mu drugo vodo, prva je bila malodane sama gosta kri. Vonj krvi in svežega, osmojenega mesa ga je mahoma presunil z vso tisto slabostjo, ki se doslej ni bila pokazala. Začutil je, da se mu sklečavajo noge in da se nabira znoj na čelu in po životu. Jedva se je vzravnal in oblekel suknjo; ko je šel proti vratom, se je moral z roko držati stene, da ni omahnil. Zunaj se je zgrudil na klop, prisluškujoč k zmedenemu vrvežu svojih misli, ki so se bile zgrmadile v pisan kaos brez jasnosti in brez kakršnekoli zavesti, kaj mu je storiti prihodnji hip.

V rdeči zarji je stalo solnce na zapadu; dolina se je topila v mehkih obrisih, hiše v trgu so se čimdalje bolj družile druga z drugo in drevesa po nizkih gričih so metala čez travnike dolge sence, vidne daleč naokoli.

Doktor se je zdrznil; znan glas ga je nagovoril in zdramil njegovo dušo iz toposti. Ozrl se je; ravnokar so odnašali mrliča mimo, pregrnjenega z rjavim platnom, polnim muh, ker je vsepovsodi premakala kri. Pri njem pa je stal inženir, prepadlih črt, in mu nudil roko.

„Tudi vas je pretreslo, ki ste vajeni? Jaz jedva da sopem: jaz ne ljubim obupa. In zlasti ne obupa revščine, ki se zagriže v rešilno misel smrti s toliko besnostjo, da je ne izpusti, niti ne v odkup najhujših muk. Kako bi bil sicer mogoč takšen divji samoumor?“

„Da, vidite,“ je menil doktor Čander z zlobno ironijo, „v našem narodu je vse premalo estetskega okusa. Zato pa pravim, da bi propagirali lepoto: med mase ž njo! La beauté pour tous: pour la crème et pour la canaille . . .“

Inženir se je zdrznil nad Čandrovim cinizmom. „Ali ste iskali mene?“ je vprašal hlastno, z vzdramljenim glasom.

„O, nikakor ne!“ je odgovoril doktor z udobnostjo. „Ne dajte se motiti . . . Vi tako že odhajate . . . Veste kaj? Na travniku boste srečali gospodično Karlo . . . In lahko noč!“ Vstal je. „Lahko noč!“ je ponovil z vsakdanjo, veselo prijaznostjo.

Ko pa se je že obračal, da odide, je še enkrat pogledal inženirja v obraz.

„Poslušajte!“ je dejal z zamišljenim glasom, kakor da se spominja davnih reči. „Veste, nekaj sem vam hotel reči . . . Toda, kaj je bilo? Da! Če se ne motim, sem govoril sinoči z vami —

kaj ne da, z vami? — o tistihle — ej, no, kako jim že pravijo? — o govnobrbcih . . . Ali še veste? Vidite! Tisto reč sem danes natančno premislil in preštudiral, in kakor se mi vidi, tako vam povem, da ne bo krivega spoštovanja: stvar je namreč ta, da sem tudi jaz govnobrbec!“

Inženir je na široko odprl oči:

„Kaj pravite, človek božji?! Kaj pomeni . . .“

Ali doktor je že stopal, naglo, s slokim hrbtom, roke maha-joče ob životu. Panama mu je čepel po strani, ameriški čevlji so orali črnikasti prah, ki se je v debelih meglah dvigal izpod korakov.

Od rudnika se je vila cesta za prijaznim gričem z majhno, sivo cerkvico; slive so rasle po zelenem bregu, izmed njih pa je gledalo par nizkih, rjavih, lesenih koč, svetlookih v večernem solncu, in prijaznih, kakor da bi klicale: — Tukaj je naše kraljestvo, ki ga še ni ogabil vseobči napredek človeštva! —

Ob tistem griču se je dvigala cesta v klanec: na drugi strani je bil borov gozd, redok in kakor razsekan v solnce in senco. Ondod pa je šlo zopet navzdol, polagoma in počasi, kakor življenje brez razburjenja, dolgočasnemu trgu v naročje.

Nad to simboliko je doktor obstal in se je udaril z roko po čelu:

„Zdaj je dopolnjeno . . . In jasno je, da je vse življenje izgubljeno, življenje človeka, ki je lagal v mislih in v dejanjih, pa ves dolgi čas ni našel minute, da bi mogel živeti in povedati svojo resnico . . . Tistemu človeku pa je ime blagorodje doktor Ambrož Čander, ki je že davno umrl in hodi zdaj okoli, čuden mrtvec med živimi ljudmi . . .“

XVIII.

Vse slike so se zlele v nekaj sivega, čimdalje svetlejšega in vse bolj in bolj podobnega zgodnjemu jutru, kakršna so pač jutra v tihi sobi, ko šinejo prvi žarki skozi okno in razgrnejo po vseh robovih pohištva blede in nežno rumenkasto luč, ako leži človek na podu, oči obrnjene v strop, trepalnice težke od žganja, glavo kakor nabito z besnimi strupovi, v zraku, nasičenem z izhlapiami razlite pijače in s soparnim, demonskim vonjem tujih cvetic.

Doktor Čander je videl, da je jutro, in je nejasno, kakor s slutnjami, začutil svoj položaj. Oprl se je s koleno in z dlanmi, oprijel se naslanjača in vstajal, dokler ni vstal. Pred okno je pri-

hajala svetloba; cel pas je že bil nad mestom, ki se je gibalo in oglašalo.

„Dihati ne morem!“ je rekel sam pri sebi; ko pa je nameril korak in iztegnil roko, da odpre zaprto okno, je zapazil, da se gibljejo vsi predmeti v naglem, nervoznem, nad vse mučnem in zoprnem nihanju. Zbal se je slabosti in toliko da se je še pravočasno spustil v naslanjač.

„Gilda . . . Konjak . . . Čudne, hudobne sanje . . .“

Ta trojica reči se je tako neposredno dvignila v spominu, da so se ustnice premeknile in zašepetale. Ali že naslednji hip je padel čez vso pritajen top, napol pijan, napol onemogel usmev.

In zopet ga je objelo spanje, težko, trudno spanje brez slik in brez snov. Tuintam se mu je zazdelo, da se premika; včasi se je razkinila tema in pretrgalo se je molčanje: morda so govorili glasovi, ljudje so se nemara gnetli okoli njega. Morda je vstal tudi on, govoril in hodil; in nemara se ni zgodilo prav nič, kajti ko se je doktor Čander prebudil, je vedel le to, da se je zdajci zdanilo pred pogledi in da je nekaj črnega, vsesplošnega, vse misli pregrinjajočega izginilo in propadlo kakor strah.

Zelo nenavadno življenje se je bilo začelo. Na omarici tik postelje so stale raznovrstne stekleničice, — kajti doktor je ležal na postelji, dasi je bil zaspal v naslanjaču, — na njegovem čelu je hladila mrzla, namočena ruta, okno pa je bilo odprto in senčnice spuščene. V tistem polmraku se je zavedel samega sebe.

„Kje sem?“ je bila prva misel. „V sobi . . . A to ni moja soba! Kdaj je v moji sobi po dnevi tema? . . . In vse te komedije: steklenice, obkladek in ostalo! — Pač, tam visi moj klobuk; omara je kakor pri meni, svečnik z bronasto plesalko — in vaza — a kje so Gildine rože? Videl bi jih in poduhal: njih vonj je bil močan kakor ljubezen . . . Nazadnje sem vendarle pri sebi . . . Samo te komedije! Kateri tepec jih je napravil?“ je zakričal naglas, tem bolj srdito, čim je takoj začutil, da se bori z naporom.

Za posteljo se je nekaj zgenilo; premaknil se je stol, mlada ženska glava s širokimi lasmi rjave barve se je dvignila, kakor da je bila doslej v zamišljenosti podprta z dlanjo.

„Kaj izvolite, gospod doktor?“ je vprašal glas služabnice Katarine z veselo plahostjo.

„Kateri prokleti tepec je spustil senčnice?“ se je srdil doktor Čander, sedeč na postelji in čuteč, da so ga razpravili med spanjem.

„Koliko je ura? V tej temi sem zaspal in zamudil ves dan . . . Ali si se ti drznila?“

„Ne jaz!“ je jeknila Katarina, kakor da je bila beseda udarec. „Kako bi jaz, kar sama od sebe?“

„Kdo je bil torej? In kdo mi je položil to cunjo na čelo?“

Obkladek je zletel v kot.

„Ali se prav nič ne spominjate?“ je izpregovorila Katarina s strahom; njene velike oči so bile polne širokega strmenja. „Seveda, saj se ves čas niste zavedeli . . . Bolni ste, ne premikajte se preveč, gospod doktor!“

„Vrag je bolan!“ je zarenčal Čander. „Kaj je bilo? Govori! Kdo si je izmislil, da sem bolan? Pijan sem bil, to je vse; pijan sem bil, pa sem menda obležal pod oknom; in komu je prišlo na um, da je delal iz pijanca bolnika?“

„Gospod Zima je bil tu, vaš prijatelj; on vas je pregledal in položil v posteljo . . . Ves se je prestrašil; tri ure je bil pri vas, nato, ko je moral iti, je ukazal . . .“

„Kdo?“

Doktor Čander je besno skočil na tla, ne čuteč nikake slabosti več, ter se je postavil pred Katarino. Ženska je prebledela kakor zid; zgenila se je, kakor da hoče bežati, a le za hip. Nato se je počasi, trepetaje vzravnala in je ponovila z zamirajočim, šibkim glasom:

„Gospod Zima.“

„Doktor Zima?“

„Da, gospod doktor Zima . . .“

„Česa je iskal?“

„Tu je bil, slučajno se je oglasil, ko ste . . .“

Katarini je zastal glas.

„Ko sem kaj? — In kje so cvetlice, ki so bile v vazi?“ se je razljutil doktor.

„Tiste cvetlice?“ je ponovila Katarina.

„No da, tiste!“

„Tiste rdeče?“

„Rdeče, da! Govori! Kam si jih zapravila, živina?“

„Tako so dišale . . . Vso sobo so bile zastrupile; in vi ste imeli okno zaprto . . .“ je govorila ženska v pretrganih stavkih. „Gospod doktor Zima je dejal, da so vam škodile, poleg pijače . . . Takrat sem jih vzela, in . . .“

„Kam si jih dala?“ je kriknil Čander.

Katarina se je stresla po vsem životu; na licu in v očeh je bilo nekaj kakor upornost, ki se boji izbruhniti.

„Vrgla sem jih proč!“ je odgovorila s trdim, skoraj rezkim glasom.

Doktor, ki je tačas odpiral okno, da je planila luč kakor na svetlih konjih v zamračeni prostor, se je mahoma obrnil nazaj in priskočil. Vse črte njegovega bledega obraza so govorile o brezmiselni krutosti.

„Predrznila si se! Počakaj, prokleta sužnja! Tu imaš!“

In z besnostjo, ki ga je naslajala, je udaril strežnico po desnem licu, s členki obrnjene roke. Obstal je, za trenotje, kakor da pogleda učinek; nato je udaril drugič, tretjič, četrtič.

Katarina je pokrila obraz z rokami; stisnila se je k zidu, ne da bi poizkusila bežati. Njeno telo je trepetalo ob udarcih, zvijalo se, prosilo z vsemi gibi bolečine, toda iz ust ni bilo glasu. Doktor Čander je suval z naslado, v zagonetnem orgazmu, kakršen se ga je polaščal zadnje čase zelo neredkokdaj: po rokah, v prsi, ki so se prožno vdajale pod prsti, v život, v noge in v hrbet, ki se je nastavljal od strani; naposled, ko so se roke utrudile, še z nogami.

Začutil je upehanost in pene na ustnicah; poslednjikrat, z viškom napora, je sunil z desno nogo, Katarino ravno v sredo krila. Takrat je zaječala; vrgla se je naprej in objela doktorju noge, tresoča se neprenehoma kakor kaznjen pes, in vsa ječeča, ječeča . . .

Doktor Čander se je iztreznil; hipoma je zagledal samega sebe v nelepem položaju, zavedel se je estetike življenja in se rahlo, mirno, s kretnjami, ki so bile preračunane po vseh pravilih dobre teatralike, osvobodil Katarininih rok.

„Vidiš, to imaš od svoje trme in ljubosumnosti!“ je dejal s prijazno osornostjo pravičnega očeta. „Zakaj si zavrgla cvetlice? Zato, ker si bila ljubosumna! Kako moreš biti ljubosumna? Ti vendar veš, da med nama ni govorjenja o takšnih rečeh . . . Kar je včas, je samo tako . . . ker sem tvoj gospodar . . .“

„Moj gospodar!“ je potrdila Katarina, obraz še vedno zakrit, z boleznim glasom skrajne vdanosti in pokorščine. Prsi so se ji dvigale v krčevitih sunkih; kolena so se pričela premikati, in tako je kleče, drsaje prispela do doktorja, ki je sedel zopet v naslanjaču.

Njegove oči so se spustile do nje in so zagledale beli, skoraj voščenobledi tilnik, ki ga je bil zapeljal prvi dan njene službe in ki ga še danes ni mogel videti, ne da bi ga zagrabila strast. Hlastno, divje jo je prijel za rame, tako da se mu je spustila njena glava

med kolena. Sklonil se je nizko, čisto nizko in je pričel poljubljati preko lastne želje, s tistim naporom, takorekoč s tisto nepreplašno pridnostjo upehanega, oslabiljenega in bolj ali manj izžitega nagona, ki išče utešenja v navajenem veselju.

Katarina je imela mehko, sladko polt in lase, ki so dišali z močnim, krepkim duhom, dasi ne tako vroče in dražeče kakor Gildini lasje. Bila je še mlada in čudno vdana. Doktor Čander je nazival njeno brezmejno vdanost v samotnih premišljevanjih eno izmed skrivnostnih historij svojega življenja.

Ko se mu je zazdel ta prizor brez zmisla in smešen za človeka, ki bi ga gledal od daleč, je rahlo odrinil služabnico. Ostala je na kolenih; roke so se ji sklenile in povesile do tal, obraz pa, svetel od solz in od bleska oči, se je dvignil in nasmehnil od sreče.

„In zdaj povej, kaj se je zgodilo!“ je ukazal doktor Čander. „Napil sem se, padel s stola in zaspal; to vem. Kdo me je našel? In kaj je bilo kasneje? Povej mi vse, vse . . .“

Katarina je pričela pripovedovati.

„Davi, ko sem vam prinesla zajtrk, so bila vrata zaprta. Počakala sem še dve uri; ključ je bil znotraj, vidite? In potem, misleča, da se vam je zgodilo kaj zlega, sem odprla ona vrata — tam, iz druge sobe; v tistih je bil ključ . . .“

„Kako je mogoče?“ se je začudil doktor. „Ne spominjam se, da bi bil zaklepal: saj nikoli ne zaklepam, kadar ležem spat! — In dalje?“

„Našla sem vas v naslanjaču. Težko ste dihali, bili ste blede, videla sem, da ni vse v redu. Ko sem vas pričela dramiti, ste pogledali s takšnim čudnim, steklenim očesom, in blesti se vam je začelo, vstali ste, hodili ste po sobi, govorili ste o Jerneju Cepudru in . . .“

Katarina je zardela in umolknila.

„Nato je prišel Zima ter me proglasil za bolnika: delirium tremens! Tako je bilo, saj si mislim; ali ne?“

Služabnica je poljubljala njegovo roko, vestno in z natančnostjo, kakor da bi preštevala mnoge prstane doktorja Čandra na desno in na levo, vselej tik pod kamenom. On je med tem v duhu obnavljal čudne sanje nocojšnje noči.

„Prokleta reč!“ je zaključil sam pri sebi. „V meni je nekaj skritega in mističnega, podobnega živali, ki prebiva v srcu; ali ne živali, marveč demōnu: on ima knjigo življenja in piše vanjo vse, in kar na lepem, ko se ne nadejam in jedva še včasih od daleč mislim na davne stvari, jih razvije v neumno, rekel bi — noro ko-

medijo z vsem, česar je treba: s konfliktom, z zgradbo in jasno razdeljenimi prizori. Čemu to? Ali, da mi dokaže, kako daleč sega volja človekova, kadar je sklenila brisati in uničevati v lastni duši? Da zagreni življenje, ki sem si ga izbral v nadomestilo? Da mi odgrne zastor nad blizobližno bodočnostjo, ko bi bil moral tudi brez sinočnje noči in njenih sanj izprevideti, da sem metal svoje dneve v zavrženje, kakor tisti, ki zaigra pol premoženja in raztrosi še ostalo, češ: hočem se prepričati, da je imetje glupost in anahronizem?"

Ta poslednja misel se je zajedla vanj tako hudobno, da je začutil: zdajdaj se mi izpremeni obraz. In ker ni hotel, da bi služabnica ugibala njegove misli, je dejal z mahoma osornim glasom:

„Katarina, idi . . . Tvoj gospodar premišljuje, ne moti ga!“

Katarina je vstala, kakor da bi se ji mudilo za ceno vsega zveličanja storiti po doktorjevem povelju. Vstala je, s povešeno glavo, oči zakrite od dolgih, nekmetsko lepih trepalnic, in odšla brez besede, s tihimi, boječimi koraki. Doktor Čander se ni ozrl za njo; toda ko je odprla vrata, je čutil, da ga je pogledala s svojim skrivnostnim, obožujočim pogledom, preden je zapustila sobo.

In jedva je ni bilo, že so se mu obesile črte lica v izrazu obupnega strmenja. Mehanično se je dvignila roka in je udarila po čelu.

„Torej vendarle,“ je mislil tako glasno, da se je prestrašil zvoka besed. „Prokleta ali blagoslovljena bodi resničnost mojih sanj! Prav tako, da, prav tako se mora zgoditi . . . Pisano je bilo, da se zgodi! Usojeno je bilo, da nepopravljivo izprevidim puhlost svojega življenja; usojeno, da zagledam svojo laž v kričeči dnevni luči in da okusim tisto zavist spoznanja: vi drugi ste poznali srečo, — jaz je nisem; vi drugi ste živeli resnico, — jaz je nisem, marveč sem kričal na vse grlo, da bi prevpil njen glas, ker je govoril sramoto Ambroža Čandra pred njim samim, kadar je bil sam s seboj!“

In zdaj se je zbal samote in smrti.

„Prišel bo dan, ko se razprši prah; prst se vrne k prsti in duša ugasne, tista duša, ki je bila pečat višje in vendar svoje popolnosti, da bi se z gorkoto ljubezni vtisnila živemu človeku, krvi od moje krvi, duši od moje duše, ter se nadaljevala v nesmrtnost . . . Prepozno je; maščevala se je zatajena resnica . . .“

Odnokod, kakor iz tal, je bliskoma vzniknila nepoznana, mogočna želja, čudna in smešna, kakršne doktor Čander prej ni poznal.

„Imeti otroka!“

Izpregovorila je glasno kakor krik v praznoti; vse utripanje misli se je oprijelo njenih besed in jo pričelo ponavljati brez nehanja.

„Hm!“ je dejal doktor sam pri sebi. „Pa tisto? Ne, tisto je že davno izbrisano in nevredno strahu . . . Moj Bog, če bi storil, kar mi je prišlo na um! . . . Hahaha! Doktor Čander — snubač! Ne, čemu? Vse so . . . tako in tako; o tem ni govora. Vzel bi žensko brez pohujšanja v duši, brez upornosti v srcu: takšno, ki bi bila srečna, da sme biti sužnja moje tolažbe. Žensko, kakršna je Katarina . . .“

Zazdelo se mu je, da se blazno mudi: čez minuto je prekasno. Zdaj bi rekel veliko besedo: da pade, preden se vnovič zareži hudobni um; zdaj, nemudoma! Poklical je Katarino. Prišla je, obstala za vrati, na obrazu rdečica, v očeh pričakovanje.

„Pojdi bliže!“ je dejal doktor, pijan od veselja nad samim seboj. Prijel jo je za roko, kakor bi pač prijel ljubljeno devico; tako nemara, kakor je prijel Blanko v svojem snu. Katarina je šla voljno do kanapeja in sramežljivo povesila obraz, ko je morala sestiti k njemu.

„Ne!“ je čepnila, kakor nehote. „Vrata so odprta; naj grem in zaklenem . . .“

„Ali, kaj misliš!“ je vzkliknil doktor, jezen sam s seboj, da si je pokvaril čisti slog prizora. „Saj mislim samo . . . vprašati te hočem, Katarina: ali mi odpuščaš?“

„Kaj da bi vam odpustila?“ se je začudila služabnica. „Vi odpustite meni . . . Vi ste gospodar: odpustite mi, da sem zavrgla vaše rože!“

„Ne za tisto, Katarina: prav je bilo, da si jih zavrgla. Dišale so kakor kazen božja . . . Ampak, drugo mi odpusti, in vse mi odpusti, vse, vse! In povej, Katarina: ali bi ti hotela biti moja žena?“

Katarina je na široko odprla oči; pogledale so topo, brez umevanja. Nato je zardela; nasmehnila se je z neumnim, srečnim usmevom. Polagoma in tiho so se spustila kolena do tal; pokleknila je pred gospodarja in je šepnila z jedva slišnim glasom:

„Bi!“

Doktorju se je zazdelo, da mora njegovo obličje ta hip izraziti srečo in zadovoljstvo. Dvignil je obraz, zagledal je napor svojih črt — in mahoma, treskoma se je izsul v brezumen smeh, ki je donel Katarini tako strašno in nenavadno, da se je brž umeknila.

„Ne, ne!“ je dejal Ambrož Čander. „Sužnja moja, ne zameri, to je bilo kar tako . . . In zdaj, tu imaš, prinesi šampanjca, tega in tega . . . Ali si zapomnila?“ je poklical za njo.

Katarina je odšla z ubitimi, drhtečimi koraki, kakor pijana.

Blagorodje doktor Ambrož Čander je tačas odklenil omaro in vzel iz spodnjega predala dragoceno turško pištolo, ki mu jo je bila podarila miss Edita. Cev in ročaj sta bila vložena z zlatom, na prašnici je bil še nedotaknjen smodnik, ki ga je nasul doktor v nedavni uri, iz umetno kovane bunke pa je hudobno mežikal velik brušen smaragd.

Mir in smeh.

1.

Kakor mučen san v omami
to življenje je med vami;
tujec sem med vami jaz,
ki je zgrešil pot in čas!

2.

Poglej, o človek, črvom gnusna hrana!
Čemu sovraštvo, bratomorni boj?
Čemu nemirnost tvoja neprestana
in kaj od vsega v grob odneseš svoj?

Zaman je pevca glas in klic preroka,
kot gluha množica naprej drevi.

Vihar pod mano doli vriska, joka,
ječanje hrope smrti in strasti.

Vrtinec doli tam divja pošastno,
svetost razplakana, razkošen greh.
Nad vsem caruje, vlada veličastno
moj duh, moj tihi mir, moj srečni smeh!

3.

Tam na poljani ravni in široki,
kjer pno brez konca se neba oboki;
ob cesti beli tam, ob cesti vroči,
kjer peša dan v samoči in nemoči —